STELLA RIMINGTON

NYÍLT TITOK

AZ MI5 – A BRIT KÉMELHÁRÍTÁS
– VOLT FŐIGAZGATÓJÁNAK EMLÉKIRATAI

GEOPEN KÖNYVKIADÓ 2004

A mű eredeti címe: Open Secret by Stella Rimington
© Stella Rimington 2002

Fordította: © Hegedűs János 2004

Kiadja a Geopen Könyvkiadó
Felelős kiadó a kiadó ügyvezető igazgatója
Szerkesztette: Hujber Szabolcs
Nyomdai előkészítés: Geografika
ISBN 963 9574 17 1
www.geopen.hu

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Rt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik e könyv megírásában segítettek és bátorítottak; elsősorban néhány kollégámnak az MI5-től – őket nem kívánom megnevezni –, valamint férjemnek, Johnnak (ő főleg az indiai fejezet létrejöttében segített). Rajtuk kívül két lányom, Sophie és Harriet adott erőt mindehhez és még sok minden máshoz.

Hálás vagyok továbbá a Random House munkatársainak, köztük Gail Rebucknak és Simon Masternek. A Hutchinson kiadótól Sue Freestone és Tony Whittome voltak segítségemre. Mindannyian kellő szakmai tapasztalattal és tapintattal kezelték a témát.

Végezetül megköszönöm utódomnak, Sir Stephen Landernek – akivel évekig voltunk barátok és munkatársak –, hogy higgadt maradt a könyvvel kapcsolatos hisztérikus megnyilvánulások idején. Szerinte ugyan meg sem kellett volna írnom, de ha már megtettem, igyekezett mindent elkövetni, hogy barátságunk megmaradjon.

Előszó

Ez az írás őszinte összegzése életemnek és annak a huszonhét évnek, amit a titkosszolgálat, az MI5 berkeiben éltem át. Ebből automatikusan nem következik, hogy csupán a kém- és a terrorelhárításról lesz szó, jóval inkább a személyes, magánéletbeli történésekről, a dolgok emberi oldaláról. Így aztán amit az olvasó itt kézhez kap, annak a dokumentumokban rejlő információkhoz és más hivatalos papírokhoz semmi köze sincs.

Mivel én voltam az MI5 első, nyilvánosság előtt megnevezett (ráadásul nő) vezetője, meglehetős népszerűségre tettem szert, elsősorban a nők körében. Ez már önmagában is bizonyította, hogy a könyv megírása helyes döntés volt. Bizalmi munkám bemutatása során persze számolnom kellett az olvasmányosság és a diszkréció összeegyeztetésének nehézségeivel. Még azt sem tudhattam biztosan, hogy a hivatalos elbírálás számomra kedvező lesz-e. Jóllehet a titoktartás szabályait következetesen betartottam, mégis voltak kételyeim, hogy a hivatalos körök eset-

leg nem fogadják kitörő lelkesedéssel egy volt kolléga visszaemlékezéseit. Ezt nem feltétlenül a szakmai féltékenységnek tulajdonítom, hanem annak az alapelvnek, hogy ha senki sem fecseg, abból baj nem lehet. Biztos vagyok benne, hogy a miniszterelnökök ugyanígy viszonyulnak volt munkatársaikhoz. Az is elképzelhető, hogy én magam túlzom el ezeket a dolgokat, hiszen már nem rendelkezem a kellő rálátással, naprakész ismeretekkel. Talán a titkosszolgálat más területeit tartom veszélyesnek rám, illetve a könyvemben leírtakra nézve?

A könyv megírása 1998 augusztusától 1999 karácsonyáig tartott, de ez még nem a végső, teljes verzió volt. 2000. február 14-én a Marylebone Street-i Orrery étteremben, egy kellemes ebéd után a kéziratot egy levél kíséretében átadtam egykori munkatársamnak. Az illető figyelmébe ajánlottam azzal, hogy egy esetleges kiadás előtt tegye meg észrevételeit. Ezután két hónapig – egy köszönőlevéltől eltekintve – semmi sem történt.

Ma már tudom, hogy ezalatt a Whitehall teljes erővel beindította az ún. „kárenyhítő" gépezetét. A kézirat piszkozata először a kabinetirodára került, majd „körbejárt" az érintett hivatalokban. Hogy készült-e róla másolat és hány példányban, azt nem lehet tudni. Az biztos, hogy aki olvasta, az elsősorban a saját érdekeit tartotta szem előtt (összességében negatív visszhangja volt). Végül behívattak a kabinetiroda vezetőjéhez, Sir Richard Wilsonhoz. Ő igyekezett lebeszélni az egészről, és tette mindezt olyan

hatásfokkal, hogy egy órán belül, bizony mondom, remegni kezdtem. Csak azt tudtam felhozni mentségemre, hogy az írást pozitív szándékkal „követtem el", segíteni akartam. Védekezésem azonban süket fülekre talált, és olyan érzésem támadt, hogy kívülállóként veszélyt jelentek az alkotmányos rendre. Hosszú alkudozás után egyetértettünk, hogy ha kész vagyok bizonyos kompromisszumokra, akkor ő a saját részéről támogatja a kiadást. (Hozzátette, hogy a végső döntést a miniszterek hozzák meg.) Ezután kikísért a főbejáratig, és búcsúzóul megveregette a vállam. „Fel a fejjel, Stella, menjen, vegyen magának valamit!" – mondta. Ettől nem lettem boldogabb.

Ekkor következett a feketeleves. Feltehetően az egyik, „tollvégre kapott" ügyosztály a nyílt véleményformálás helyett elküldte az anyagot a *Sun* című újságnak, minek következtében az éjszaka közepén a BBC adásából értesülhettem (a rádiót bekapcsolva felejtettem) arról, hogy meg akarom jelentetni emlékirataimat. Ráadásul Sir Richard Wilsonnal történt találkozómat is kiszivárogtatták. Olyan híresztelések is voltak, hogy az egyik szolgálat vagy ügyosztály egyenesen a letartóztatásomra tett javaslatot. Hirtelen mindenkinek lett véleménye. A *Sun* eljuttatta a kéziratot a Downing Street 10-be. Minden egy irányba mutatott: valaki vagy valakik le akartak beszélni a megjelentetésről.

Ez a piszkálódás egészen addig folytatódott, amíg egyszer a jelenlegi főigazgatóval, Sir Stephen Landerrel meg nem tárgyaltuk az egész ügyet. Egy biz-

tos, ha az ember kikerül a szolgálattól, maga az Atyaúristen sem képes tanácsot adni arra nézve, hogy miről beszélhet és miről nem. Könyvem néhány részletét a hírszerző-társadalom túl „beszédesnek" ítélte. Ezeket kihagytam. Amiről végül szó lesz, azt többszörösen is egyeztettem.

A kiadásra ugyan engedélyt kaptam, de a sajtó megszellőztette, hogy a kormány nem helyesli, mi több, ellenzi ezen elhatározásomat. Mindez furcsa érzés volt olyasvalakinek, aki korábban maga is a politikacsinálás részeként tevékenykedett. Az egész olyan kafkai levegőt árasztott.

Valami azt súgta, hogy Sir Percy Sillitoe 1955-ben megjelent, *Romantika nélkül* című önéletrajzi regénye nagyban hozzájárult ahhoz, hogy írásomat így fogadták. (Ráadásul ilyen szinten azóta nem jelent meg hasonló.) A titkosszolgálatok – köztük a hírszerzés – fontos munkát végeznek a demokrácia szolgálatában, de ezt csak titkos körülmények között, a titoktartás szabályainak betartásával képesek megvalósítani. 1969-ben, amikor csatlakoztam a szolgálathoz, mind az irodák címe, mind az állomány tagjainak kiléte titkos volt, nem kerülhetett ki semmi úton-módon a nyilvánosság elé. Az évek múlásával a jogalkotás, de a tudomány rohamos fejlődése is mondhatni „túllépett" ezeken a szabályokon (számítógép, weboldalak stb.). Természetesen az információk megszerzésének módozatai, a források mibenléte (ügynökhálózat és technika) továbbra is szigorú védelem alá esnek. Ebből a szempontból főleg a hu-

mán oldal lényeges, mert az informátoroknak joguk van megőrizni anonim voltukat, hiszen gyakran az életüket is kockáztatják.

A könyv körüli viták szerintem arra utalnak, hogy a titkosszolgálatok egy része még mindig fontosnak tartja, hogy az információk döntően az ő számukra legyenek hozzáférhetőek. Ez pedig inkább gátolja, mintsem segítené a mindenkori titkosszolgálatok munkáját. A 21. században a nyitottság e téren is mindinkább elengedhetetlen. Ezt a rizikót vállalni kell, feltéve, hogy a közvélemény rokonszenvére is igényt tartunk. Egyébként is nevetséges és szükségtelen, hogy az egykori titokhordozókat: a hivatalnokokat, a diplomatákat, a fegyveres erők tagjait vagy a hírszerzőket örök hallgatásra ítéljük. Ez amúgy sem működne. Így hát törődjünk a fontos védenivalókkal. A szolgálatokról keletkezett anyagokat folyamatosan szűrni, szelektálni és minősíteni kell, nem pedig kapásból elzárni a társadalom elől. Ehhez persze az is szükséges, hogy az emberek bizalmát elnyerjük, és a dolgok ne olyan felemás módon kerüljenek a nyilvánosság elé, mint az én esetemben történt.

Bevezető

Születésemkor, 1935 májusában minden arra utalt, hogy nem csináltam rossz üzletet azzal, hogy a világra jöttem. Családommal és körülményeimmel – mindent összevetve – elégedett lehettem. Apám a bátyám születését megelőző három év során munkanélküliként az *Encyclopaedia Britannica* példányainak eladásából szerzett jövedelmet, de amikor én megszülettem, már mérnöki állásban, fix megélhetéssel büszkélkedhetett. Vásároltak is egy kertes házat Dél-Norwoodban. A külső szemlélő joggal következtethet arra, hogy a dolgaim már a kezdettől jól alakultak. Tény azonban, hogy azon a májusi napon esett a hó, és ez jelzésként szolgált mindarra, ami később be is következett.

Négyéves lehettem, amikor minden megváltozott. Kitört a háború. Apám ismét munka nélkül maradt, és londoni otthonunkat is el kellett hagynunk, hogy azután Észak-Anglia különböző településein, bérelt lakásokban éljünk. Biztonságos életem addig-

ra egy kisgyermek veszélyekkel teli mindennapjaivá változott.

Ettől kezdve semmi sem alakult úgy, ahogyan vártam vagy szerettem volna. Karrierem eseménytelen, de megingathatatlan csúcsán az ország egyik titkosszolgálatának főnökeként a terroristák célpontja lettem. Mivel hagyománytisztelő módon egy volt diáktársamhoz mentem feleségül, idővel külön élő, gyerekeit egyedül nevelő szülővé váltam. Miniszterek és miniszterelnökök tanácsadója voltam egy olyan időszakban, amikor a nők érvényesülési lehetőségei az oktatásban és az anyaságban merültek ki.

Többször is megvádoltak különböző dolgokkal. Az 1980-as években Mrs. Thatcher jobbkezeként nekem tulajdonították a bányászsztrájk letörését és mozgalmuk, szervezeteik bomlasztását. 1992-ben, amikor először kerültem be a köztudatba mint az MI5 igazgatója, azonnal James Bond női változataként emlegettek. Persze más elnevezésekkel is illettek, mint például „szuperkém háziasszony" vagy „kétgyerekes anya a terroristák ellenfele". Mindezt csak tetőzte ezen könyvem megírása, melynek kapcsán olyasmivel vádoltak meg, hogy „teszek" a nemzet biztonságára, és amúgy női módra egy csomó mindent kifecsegek. Egyik „vádpontban" sem vagyok bűnös.

Sorsom úgy hozta, hogy életem során közelebbről is érintve voltam a 20. század végének olyan eseményeiben, mint a terrorizmus feltámadása, a hidegháború befejeződése és egyes fontos társadalmi folyamatok kibontakozása. Ezek közé tartozott a női egyenjogúság, az állampolgári jogok érvényesülése. (Milyen mértékben szabad beavatkozni az állampolgárok magánéletébe?) A kormányzati munka nyitottságának problematikája. (Mit tudhat a közvélemény, és milyen mélységben?) Ezek a kérdések munkám során végigkísértek és foglalkoztattak.

Hivatali beosztásomnál fogva a dolgokat a titkosság és a döntéshozatal oldaláról szemléltem, ami nem jelenti azt, hogy a kezem meg volt kötve. Vegyük például Ian Fleminget vagy John Le Carrét, akik más-más módon, de sokat segítettek a titkosszolgálatoknak. Egyébként a szolgálatok berkeiben tevékenykedők nagy többsége kiegyensúlyozott és fogékony személyiség, akiknek jó humoruk van, és józan gyakorlatiassággal kezelik a rájuk bízott feladatokat. Magánéletükben ugyanazokkal a nehézségekkel kell megküzdeniük, mint mindenki másnak, de – mint azt a BBC egyik tévéműsorában kifejtettem – egyenes, rugalmas és derűlátó emberek, akik mindent az ország és az állampolgárok védelmének rendelnek alá.

I

Mindössze ötéves voltam, amikor a tudás, illetve a kellő ismeretek birtoklásának jelentőségéről hétköznapi tapasztalatokat szereztem. Történetesen az essexi ingatestone-i általános iskolába jártunk, Brian bátyám és én. Az onnan öt mérföldre eső Margarettingben laktunk. (A háború miatt elköltöztünk Londonból, és szüleim ott béreltek lakást.) Egy nap suli után hiába várakoztunk az iskolabuszra útban hazafelé, mert – mint később kiderült – mindenfajta szállítóeszközt, járművet Dunkirk evakuálásához irányítottak. A nagyfokú titkolódzás miatt senki sem tudott semmit. Így azután magunkra hagyatva – egy ötés egy nyolcéves gyerek – órákig eredménytelenül várakoztunk. Anyánk ezalatt az otthoni buszállomáson tette ugyanezt. Fogalma sem volt róla, hogy hol lehetünk. Telefon vagy más kommunikációs lehetőség híján nem volt rózsás a helyzetünk. Végül a bankigazgató szerzett egy póni vontatta, kétkerekű kordét. Ezután még jó ideig ez volt az egyetlen közlekedési lehetőségünk, hogy iskolába járhassunk.

Mint az 1930-as években születettek nagy részének, nekem is a háborús évek jelentették gyermekkorom meghatározó élményeit. Apám egy sikeres venezuelai mérnöki állást volt kénytelen feladni. Négyéves voltam akkor, de már felfogtam, hogy nagyon nem jól mennek a dolgok. Anyánk kijött hozzánk a hátsó udvarba, hogy elmondja a legfrissebb híreket apánkról és a háborúról. Életemben először komolyan aggódtam, és ez az érzés még hosszú ideig kísértett.

Apám időközben áthajózott az óceánon, és épségben hazaérkezett. Sok érdekeset mesélt a hajózás rejtelmeiről: mit kell tenni torpedótámadás esetén, vagy hogyan álcázták magukat, hogy az ellenséges repülők semlegesnek nézzék őket. Amúgy nyomasztotta, depresszióssá tette a második világháború. Az elsőben Passchendaele-nél mint aknász súlyosan megsebesült. Önként vállalt akcióban vett részt. Akkor azt hitte, hogy egyéni áldozatával hozzájárul ahhoz, hogy soha többé ne legyen vérontás. Mindebben örökre csalódnia kellett.

Ez idő tájt Dél-Norwoodban éltünk, egy új házban, amelyet szüleim nem sokkal házasságkötésük után, 1929-ben vásároltak, reménnyel és bizakodással telve a jövőt illetően. Londoni életünk nem volt biztonságos. Apám ezt jól tudta, és anyámmal komolyan fontolóra vették, hogy bátyámmal együtt Amerikába küldjenek. Már minden készen állt az útra, amikor egy gyerekeket Kanadába szállító hajót tor-

pedótámadás ért. Ennek hatására anyám úgy döntött, történjék bármi, a család együtt marad.

Ekkor költöztünk az essexi Margarettingbe, az első bérelt lakásba, amelyet több hasonló követett, nyilvánvalóvá téve, hogy szüleim talán sohasem érik el a középosztálybeli életszínvonalat. Londoni házunkat egy egyedül élő nőnek adtuk ki, akit azután egészen az 1950-es évekig nem sikerült rávenni, hogy elhagyja otthonunkat. Végül csekély nyereséggel, nevetséges összegért eladtuk neki a házat.

A költözködés nekünk, gyermekeknek nem is volt olyan borzalmas. Emlékszem, taxiban utaztunk, és a „Rotherhithe Pipe"-on (a sofőr nevezte így a Temze alatti alagutat) át jutottunk Essexbe. Az ottani házban rengeteg ajtó nyílt, és a konyha olyan elrendezésű volt, hogy onnan keresztül-kasul körberohangálhattuk a helyiségeket. Pozitív élménynek kevésbé nevezhetjük, hogy patkányok tanyáztak a tetőgerendázat között, ami azzal a veszéllyel járt, hogy akár a hálószobába is bepotyoghattak.

Anyám nagy „túlélő" volt. Két világháborút és egy világgazdasági válságot élt át. A londoni East End zsidó kórházában nevelkedett és dolgozott az 1920-as években. Korán megtanulta, hogy az embernek mindig a legjobbat kell kihoznia magából, és ezért nem jár külön köszönet.

1939–40 tele Margarettingben rendkívül hidegnek bizonyult. Minden befagyott, még a kutak is. Nem volt víz, a fűtés kezdetleges. Minden épkézláb férfira szükség volt a hadseregben. Mindennek tete-

jébe bátyám és én bronchitisben szenvedtünk. Ráadásként ő még a kanyarót is elkapta, és ezért el kellett különíteni. Akkori szokás szerint szobáinkat viasszal melegítették és füstölték a betegség ellen. Ezek az illatok számomra azóta is a háború első napjait idézik.

Anyánk ezalatt teljesen legyengült, kedélye elromlott. Ebből az állapotból csak a tavaszi időjárás tudta kimozdítani. A nyár már sokkal jobban telt. Ekkor a május és az ötödik születésnapom Dunkirkhez kötődött. Minden egy nagy összevisszasággá változott. Iskolabuszainkat is a partvidékre irányították, hogy ott segítsenek az evakuálásban.

1940 vége felé – mint vezető műszaki rajzoló – apám munkát kapott Barrow-in-Furnessben. A család nagyanyámhoz és nagynénémhez költözött Wallaseybe. Apám eközben egy megfelelő ház után nézett Barrowban.

Anyai nagyanyám gyengéd, nőies jelenség volt, igazi lady. Vagyonos liverpooli középosztálybeli családból származott. Nagyapám (máig ismeretlen okok miatt) három gyermeket hagyott hátra, amikor Kanadába utazott. Egy darabig még adott hírt magáról... Nagyanyám legjobb tudása szerint nevelte a gyerekeket. 1917-ben ismét hírt kaptunk nagyapámról. Súlyos sebesült volt akkor. Mint kanadai állampolgárt besorozták, Franciaországban harcolt és kapott sebet. Liverpoolból üzent, útban Kanada felé nagyanyámnak, ha még látni akarja őt a hajó kifutása előtt, oda kell mennie. Anyám is vele tartott. 16 éves

volt akkor. Sem ő, sem nagyanyám nem mondtak semmit erről a találkozásról. Nem sokkal ezután nagyapám Kanadában meghalt.

A Liverpoolt támadó német bombázók miatt 1940–41-ben Wallasey nem volt békés, nyugodt hely, ezért bátyám és én a ház védettebb részében, egy lefüggönyözött folyosó végén aludtunk. Azért még így is maradt éppen elég háborús emlékünk.

Idővel a bombázások olyan intenzívvé váltak, hogy kiköltöztünk egy táncterembe, ahol az alagsorban nem voltak ablakok. Sok szomszéddal együtt hajnalig ott ücsörögtünk. Amikor első alkalommal előbújtunk – mert saját házunkat sem tartottuk elég biztonságosnak –, az égboltot az égő kikötő, a légvédelmi fényszórók csóvái és egy zuhanó repülőgép vöröslő csíkja világította meg.

Ez idő tájt Briannel hónapokig nem jártunk iskolába. Biztonságosabb megoldás volt, mintsem a szirénákhoz igazodni és esetleg tévedni. Az egymástól való elszigeteltség mindennél gyötrőbb volt. Nappal aludtunk és játszottunk egy keveset, de a tanítók úgy jártak ki hozzánk. Mondták is, hogy menjünk iskolába, de amikor megtettük, abban nem volt sok köszönet, csak üldögéltünk, és vártuk az újabb légitámadásokat.

1941 vége felé apámhoz költöztünk Barrow-in-Furnessbe. A Luftwaffe bombázta Barrow kikötőjét. Először az Abbey Roadon laktunk, ahol az alagsorba menekültünk a bombázások elől – ott volt a legbiztonságosabb. Minden este oda mentünk: a tulajdo-

nosnő, az anyám, a bátyám és én. Apám eközben mint légvédelmi felelős az utcákat járta.

Az Abbey Roadról rövid idő múlva egy másik bérelt házba költöztünk, ahol – szomszédainkhoz hasonlóan – a hátsó udvarból veteményeskertet alakítottunk ki. Az ablakokat ragasztószalaggal körberagasztottuk, hogy ellenálljanak a háborús robajnak, és deszkákkal befedtük, hogy ne lássuk, ami odakint történik. Persze addig is sok éjszakánk telt légitámadások közepette. Ebben a házban bombázások idején a legbiztonságosabb hely egy nagy ebédlőasztal alatt volt. Egy éjszaka épp ott üldögéltünk, amikor egy közeli robbanás levitte a kéményt, és a törmelék a fejünkre esett, tetőtől talpig beborítva minket. Ennek hatására, úgy ahogy voltunk, hálóingben átvonultunk a százyardnyira lévő önkormányzati óvóhelyre. Nagyon féltem. Minden égett; a házak, a repülők. Nógattam szüleimet, hogy rohanjunk, de apám ragaszkodott hozzá, hogy sétáljunk. Egyetlen náci „kedvéért" sem volt hajlandó futni. Egy kisgyermek pedig hogyan is foghatta volna fel, hogy a bombáknak mindegy, hogy futunk vagy sétálunk. Egy repesz így is hajszálnyira zúgott el mellettem. Éreztem a szelét.

Ezek után nem maradt más megoldás, mint egy ún. óvókamra, egy acélmonstrum – ilyen mögé bújtak a kőbányában robbantáskor – beállítása, amely szinte kitöltötte a nappalit. Idővel a család megszokta, elfogadta és a berendezés részének tekintette. Hárman kényelmesen aludtunk benne, és még fel is

tudtunk ülni. Minden további éjszakát ebben a „mini bunkerben" töltöttünk. A bátyám képes volt kisajátítani, és remízként használni kisvasútja számára. Még a morzeábécét is ennek az oldalán gyakoroltam. Jól berezonált. Ezek a szerkezetek akkoriban a mindennapok részeivé váltak. Mindenkinek volt belőle egy. Azért különböző alkalmakra (születésnapi bulikra) jól jött, ha akadt néhány barát, akiknél még az asztallapot használták – jóllehet nem sokat ért –, ha a bombák hullani kezdtek. Mások az Anderson-féle óvóhelyet használták kertjeikben. Ezek sötét, mély vermek voltak, és emlékszem, a háború után bűzös víz pangott bennük. Egyik barátom apja egy ilyenbe fojtotta szegény felesleges kiscicákat. Erre mind a mai napig borzongással gondolok.

Egy éjszaka – amit bombabiztos óvóhelyünkön töltöttünk – az utca túloldalán összedőltek a házak. Mi magunk is csodával határos módon menekültünk meg, mert reggelre beszakadt a plafon, és a maradványok mindent elborítottak. Az ablakok és a lépcső is tönkrement. Sajnálom ezt a házat. A családi legenda szerint meg is sirattam. A háború végéig laktunk benne, ahogy volt, majd egy javítóbrigád kitatarozta.

Háborús élményeimre visszatekintve ma már tisztán látom, hogy gyermekéveim állandó rettegésben teltek (mindig reszkettem a légitámadásokat jelző sziréna megszólalásától egészen addig, amíg el nem hallgatott). Tisztában vagyok vele, hogy Európa gyermektársadalma ennél szörnyűbb dolgokat is átélt. Komolyabb kellemetlenségeim akkor jelentkeztek,

amikor tizenéves koromtól klausztrofóbiás tüneteim voltak még házasságkötésem után is. Idegileg megterhelő volt számomra például a templomban vagy a színházban a sor közepén ülni. Mindig tudnom kellett, hogy merre vannak a vészkijáratok. Ha úgy éreztem, erre nincs lehetőségem, inkább „kilógtam", és azután jött az izzadás, a remegés. Ezek a dolgok nem váltak előnyömre, de nem is tehettem róluk. Az átélt események hatására egy bizonyos fajta realitásérzék azért kialakult bennem. Rájöttem, hogy csak magamra számíthatok, és mindenből a lehető legtöbbet kell profitálni.

Apám volt ilyen, aki vidéki gyerekként egyedül küzdötte fel magát odáig, hogy esti iskolán mérnöki diplomát szerzett, miközben a middlesbrough-i Cochrance Acélműveknél dolgozott. A kemény munka híve volt, és arra tanított, hogy az meghozza gyümölcsét.

Barrow-ban volt egy Billy nevű kutyánk is. Őt korábban Bullerként adoptáltuk – Sir Redvers Buller tábornok a búr háború hőse volt –, de átkeresztelték. Nagyon megsirattam, amikor elpusztult. Apám, bár együtt érzett velem, röviden csak ennyit mondott: „Ha ez a vége, nem hiszem, hogy valaha is lesz másik kutyánk." Nem is lett. Lehet, hogy emiatt. De egész életemben úgy éreztem, az érzelem kimutatása egyenlő a gyengeséggel. Szüleim mindketten szilárdan vallották, hogy sohasem szabad feladni és betegnek lenni. Pedig apámat az első világháborúban elszenvedett fejsérülésével sokáig katonai kórházban

ápolták, és koponyája heges is maradt. Szégyenkezve mesélte, hogy egyszer, még a lábadozás időszakában, a nővér túl korán ébresztette, és ő, mivel még nem volt egészen magánál, leöntötte egy lavór vízzel.

Fejsérülése utóhatásaként később is sokszor volt levert és pesszimista. A második világháború kitörésekor, 1939-ben egyfajta idegösszeomlást kapott (kísértették a háborús emlékek). Szeretett bennünket, de állandóan dolgozott, így nem csoda, hogy kevés gyengédségről tudok beszámolni vele kapcsolatban.

Anyám 95 évet élt, 1997-ben hunyt el. Szentül hitte, jobb, ha a dolgokat úgy fogadjuk el, ahogyan vannak, és nem ártunk másoknak. Szerinte amit könnyen megszerezhetünk, az nem is értékes. Ez a vizsgáimra is vonatkozott: mindig úgy éreztem, hogy megbukom, de anyám megnyugtatott: senki sem vethet semmit a szememre. Rendszerint át is mentem. A háború után a mai gyerekeknél sokkal felszabadultabban élhettünk és játszhattunk, még az utca közepén is. Mivel a közúti közlekedés éppen hogy csak működött, összevissza biciklizhettünk, akár az iskolába menet is. A háború alatt ez életveszélyes lett volna, mert a katonaság előszeretettel használta „céllövöldének" az utcákat és háztömböket. Ha nem volt éles harc az utcákon, akkor mi gyakorlatoztunk. A bátyám például mindig Rommelt alakította. Azért őt választotta, mert triciklivel körbe-körbe járhatott, sapkát és hosszú köpenyt viselhetett.

Amikor az iskolát végül komolyan elkezdtem Barrow-ban, kiejtésem miatt, ha csak szóban is, de több-

szöri megaláztatásban volt részem. Sokszor kinevettek. Nem csoda, hogy idővel még a kiejtésem is megváltozott. A tanárok többsége apáca volt. Közülük Borromeo nővérnek – aki történelmet tanított – szokása volt, hogy a táblára írt szöveg mellé mindig egy keresztet rajzolt. Egyszer vettem a bátorságot, hogy rákérdezzek, mire ő Istenre hivatkozott, illetve arra, hogy mindent érte teszünk. Mondanom sem kell, hogy nem sikerült teljesen meggyőznie.

Az egyházi összejövetelek alkalmával időről időre egy különös alak látogatott meg minket, aki hosszú, lila köpenyt viselt, és nagy pocakján gömbölyödött a gombos, lila ruha. Többször is megkíséreltem megszámolni a gombokat, de sohasem állt elég sokáig egy helyben ahhoz, hogy ezt megtehettem volna. Minden bizonnyal fontos személyiség volt, mert „Monsignor" megszólítás dukált neki. A katolikus hitű lányok megcsókolták a gyűrűjét, de nekünk csak meg kellett hajolnunk előtte. Az üdvözlégyet – még ha nem is voltam katolikus – többször is el kellett mondanom. Jóllehet senki sem tanított rá, csak úgy megtanultam magamtól.

Azelőtt nem találkoztam apácával, így eleinte nem is tudtam, hogyan viselkedjem velük. Általában „nővérnek" szólítottuk őket, de voltak, akik túlzásba vitték a tiszteletadást. Dominic nővér jó néhány rossz tulajdonsága ellenére jószívű teremtés volt. Többször is előfordult, hogy tanulmányi jutalomként süteményt csempészett az osztályba. Bár ezek nem voltak teljesen épek és gusztusosak, de nem

akartuk megbántani, és mohók is voltunk, ezért mindig gyorsan befaltuk az egészet. A nővér egyébként rokkant volt, és tolókocsin közlekedett. Ez a kétszáz yardnyi út sziklás, göröngyös terepen vezetett. Az iskoláig a többi nővér tolta, de vissza már nekünk kellett segítenünk. Hárman-négyen „száguldoztunk" vele, ami rendesen összerázhatta még ép csontjait is szegénynek. Egy alkalommal fel is borultunk vele, és kiesett a kocsi kereke. Ő felugrott, levette a cipőjét, és pillanatok alatt a helyére ütötte. Nos, ennyit a rokkantságról.

Cecilia nővért egészen más fából faragták, ha lehet ezt mondani. Mindig agresszív volt velem. Külsőre általában nett és szalonképes formát mutatott, de belső tulajdonságai lerontották a róla kialakított képet. Művészeti tantárgyakat tanított, és órái élvezetesen tanulságos időtöltést jelenthettek volna. Ehelyett karácsonykor „durranó cukrot" kellett csinálnunk. A többiek mind formás kis meglepetéseket készítettek, míg az enyéim enyhén szólva nyomottak lettek. Éjszakákat töltöttem azzal, hogy normálisra sikerüljenek, de nem és nem...

Számomra mindennél fontosabb volt, hogy a bombázások abbamaradtak. Barátaimmal (voltak szép számmal) minden szombaton a Roxy moziba jártunk, a matinéra. A kor színvonalán nagyon jókat szórakoztunk. Nagybátyám – aki a zongorakíséretet adta a némafilmhez – sokat mesélt a kép és a zene összhangja megteremtésének nehézségeiről. A tengerpartra is gyakran lejártunk, igaz, ez nem volt ve-

szélytelen, mert elaknásították. Ezek a helyek akkoriban még néptelenek voltak, nem úgy, mint manapság. Több alkalommal is nyaraltunk a conistoni Crown Hotelben. A „Tó Hölgye" nevű viktoriánus gőzhajó még közlekedett azokban az időkben. Figyelhettük, amint csendesen kifutott a conistoni vizekre. Egyébként a conistoni hegyet a tizedik születésnapomon meg is másztam. 1947-ben apám Nottinghamshire-ben kapott munkát, emiatt elhagytuk a vidéket, a tavat, a tengert és egész Észak-Angliát. (Beleértve a zárdaiskolát is.)

2

Azért meg kell hagyni, a nővérek jobb tanárnak bizonyultak, mint feltételeztem, ugyanis sikerült bekerülnöm a környék legjobb iskolájába, a Nottinghami Leánygimnáziumba. A bátyám nem volt ilyen szerencsés a felvételinél. Az ő iskolája – mondjuk ki bátran – alacsonyabb társadalmi kategóriába tartozott. Ő Ilkestonban folytatta tanulmányait. Ha azt vesszük, hogy kettőnk közül a szüleim őt tartották tehetségesebbnek, anyám nem repesett az örömtől. Pedig nagyon jól teljesített.

Lakásunk a Stanton Vasművek közelében és tulajdonában volt. Az üzem egyfelől zavarta a kilátást, másfelől borzalmas szagokat árasztott. A helybeliek és az ottani munkások úgy emlegették a vasmű által kibocsátott „illatokat", mintha az időjárásra tettek volna megjegyzéseket, például: „Ma igen büdös van, esni fog." A lakás, de különösen a konyha külön gondot okozott anyámnak, aki sokszor megsiratta a körülményeket. A tejszállítás sem volt kulturáltan meg-

oldva. Hűtőgépünk nem volt. Összességében anyám ennél jobbhoz szokott, de nem tudott mit tenni.

Tizennyolc éves koromig éltünk itt. Anyám nővére, Lilian nagynéni is ide költözött, és itt is halt meg rákban. Sokra becsültem őt. Wallaseyben is velünk volt, és együtt éltük át a borzalmakat. Nagyanyám halálát követően a Church Street-i lakásában maradt, és mindvégig a segítségünkre volt. A karácsonyt is rendszerint velünk töltötte. Az ünnepi asztal megterítése szintén az ő feladata volt. Sokszor voltam nála az ünnepek idején.

Megtartotta nagyanyám bútorait, melyek között voltak értékes egyedi darabok (mahagóni faragások). Volt egy zongoraszék is, amelyet annak idején buszos játékhoz használtunk. A bátyám játszotta a buszvezetőt, én a kalauzt. Az öreg késtisztító szerkezet szintén különlegesnek számított, és a következő módon végezte a rászabott feladatot: a kés vagy más vágóeszköz pengéjét egy nyílásba kellett behelyezni, egy másikba pedig valami szürke port. Ezután egy kereket kellett körbe-körbe forgatni (kellő gyorsasággal). Már az így keletkezett súrlódó hangból is tudni lehetett, hogy mi lesz az eredmény: ragyogóan fényes penge. Nemrég láttam egyet valahol, egy antikvitást áruló üzletben. Ha gyermekkorod tárgyait viszontlátod a régiségboltokban, az nagyjából olyan, mint amikor a történelemkönyvek fiatalságod időszakát kezdik tárgyalni. Ekkortól tudatosul benned, hogy hány éves is vagy tulajdonképpen. A nagynéni telefonos kisasszonyként dolgozott, ami jóval alul-

múlta végzettségét és képességeit, de szükségszerű „állapot" volt. Később, bár imádtam őt, furcsa volt visszaemlékeznem a halálát megelőző eseményekre. Mivel a velem szomszédos szobában feküdt, sokszor a lélegzését figyeltem, él-e egyáltalán. A fájdalom nem tűrte a képmutatást.

Mindent összevetve az új iskolám semmiképp sem volt jobb, mint az előző, ahol békés, nyugodt kerékpártúrákat tehettem, míg az új gyaloglást, trolibuszozást és egy hétmérföldes buszutat jelentett (12 évesen). Szerencsémre mindössze egy alkalommal történt meg (13 éves voltam akkor), hogy az emeletes busz felső részén egy férfi leült mellém, felhúzta a szoknyámat, és a combomat kezdte el fogdosni. Hála istennek semmi komoly nem történt, mielőtt leszálltam volna. Később soha, senkinek nem említettem a dolgot.

Az új körülmények: kis iskola és nagy zöldterület helyett nagy iskola, kis zöldterülettel. Az épületek között szabad átjárás volt, és a diákok is eszerint közlekedtek az órarendnek megfelelően. Néhány évvel ezelőtt, amikor mint díszvendég tanulmányi díjakat volt szerencsém átadni a lányoknak, elmeséltem néhány bizalmas, az akkori időket idéző dolgot. Mit tesz isten, a látogatásom kapcsán megjelent újságcikk mindezt már úgy prezentálta, mint az MI5-főnök korai titkos megbízatását. Legalábbis a *Nottingham Evening Post* tálalásában.

Meg kell hagyni, hogy ez az iskola minden volt, csak unalmas nem. Olyan tanáraink voltak, hogy job-

ban tettük, ha mindent bebifláztunk, amit csak bírtunk. Miss Pretty a történelmet, Miss Todd pedig a latint és a franciát „gyömöszölte" a fejünkbe. Függtünk, de tanultunk is tőlük. Azt hiszem, ez volt a titka az egésznek.

Idővel rájöttem, hogy ez az iskola valóságos gyűjtőhelye a legkülönbözőbb vagyoni helyzetű fiatal lányoknak. Bár tandíjat kellett fizetni (12 fontot egy félévre), ezt a családom könnyen kifizette. Voltak, akik a tandíjmentes helyekre kerültek, igazolván, hogy vegyes társadalmi helyzetű fiatalok tanulhatnak ugyanott. Olyan osztálytársam is volt – Jean Hardynak hívták –, akinek az édesapja a háború alatt a Távol-Keleten eltűnt. Később derült ki, hogy japán fogságban halt meg. Az anya évekig nevelte úgy a két lányát, hogy semmit sem tudott az apjuk sorsáról. Jean ragyogó lehetőséget kapott a tanulás terén, és élt is vele. A saját tanulmányaim nagyjából megegyeztek azzal a tudásanyaggal, amiben később, az 1980-as években a lányaim részesültek: olvasás, nyelvtan, latin, francia és német, matematika (bár sohasem volt az erősségem). Volt még brit és európai történelem, azután angol irodalom (beleértve egy csomó idézetet). Amire az iskola semmiképp sem tudott választ adni, az az volt, hogy mit kezdjen magával a diák, ha befejezte tanulmányait. Konkrét útmutatás vagy egységes irányelv nem volt, és nem is lehetett. Talán az egyetem vagy valami más. Tanáraink úgy vélték, mindent megtettek azzal, hogy levizsgáztattak, majd a megfelelő egyetem felé irányítottak bennünket. Sajnos igyekeztek egy irányba – az angol, a történelem, a matematika felé orientálni. A már említett Jean például szociológiát tanult volna Bedfordban, de nem oda került.

Az iskola rendhagyó módon nem a való életre készített fel, azaz nem kizárólag arra. A lányok esetében a házasság volt a döntő: a férj, gyerek és ami ezzel járt. Nem az volt a fontos, hogy ki mennyire művelt és tanult, hanem hogy ki mennyire tud majd később érvényesülni. Ettől függetlenül senki sem vonta kétségbe a továbbtanulást. Szüleim egy barátja így nyilatkozott: „Végül is nem nagy baj, ha egyetemre kerül a lány, legfeljebb majd férjhez megy, és kész." A lányok egyéni terveit sohasem vették komolyan. Ha például engem megkérdeztek, hogy mi szeretnék lenni, mindig elbizonytalanodtam, és azt válaszoltam, hogy pilóta. Részben azért, mert a nőknek feltett ilyen jellegű kérdések mindig komolytalanok voltak, részben pedig azért, mert ez a foglalkozás kívül esett a nők „hatáskörén". Akkor még az a szokás járta, hogy ha a családnak volt egy kis pluszpénze, azt a fiúgyerekre költötték, mondván, hogy ők potenciális pénzkeresők. Én magam sohasem éreztem hátrányát annak, hogy nő vagyok, de sajnos sokan mások igen.

Mára mindez megváltozott. A nők is csinálhatnak komoly karriert, és ehhez már 14 éves koruktól kaphatnak tanácsadást. Attól tartok, mára már átestünk a ló túlsó oldalára. Anyának, feleségnek és dolgozó-

nak lenni már-már meghaladja egy átlagnő képességeit. Kevesen bírják, és még kevesebben vállalják.

Az én életemben ez úgy történt, hogy 16 évesen nem érett, tapasztalt tanárok, hanem friss diplomás tanár nénik „kezei közé" kerültem. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy komoly erőpróba esetén rendszerint csődöt mondtam. A lányok túlnyomórészt igyekeztek megfelelni a követelményeknek, de nem igazán sikerült nekik, mert a dedós módszerek nem feleltek meg az új életvitelhez. Elég szomorú, hogy az iskola nem volt képes a helyes irány beállítására. Bár az elsők között voltam, így is meglepődtem, amikor Oxford vagy Cambridge nehezített vizsgáit kellett letennem. Egy kicsit úgy éreztem magam, mint a partra vetett hal... A ruháim és a családi hátterem sem passzolt. A bizottság tagjai csak néztek, amikor egy olyan könyvből idéztem, amelyet egyikőjük írt.

Férjemet, John Rimingtont az iskolabuszon ismertem meg. Az ő apja a szénbizniszben volt érdekelt Trowelben, ahol a „Grange"-ben laktak. Ez a szénipari egyesület székháza volt, hatalmas kerttel. 1951-ben egy országos fesztivált rendeztek itt, melynek volt egy el nem hanyagolható hiányossága: minden külföldi vendég a vidéki hangulatot kereste, pedig még egy normális kocsma sem volt a környéken. A „Grange"-bulikat gyakran az időjárás is sújtotta. John és én 16 évesen találkoztunk először az iskolabuszon. Régimódinak ismertem meg, aki szabályos, kulturált jegyzeteket készített, és aki szépen megírt leveleket küldött nekem. Ismeretségünket a tánciskolai találkozások tették szorosabbá.

Miss Pretty gondoskodott róla, hogy a részünkről ne legyenek „túlkapások". Szerintem a fiúkat még jobban terrorizálta, mint bennünket, védendő hajadonokat. Az öltözködés külön fejezetet képviselt, és összetűzéseket eredményezett vele.

Kapcsolatom Johnnal akkor még alig ment túl a tánciskolai ismeretségen. Teára azért néha átjártunk egymáshoz. Később ösztöndíjat nyert Cambridgebe, de előtte be kellett vonulnia. Én 1954 októberében az edinburghi egyetemre kerültem, angol szakra. Nem hittem, hogy valaha is találkozunk még.

3

1953-ban – utolsó középiskolai évemben – a nyarat mint dajka Párizsban töltöttem. Az én időmben az egyetem előtti utolsó nyarak többnyire így teltek. Eléggé sokkoló hatása volt, és azt eredményezte, hogy később pontosan bele tudtam élni magam azok helyzetébe, akiket – lévén korombeliek – hasonló okból Londonba vetett a sors. Akkor egy orvos családjánál dolgoztam, és öt gyerekre felügyeltem. A legkisebb még csecsemő volt, a legidősebb egy kilencéves fiú. Tökéletesen alkalmatlan voltam a feladatra, hiszen vidéken nőttem fel, és nem volt rálátásom a nagyvilágra. Külföldön is egyszer voltam azelőtt. Azon az iskolai kiránduláson ráadásul szüleim táviratoztak. A táviratban a vizsgaeredményeim szerepeltek, az én szigorú meghagyásomra küldték utánam. Mondanom sem kell, hogy a békés osztálykirándulásnak „annyi lett". Ezután mindenki az egyetlen telefont leste, felborítva ezzel a vacsora rendjét, amelyre a ránk felügyelő apácák oly kényesek voltak.

Ahhoz képest, hogy milyen hasznavehetetlen lehettem – nyelvtudásom majdnem semmi, nem értettem a gyerekekhez, főzni sem tudtam –, francia munkaadóim nagyon rendesek voltak velem. A család Párizs külvárosának egyik főutcáján, a Leclerc tábornok úton lakott, egy olyan lakásban, ami akkor puritánnak tűnt, kevés bútorral. Ma inkább elegánsnak tartanám. Fapadlózatú, dupla ajtós, 19. századi ház volt. Az orvos megnyerő, tehetséges, de számomra „távoli" személyiség, aki végig De Gaulle híveként élt – és ment tönkre – a második világháború alatt. Mai szemmel a munkám nem volt túl nehéz, mert az asszonyom nem dolgozott, és csak akkor bízta rám a gyerekeket, ha elment otthonról. A „kicsinyek" kibírhatatlanok voltak, különösen a legidősebb fiú. Ő szinte már gyilkos indulattal viseltetett húgaival szemben.

A Thouvenal családnál sok meglepetésben volt részem, vegyesen. Ezek közé tartozott a fügefa. Fügét addig csak fényképen láttam, élőben soha. Mint háborút megélt gyermek banánt is csak ritkán. A másik sokkoló dolgot a „fürdőszoba" és annak „élvezetei" jelentették. Zuhanyozni a pincében lehetett, ahol tudomásom szerint patkányok tanyáztak. Egyszer elküldtek két kiló húsért egy bizonyos húsboltba. Amikor megláttam a lófejet az ajtó felett, jöttem rá, hogy miről van szó. Végül elegem lett az egészből, és az ablakból figyeltem, amint a környék családjai nyaralni mennek. A nyári Párizsban sztrájkidőszak volt, és a hadsereg igyekezett besegíteni, pótolni a hiányosságokat, például a buszközlekedés terén. Asszonyom élénken tiltakozott, hogy ne közlekedjem ily módon, de nekem nem voltak fenntartásaim. Legfeljebb biciklin járhattam, ami azonkívül, hogy veszélyes volt, még be is határolta az útba eső látnivalók körét. Egyszer még a rendőri közeggel is összetűzésbe keveredtem. Persze nem volt komoly. Az amúgy is forró nyarat a legkülönbözőbb illatok: benzingőz, padlópaszta, franciakenyér és babkávé illatának keveréke tette emlékezetessé.

Mivel nem sikerült Cambridge-be kerülnöm – amúgy is vonzott a skót történelem és mentalitás –, az edinburghi egyetemen kötöttem ki. Ekkortájt az otthont és a családot kezdtem nyűgnek érezni, és gyors változásra vágytam. Ezzel párhuzamosan szüleim élete pozitív fordulatot vett: mindketten sikeres társadalmi pozícióba kerültek. Ez azt is jelentette, hogy javultak szociális körülményeink; nagyobb házba költöztünk (egy vállalati épületbe Sandiacre-ban, Nottingham és Derby között). Régi stílusú volt, mert a Stanton Ironworks nem áldozott sokat beosztottjai életkörülményeire. Fűtés híján tüzelnünk kellett. Az ágyban fekve még a leheletem is meglátszott. De ez még mind semmi volt az edinburghi viszonyokhoz képest. A fürdőszobában olyan időjárás uralkodott, hogy egy reggel, amikor a fogsoromhoz illesztettem a fogkefémet, jégdarabot éreztem rajta.

1954-ben az edinburghi egyetemre kerültem. Rögtön megéreztem annak 16. századi hangulatát, ami kedvemre volt, és felébresztette bennem a ro-

mantikus érzületeket. Első évem során a South Bridge-i Adam Old College-ben megtartott előadások 18. századi környezetben kerültek sorra. Közülük némelyik kimagaslóan népszerű volt, például a két-háromszáz diák érdeklődését vonzó John Macmurray professzor előadásai. Az előadóterem ilyenkor zsúfolásig megtelt, még a lépcsőkön és a földön is ültek. A legnépszerűbb oktatók belépésekor a diákok ütemes dobogással fejezték ki tiszteletüket. A lábdobogás és a környezet együtthatása olyan érzéseket váltott ki belőlem, mintha egy történelmi esemény részese lettem volna.

A rektor megválasztása a szó szoros értelmében a 18. századi hagyományokat idézte fel. Az 1957-es választásokra – ahol James Robertson Justice-t, a színészt választották meg – pontosan emlékszem. Az Old Quadban nagyszabású „halfejcsata" – melynek során a rektorjelöltek hívei halfejeket, beleket és egyéb belsőségeket dobáltak egymáshoz – is lezajlott, méghozzá nem is akármilyen légkörben. A terem csuszamlós lett a bűzös víztől, és a dülledt szemű halfejek szabályosan átsüvítettek a légtéren egy-egy dobás után. Nem hiszem, hogy ebben a viadalban bármelyik fél valaha is győzött volna. A lényeg a küzdelem volt. Az igazi választás persze prózaibb módon zajlott, az ilyenkor szokásos demokratikus bejelöléssel.

Edinburghnek a 18. századra visszavezethető hagyományai nem merültek ki az előadásokban és a „halfejcsaták"-ban. Említettem, hogy milyen viszonyok uralkodtak, már ahol egyáltalán volt fürdőszoba. A harmadik évfolyamon minden addigit alulmúló körülmények közé kerültem az Albert hercegről elnevezett épülettömbben. (Azóta, mint emberi lakhatásra alkalmatlant, lebontották.) Itt nem volt fürdőszoba, ezért a városi nyilvános fürdőbe jártunk, ahol néhány pennyért kaptunk forró vizet. Itt más gondok adódtak, ugyanis a fürdőhelyiség fala fenyőből készült, és ebbe nem volt nehéz réseket, hézagokat piszkálni. A férfiak ezen keresztül leselkedtek, kukkolták a túloldalon meztelenül fürdőző nőket. Szappandarabokkal igyekeztünk betömni a hézagokat. Mivel emlékezetem szerint időkorlátozás nem volt, sokat olvastam a kellemesen forró vízben (persze a lyukak be voltak tömve). Vizsgáimra is nagyrészt itt készültem fel: meghitt, biztonságos helynek bizonyult.

Akkoriban nagyon jó memóriám lehetett. A nehezített felvételin bejutott diákoknak az első és második évben plusz tantárgyakat kellett felvenniük. Azt a tanácsot kaptam, hogy a latint válasszam, amely korábban a középiskolában katasztrofális nehézségeket okozott. Edinburghben kapásból meg is buktam, nem ment a nyelvtan. Úgy döntöttem, hogy részben a latin klasszikusok, részben a római történelem bemagolásával pótolom a hiányosságokat. Így történt, hogy nekigyürkőztem Liviusnak és Vergiliusnak. Ezeket a könyveket James Thin egyetemi boltjában lehetett beszerezni. Annyira „benne voltam" a magolásban, hogy néhány sor alapján hosszabb részeket

voltam képes idézni anélkül, hogy a jelentésüket felfogtam volna.

A pozitív hatások (tradíciók stb.) ellenére az a határozott érzésem támadt, hogy a „múltban járok". Ez vonatkozott az erkölcsfilozófiai előadásokra is, amelyek semmit sem változtak. Ha valaki nem vette a fáradságot, hogy korán felkeljen, és megjelenjen a helyszínen, annak még mindig megvolt a lehetősége, hogy megvegye valamelyik (hajdani) kiváló diák sokszorosított jegyzeteit. Az angol irodalom témakörre a „tetszésindex" alapján a következő részekre oszlott: Legkevésbé a T. S. Eliot-féle verskurzus érdekelt bennünket. Azután következett a *Lucky Jim*, melyet már élvezettel olvastunk. A *Nézz vissza haraggal* és a többi, lázadó ifjú titánok által írt mű már igazán alkalmas volt lekötni figyelmünket. Harmad- és negyedévben azután visszatértem a középkori angolszász irodalom téma-, illetve gondolatvilágához.

Mivel sohasem voltam egy entellektüel, és nem törekedtem maximális tudásra, az egyetemi élet elviselhetőnek és stresszmentesnek bizonyult. A tisztességes helytállást azért megkövetteltem magamtól. Szerencsémre a magas szintű angol középfokú oktatásból „érkeztem", és az első évben angol irodalomból kitűnő eredménnyel végeztem. Bár a skót oktatási rendszer – főleg az első és második évben – rákényszerített a rendszeres tanulásra (a vizsgarendszernek köszönhetően), az első két év összességében lazán telt, élveztem a dolgot. Különben ártatlan szórakozásaink voltak. Mivel Skóciában éltünk,

„nagyban ment" az ivás és a partira járás. Valóságos vetélkedés folyt a lerészegedés legolcsóbb és addig ismeretlen módozatainak feltalálásában. Azt azonban határozottan kijelenthetem, hogy nem drogoztunk, én legalábbis nem tudok ilyen esetről. Az 1950-es évek elején még az sem volt automatikusan elfogadott, hogy együtt aludjunk a fiúkkal.

A harmadik évfolyam kezdetén mirigygyulladást kaptam magas lázzal, ami vagy 1956 nyarán Belgiumban és Luxemburgban tett kirándulásom – ahol szokatlan helyeken aludtunk, és fura dolgokat ettünk, ittunk – következménye volt, vagy egyetemi lakhelyem már ismertetett hiányosságainak volt „köszönhető". Mindenesetre beteg lettem, és egy félévet otthon töltöttem gyógyulással.

1956 októberében otthon feküdtem betegen, miközben a világ egyik válságból a másikba sodródott. Hallgattam a híreket, amelyek a szuezi eseményekről, majd a szovjetek magyarországi inváziójáról szóltak. Edinburghi barátaimon keresztül is kaptam híreket. Közülük néhányan demonstrációkban, tiltakozó gyűléseken is részt vettek. Emlékszem, mennyire idegesített, hogy lemaradtam mindenről. Apám meg volt győződve róla, hogy ismét kitör a háború, és munka után, amikor hazatért, először mindig hozzám jött fel az emeletre megbeszélni Nasszer és Hruscsov dolgait. Bátyám Németországban katonáskodott. Otthonunk elvesztette örömteli hangulatát. Úgy képzeltük, hogy ő tartóztatja majd fel az oroszok harckocsicsapását, ha megindulnak a német

síkságon a Nyugat ellen. Azt azért felfogtuk, hogy még mindig jobban járt, mint szüleink barátainak gyerekei, akik Cipruson teljesítettek szolgálatot. Hajmeresztő eseményekről számoltak be, melyek arról szóltak, hogy az EOKA terroristái éjszaka hogyan támadtak rájuk a fákról.

Bulganyin és Hruscsov szovjet vezetőknek az Egyesült Királyságban tett látogatásakor volt rá alkalmam, hogy kifejezzem tiltakozásomat. Az egész eredetileg baráti látogatásként indult, de ahogy mi fogadtuk őket, az minden volt, csak baráti nem. Arra már pontosan nem emlékszem, hogy konkrétan mi volt tiltakozásom tárgya, de ott voltam a kiabáló tömegben, és táblát is vittem; „Bulge és Hrus, menjetek haza!" A tüntetés ellenére természetesen végigcsinálták tervezett programjukat. Tiltakozásom láthatóan semmi hatással sem volt rájuk.

Tanulmányaim utolsó évét töltöttem Edinburghban, amikor ismét összeakadtam John Rimingtonnal. Édesapját a Skót Szénipari Tröszt pénzügyi igazgatójává nevezték ki. A diákszakszervezet bálján egy nagy darab, Fergus nevezetű geológiai szakos skót fiúval voltam (Jimmy Shand és zenekara játszott), amikor megláttam Johnt. Katonatársaival mint tartalékosok Edinburgh mellett táboroztak, és beugrottak, hogy felmérjék, milyen a „felhozatal", azaz érdemese szétnézni a lányok között. Megjelenésük és egyéniségük lényeges különbséget mutatott. Mondanom sem kell, hogy John javára Fergusszal szemben. Barátságunk folytatódott. Ebédre is meghívtak magukhoz. Kapcsolatunk akkor sem szakadt meg, amikor visszatért Cambridge-be.

Az egyetem befejezését követő terveimről egészen 1957 karácsonyáig – amikor a téli szünetben otthon készültem az államvizsgáimra – nem sok elképzelésem volt. Osztálytársnőim többsége a tanítói állás felé orientálódott, de én biztos voltam benne, hogy nem fogok oktatni. Valami nem mindennapi, nem annyira szokványos munkát kerestem. Karriertanácsadáson is részt vettem, de ők sem adtak használható tippet. Az a gyanúm, hogy nem alakult ki jó véleményük rólam. Jól tudtam ugyanis olvasni a velem szemben ülő írását, aki kérdéseket tett fel nekem. Ez esetben azt olvashattam, hogy „beteges külsejű". Ezt akkor sem bocsátottam volna meg, ha az illető hölgy egyébként valami egészen kiváló ötletet adott volna. Azért akadt valami, ami nekem is szimpatikus volt: a British Council Tengerentúli Önkéntes Szolgálatában való részvétel. Ezek a meghallgatások egy edinburghi hotelben zajlottak. Skandináv területre, ha jól emlékszem, Finnországba kerestek önkénteseket. A kapott tájékoztatás alapján az a kép bontakozott ki előttem, hogy teljesen egyedül leszek az ország egy kietlen vidékén. Szegényes körülmények között, majdnem nulláról taníthatom az angolt az ottani embereknek. Ezen a meghallgatáson egy férfi beszélgetett el velem. Az ő lapján ez állt: „Csupa ideg a nő." Ennyi nekem bőven elég volt. Tudtam, hogy nem vesznek fel. Így is történt. Ha ott és akkor karrier-tanácsadói fedéssel dolgozott valaki a titkos-

szolgálattól, biztos vagyok benne, hogy engem nem választott volna ki mint potenciális munkatársat. Igazság szerint csak egy esetben – amikor Burgess és Maclean 1951-ben átállt a szovjetekhez – hallottam az MI5-ről, mert apám bizony emlegette őket, mondván, hogy hagyták meglépni az árulókat.

1957 karácsonya egybeesett jövőm nagy kérdéseivel, a pályakezdés nehézségeivel. A tanítást a végső esetre tartogattam, de valamihez hozzá kellett kezdenem. Arra nem hagyatkozhattam, hogy a szüleim eltartanak. Az sem tűnt jó megoldásnak, hogy a munkanélküliek táborát gyarapítsam. Végzettségem alapján – angol nyelv és irodalom szak – nem sok esélyem volt az elhelyezkedésre. Ezért aztán sem vállalatoknál, sem a City pénzvilágában nem próbálkoztam. (Ezeket amúgy is a férfiaknak találták ki.) Arra gondoltam, hogy esetleg valami új szakra iratkozom be az egyetemen, de szüleimnek – akik addig is támogattak – az már túl sok lett volna. Végül is csak egy lány voltam, akit előbb-utóbb férjhez adnak. A bátyám a katonaság után befejezte az egyetemet, és nagyon jó állást kapott a vasútnál. Hogy jövök én ahhoz, hogy plusz egy évig még tanulni akarok?

Anyám végül meggyőzte apámat, hogy ne fosszanak meg ettől a lehetőségtől. Tájékozódtam, és a levéltári tudományok szakára esett a választásom. Ezzel a végzettséggel mind a megyei, mind az állami vagy magánlevéltáraknál el lehetett helyezkedni. A tantárgyak is elnyerték tetszésemet: középkori latin, valamint francia társadalomtörténet és tulajdonjog. Összesen két egyetemen adtak ki ilyen diplomát. Gyors kalkulációt követően a család Liverpool mellett döntött. Jelentkezésem elfogadták, részben addig elért eredményeim alapján, részben pedig azért, mert a Derbyshire megyei közgyűlés is támogatta jelentkezésemet. 1958 őszén indultam Liverpoolba.

Edinburghben hozzászoktam a mostoha körülményekhez, de ami Liverpoolban várt rám, az túltett mindenen. A Canning Street 17. valaha elegáns épület volt, amelyet sok, szűkre szabott lakásra osztottak. Az én szállásadóm a legfelső szinten lakott egyedül, és feltűnően nem vett rólam tudomást. Többször előfordult, hogy kizárt a lakásból, ha például a társaságomban levő férfi nem volt szimpatikus neki, vagy úgy találta, hogy túl későn érkeztem haza. A ház tele volt macskával, az alagsortól a padlásig. A tetőn, a szobám ablaka előtt is mindig napozott néhány. Az ablakomból ráláttam a húsfeldolgozó udvarára, ahol egy kutyát tartottak megkötve minden éjszaka és a hétvégeken. Az eb – feltehetően egy farkaskutya – kegyetlenül rövid pórázon mozoghatott, emiatt hisztérikusan ugatott. Szombaton és vasárnap, amikor tovább ágyban maradhattam volna, nem hagyott pihenni. Ha ez nincs, akkor a liverpooli anglikán egyház katedrálisának harangzúgása zavart volna az alvásban. A katedrálist szétbombázott, üresen álló házak vették körül. (A háború óta nem nyúltak hozzájuk.) Az egyiknek a falán ez a szöveg állt: „Isten hozott idehaza, Mick." Így örültek valaha egy túlélőnek.

Liverpooli tartózkodásom nem volt különösebben érdekes. A tantárgy ugyan megfelelt az elvárásaimnak, de mivel csak öt-hat posztgraduális társam volt, kívül estünk az egyetemi élet sűrűjén. Nyaralni, ha csak tehettem, mindig hazamentem. Tanulmányaim vége felé megpályáztam egy segéd-levéltárosi beosztást a Worcestershire Megyei Levéltárban. Ismételten meghallgatáson vettem részt, amely ezúttal sikeres volt, és alkalmaztak. 1959 júliusában kezdtem, évi 610 fontos fizetéssel.

4

El kell ismerni, hogy azon a bizonyos meghallgatáson Worcesterben nem lehettem valami megnyerő. Sovány arcú, aggódó tekintetű, csendes, halk szavú nő voltam. Enyhe skót akcentusom is volt, amely közép-angliai magánhangzóimmal keveredett. Nagy szemeim voltak, hosszú hajamat lófarokban hordtam, csoszogtam. A meghallgatás második részében a velem „foglalkozó" tisztviselő – úgy látszik – szilárdan eltökélte, hogy felvesznek, mert azt tanácsolta, hogy legyek fesztelenebb. Addig csak baráti körben tudtam felszabadultan viselkedni, az idegenekkel tartózkodó voltam. Attól kezdve, hogy rájöttem, minden nehézség nélkül el tudom látni feladataimat, egyszerre megváltoztam, és teljesen szabadnak éreztem magam. A Chestnut Walk-i lakásom csak egy kődobásnyira volt a shirehalli munkahelyemtől. A háztulajdonos nem sokat tartózkodott otthon: Oxfordban tanult. A házat egy másik albérlővel, egy fiatal tanítónővel – Worcesterben tanított az Alice Otley Leányiskolában – osztottam meg. A kertet senki sem

művelte. Én krumplit és babot ültettem. Szerettem Worcesterben élni.

A megyei levéltár két hivatali helyiséggel rendelkezett. Egy Shirehallban, ahol a főlevéltáros, E. H. Sargeant irodája volt, akihez a bejárattól egy vas csigalépcső vezetett fel. Egy pedig a St. Helenben – egy használaton kívüli templomban – működött. Az egyik egy ugrásnyira volt, a másikat biciklivel könnyen el lehetett érni. Ebből következett, hogy bár fél kilenckor kezdtük a munkát, nyolc előtt nemigen keltem fel. A közeli munkahelynek az az előnye is megvolt, hogy otthon tudtam ebédelni, és este munka után fél hatra hazaérkeztem. Hivatali munkatársaim Mr. Sargeant és a helyettese, Miss Handerson voltak. Ő kimondottan gyakorlatias, „földönjáró" típus volt, barna szandálban. Mindenhova kerékpáron közlekedett. Még ketten dolgoztunk ott mint segédlevéltárosok: Brenda és én.

Brendáék úgy éltek, mint a hippik. Ebbe az is beletartozott, hogy napközben a férje vigyázott a kisbabára, ami akkoriban nem volt mindennapos. Sokan megütköztek ennek hallatán. Mr. Sargeant, aki őrmesterként szolgált a háborúban, folyton arra ösztökélte Brendát, hogy komolyodjon meg. A hivatal egyébként dugig volt „egyenszabott" fiatal tisztviselőkkel. Mr. Sargeant erre igencsak odafigyelt. A hivatalt is úgy irányította, mintha az egy katonai tábor lett volna. Elektromos berregőrendszer kötötte össze a hozzá tartozó munkaterület egyes pontjait. Az

irodák az alagsorban voltak. A látogatók számára külön olvasószobát tartottuk fenn.

Minden új munkatársnak először is a morzeábécét kellett megtanulnia. Ez azért volt fontos, mert a morze „t" a teaidőt jelentette. Ez különösen belém rögződött, mert a háború alatt megtanultam a morzeírást. Minden reggel és a teaszünetekben, vagy ha megbeszélést tartottunk, az ő irodájában gyülekeztünk. Mindenkit a saját hívójelén értesített, ha telefonon kerestek bennünket, vagy beszélni akart velünk. Ilyenkor jobban tettük, ha futottunk. Mérte az időt, és ha túl soknak találta, felhívta a figyelmünket a gyorsaságra. Csoda, hogy egyikünk sem törte ki a nyakát a csigalépcsőn.

Voltak kedvenc beavatási trükkjei, amikor az újoncnak öt perc alatt elő kellett kerítenie egy adott dokumentumot vagy más egyebet. Megrázó élmény volt, de ha már átesett rajta az ember, nem is tűnt annyira borzalmasnak. Mr. Sargeant amúgy nem tett különbséget a szakemberek (levéltárosok) és a hivatalnokok között, mert amikor munkába álltam, első feladatom a teakészítés volt. Keményen bánt velünk, de mi ezt elfogadtuk. Barátságos, együttműködő légkör uralkodott, amit szerettünk. A maga módján tudott bánni az embereivel.

A két levéltár anyaga az alábbiak szerint oszlott meg: Shirehallban a megyei önkormányzat naprakész anyagai voltak, a folyamatban lévők kivételével. A St. Helenben a történelmi dokumentumok; a worcesteri egyházmegye, köztük a katedrális, illetve a

plébánia okiratai szerepeltek. A helyi családok levéltári anyagai (a magánlevéltár) szintén a St. Helenben volt. Közülük a Beauchamps család iratai az úgynevezett „kutatható" minősítést kapták, és mindig elérhetőek voltak. A worcestershire-i fotógyűjteményt is a St. Helenben helyezték el. Ez Mr. Sargeant kezdeményezésére, a helyi lakosok bevonásával indult be. Kezdetben az öreg épületeket örökítették meg az utókor számára. Jó minőségű fényképek leginkább az 1960-as évekből voltak. Az érdekes, régi felvételek nagyrészt elvesztették aktualitásukat, hiszen a külvilág, a város arculata is megváltozott: új épületeket emeltek és utakat építettek. Mr. Sargeant pontosan érzékelte ezt a folyamatot, és úgy ítélte meg, hogy legalább fotókon maradjon meg valami a múltból.

A worcesteri levéltár kiváló anyaggal rendelkezett. A megyei önkormányzat köztisztviselői, a történészek, az írók és az iskolások egyformán jól tudták hasznosítani. Többirányú tevékenységet láttunk el. Nekem először az a feladat jutott, hogy szervezzem meg a hidakat és főútvonalakat nyilvántartó rendszert. Annak idején, amikor a középkori latint és a 14. századi kéziratokat tanulmányoztam, nem kimondottan ilyen jellegű feladatokról álmodoztam. Ezt a munkát Mr. Sargeant megelégedésére végeztem, és átmehettem (felért egy szabadulással) a St. Helenbe. Legpatinásabb és egyben legkorábbi dokumentumunk I. István angol király uralkodásának idejéből származott. Komoly gyűjteményünk volt egyházi iratokból és a főesperesi bíróság levéltári anyagából. Leggyakoribb „ügyfeleknek" a mormonok és megbízottjaik számítottak. Családfáikat kutatták, főleg az egyházközösségi okmányok között. Szerintem azért, mert ha őseik neveire bukkantak, akkor posztumusz szertartással áttérítették őket, hogy az ősök lelke a mormon mennyországba kerüljön, bárhol volt is azelőtt. Nekem ez az egész nem volt szimpatikus, hiszen az ősöket senki sem kérdezte meg a dologról.

Szerettem a St. Helen-templomban dolgozni. Azon túl, hogy távol voltam a főnöki „sasszemektől", a történelmi légkör és a régi okmányok kézzelfogható közelsége megelégedéssel töltött el. Meg kell jegyeznem, hogy a hangulat csak látszólag volt akadémikus. A csendet és az áhítatot meg-megtörték a látogatók érdeklődő kérdései. A szomszédságunkban lévő porcelángyárról nem is beszélve, mert okozott némi zajt, amikor időnként bezúzták a selejtet.

Nagy örömömre szolgált, ha a „szolgálati" kisteherautóval kimozdulhattam, és adatgyűjtés céljából egyházi személyeket, történelmi ingatlanok tulajdonosait és magánszemélyeket kereshettem fel. Az volt a dolgom, hogy felkérjem őket: a birtokukban lévő dokumentumokat adományozzák a levéltárnak „kutatható" minősítéssel. Utálatom első számú alanyai abban az időben a lámpaernyő-készítők voltak, amikor divatot csináltak abból, hogy hiteles pergamenekből készítették a lámpaernyőket. A pergameneket ügynökök vásárolták fel az emberektől, és adták tovább a gyártóknak. Botrányosnak éreztem, hogy

történelmünk egy része ily módon semmisüljön meg. Kénytelen voltam „bevetni" rábeszélő képességem. Az emberek társadalmi felelősségérzetére kellett hatnom annak érdekében, hogy ne értékesítsék a dokumentumokat, hanem adják át nekünk. Amikor évekkel később az MI5 tagjaként népszerűtlen és veszélyes dolgok végrehajtására vettem rá embereket hazájuk érdekében, szintén ezt a képességemet kamatoztattam.

A hétvégeket Johnnal – közben végzett Cambridge-ben, és Londonban dolgozott a Kereskedelmi Minisztériumban – töltöttem. Bebarangoltuk a megyét, templomokat és falvakat látogattunk meg. Esetenként főztem is neki, bár ebben elég kezdőnek számítottam. Ha ő nem volt velem, a jegyzői hivatal két fiatal beosztottja társaságában múlattam a szabadidőm. Előfordult, hogy magányos kerékpártúráim alkalmával a templomi síremlékek feliratait másolgattam. Idővel szert tettem egy Heinkel reklámautóra, és mindenhová azzal mentem. Kezdő lévén a vezetésben, a velem utazók és én is számottevő veszélynek voltunk kitéve. Egyszer még a Fekete-erdőig is eljutottunk egyetemi barátnőmmel, Isolynnel. A csatornán Lydd és Le Touquet között repülővel szállíttattuk át az autót. Emlékszem, milyen érzés volt, amikor a francia autópályákon a kamionmonstrumok között közlekedtünk. Életem ezen szakasza felhőtlen idill volt ahhoz képest, ami utána következett.

Elsősorban azért, mert érdekes munkát végeztem, és lenyűgöző emberekkel hozott össze a sors.

Az pedig, hogy gyengén fizettek, és különösebb perspektíva nélkül dolgoztam, nem is igen zavart. Biztosan tudtam, hogy ha egyszer férjhez megyek, úgyis a férjem fog eltartani, ezért addig azt csináltam, ami tetszett. Worcestershire gyönyörű megye volt, tele elbűvölő falvakkal. Nagyon otthon éreztem magam a vidéken.

Azért nem minden tetszett. Például az, hogy ugyanazért a munkáért a nők nem kaptak a férfiakkal azonos bért. Ha lett volna férfi kollégám, biztosan többet keresett volna, mint én. Szerencsére erről szó sem volt, mert ahogy magam ismerem, igencsak zokon vettem az igazságtalanságokat.

Az irodai összejövetelek szintén a berögződött, szinte már szokássá vált dolgok közé tartoztak. A karácsonyi bulit a jegyzői iroda állományával (oda is tartoztunk szervezetileg) közösen tartották. Mr. Sargeant megpróbált lebeszélni róla, hogy elmenjek, de nem mondta ki, hogy miért. Az este folyamán egyszer csak felforrósodott a hangulat, aminek az lett a vége, hogy a részt vevő nők és férfiak (sorsolásos módszerrel) párosával elvonultak. Nekem egy unszimpatikus jegyző lett a „párom", aki nem jutott „messzire", mert le lett állítva. Jó néhány, manapság szexuális zaklatásnak minősülő eset történt azon az éjszakán. Akkoriban a nőknek még maguk kellett megvédeniük magukat.

Szó volt az idillről. Nos, ez 1961 végéig tartott. Johnnal válaszút elé kerültünk, és különben is úgy éreztem, mennem kell, nincs már több dolgom

Worcesterben. Ismertem magam, tudtam, hogy három-négy évente mehetnékem támad. Több helyre is jelentkeztem. A St. Andrews University levéltárosi beosztása tűnt a legmegfelelőbbnek. Távol esett Worcestertől, de Londontól is. Szerencsére nem „jött össze", mert Johnnal döntöttünk: összeházasodunk. Ettől kezdve csak fővárosi munkahelyek jöttek szóba. A British Museumnál nem tudtam elhelyezkedni, de később felajánlottak egy beosztást az India Központ Könyvtárába, amely akkor a Nemzetközösségi Kapcsolatok Irodájához tartozott. Költöztem Londonba.

5

Londonba költözésemmel az addigi idill végképp szertefoszlott. Az 1960-as évek elején a főváros elég zord helynek számított. Amikor megérkeztem, a város az utolsó nagy szmogriadót élte át, minimális látási és légzési lehetőségek közepette. A Cityben hatalmas bombakrátereket láttam, tele gombával és bozóttal. Ezeket a csúfságokat gyorsan eltüntették, oly módon, hogy kockaházakat építettek rájuk: már régen is rondának és aránytalannak számítottak. Akkor épült a Millbank Tower, és egy hatalmas daru magasodott John lakásának szomszédságában. Szórakozási lehetőségeink Londonban jóval szűkösebbek voltak, mint azt képzeltük, de azért eljártunk elegánsabb helyekre is. Ilyen volt az Au Pere de Nico Chelsea-ben. Ha odafigyeltünk, négy fontból „kijöttünk". Egyszer John előléptetését ünnepeltük a Soho egyik előkelő éttermében. Az akkor kétes hírnevet szerzett dr. Beeching asztala mellett kaptunk helyet. Beeching a vasút dolgozóinak felét kirúgta, legalább olyan gyorsan és olyan természetességgel, mint aho-

gyan a töméntelen ételt asztaltársaságával magába tömte.

A Londonba érkező embert „megrohanó" problémák közül egyszerre minddel szembetaláltam magam. Első volt a lakáskérdés. John a Szent György téren bérelt egy lakást, de ott nem volt hely. Szüleim amúgy sem fogadták volna el a házasságkötés előtti együttélés tényét. Néhány hétre a Tottenham Courton lévő YWCA-n (Keresztény Ifjú Hölgyek Egyesülete) találtam szállást.

Közben végigjártam Kensington és Westminster lakásügynökségeit, és döbbenten tapasztaltam, hogy a kínálat a közelébe se ér a worcesteri háznak és kertjének. Egy ingatlanügynök – a Nemzetközösségi Kapcsolatok Irodája javasolta – volt segítségemre. Nézelődéseink során lesújtó tapasztalatokat szereztem az egyszobás lakások (garzonok) nyomorúságos kínálatáról, valamint Victoria és Pimlico vénséges vén házainak állapotáról. Sok helyen feltehetően illegális lakók tartózkodtak. Néhol még prostik is előfordultak. Egy vidéki lány számára mindez sokkszerűen hatott. A nyomorúság ma is létezik, csupán a város peremére szorult.

Nem akartam ilyen környezetben élni: mintha visszafelé haladnék az időben. Inkább vállaltam a közös bérlés nehézségeit. Ann és Susan Dél-Kensingtonban az Old Brompton Roadon, a Roland Gardensben laktak. Odaköltöztem. A többihez képest palota volt, bár kétségkívül zavart, hogy a fürdőszobába az én szobámon keresztül lehetett bejutni.

Rendhagyó háztartásunk volt. Susan, aki az Establishment Klub elnevezésű revüszínházban lépett fel (a Greek Streeten), éjszakai életet élt. Hajnali három körül járt haza, és tapintatlanul hangos fürdéseket rendezett. Munkahelyéről rendszeresen lopta az evőeszközöket. Ezek végül az én konyhafelszerelésem részeként „bejárták" a fél világot. Egyszer protekciós alapon bevitt Johnt és engem a műsorra, ahol formabontó (sokan közülük mára befutottak) művészpalánták az 1960-as évek világát és politikáját ostorozták élesen, bíráló szándékkal.

Ann rövidesen férjhez ment, és Susan is komoly kapcsolatba kezdett egy pincérrel a klubból. Mivel az illető hozzánk költözött, a lakásbeosztás addigi rendje felborult. 1963 márciusában ők is elköltöztek. Mi összeházasodtunk, és végre-valahára ketten maradtunk Johnnal.

Jóllehet az India Office Library az indiai függetlenség kivívását követően, 1947-ben a Nemzetközösségi Kapcsolatok Irodájának részévé vált, korábbi szellemiségét megőrizte. Helyileg is a St. James's Parkban maradt, régi épületében, ahol ma a külügy működik. Az olvasószoba 19. századbeli bútorai és a Kelet-India Társaság halkan ketyegő órája igazán meghitt hangulatot biztosított. A viktoriánus öntöttvas könyvespolcokat görgőkön lehetett mozgatni; használat közben szolidan nyikorgó hangot adtak. Az irodának – amelyen másodmagammal osztoztam – széntüzelése volt. Egy Mr. Brewster nevű irodaszolga óránként tett a tűzre. Az irodaszolgák felada-

ta az olvasók kiszolgálása volt (a megfelelő könyv levétele a polcról). Nekünk is ők keresték ki a szükséges anyagokat. Igazság szerint nem átlagos segédszemélyzetnek számítottak, mert Mr. Brewster például mindig gyönyörű kalligrafikus betűkkel írta fel az általunk igényelt dolgokat. Az állandó tűz melege meghitt hangulatot árasztott, nem beszélve arról, hogy mindig volt megfelelő hőfokú teavizünk, és ha kellett, pirítóst is tudtunk készíteni. A könyvtár látogatói számára bőr háttámlájú székek álltak rendelkezésre, mi pedig magas íróasztalok mögött zsámolyokon ültünk, tisztára úgy, mint Bob Cratchit.

Ez az egész mára már a múlté; az ódon ülőgarnitúra is. Nincs meg a régi hangulat. A külügy mindent modernizált. A könyvtár a Blackfriars Roadra, egy modern üvegpalotába költözött. Szerintem nem tett jót neki. Akkoriban nyüzsgő méhkaptárként, diákoknak, kutatóknak és sok nemzet íróinak adott kommunikációs lehetőséget. Híres India-szakértők és a Kelet-indiai Társaság munkatársai közül többen velünk egy szobában dolgoztak. Voltak köztük lecsúszott hírességek, mint a bengáli költő, dr. Ghosh. Ő igen szerény körülmények között élt, és mindennap megfordult nálunk. A mi könyvtárunk – különösen télen – maga volt számára a mennyország.

A kéziratgyűjtemény magában foglalta az indiai főkormányzók és az indiai ügyek minisztereinek levelezését, de a Brit Birodalom gyarmati időszaka alatt az országban élt és elhunyt személyek magánlevelezését is. Külön szinten tárolták a kimondottan politikai – köztük titkosszolgálati – dokumentumokat, melyek szintén az érdeklődők rendelkezésére álltak. A brit-orosz területfelosztó háborúk történeteit csak bizonyos személyek (még én sem) láthatták.

A Viktória és Albert Múzeum két elismert szakértője, Mildred Archer és férje, W. G. Archer a könyvtár indiai eredetű, különböző korú és stílusú miniatúrái, festményei és rajzai felett „őrködtek". A történelmi hitelességű kéziratok nem csupán a sokféle indiai, de perzsa és tibeti nyelven is íródtak. Nyomtatott könyvek is hitelesítették az indiai történelem gazdagságát és sokféleségét. A könyvtár dolgozói közül sokan tudományos fokozattal bírtak az általuk tanulmányozott szakterületen, illetve nyelvből. A szomszédos irodában Tibet szakértője, Miss Thompson dolgozott. Nála a szekrények üveg előlapja mögött pálmalevelekre írt kéziratok lapultak, melyek keleties illatokat árasztottak. Fantáziám meglódult, és elképzeltem őt, amint vízipipát szív és tekintete a Himalája csúcsaira réved. Aztán kiderült, hogy a pálmalevelek szétrepedését gátló olaj illatát éreztem.

Kimondhatatlanul szerencsésnek éreztem magam, hisz amikor megkaptam az állást, még szinte semmit sem tudtam Indiáról. Bele is szerettem nyomban. Az is tetszett, hogy a Downing Street és a már említett Nemzetközösség, majd a külügyminisztériumi épületegyüttes közvetlen közelében dolgozhattam. Durbar Court egy nyomornegyedhez hasonlított, és amikor évek múlva – az MI5 vezetőjeként – a diplomáciai testület képviselőinek adott külügymi-

niszteri fogadáson vettem részt, alkalmam volt látni a különbséget a felújított Durbar Court javára. A Downing Street az 1960-as évek elején szó szerint nyitott volt, mindenki keresztülsétálhatott rajta. Egy öregember rendszeresen térdre borult a 10-es szám előtt, imádkozott. Jó volt arra gondolni, hogy van, aki ennyire komolyan veszi a kormányzás intézményét. (A 10-es számú ház a mindenkori miniszterelnök munka- és lakhelye.) Az 1962–63-as politikai botránysorozat idején (a Macmillan-kormányzás vége fele) a King Charles Street-i irodánkban ültünk, és azon tűnődtünk, vajon mi a fenét csinálnak a Downing Streeten. Az újságok orgiákról és „fejetlen emberről" tudósítottak. Christine Keeler, Stephen Ward és az orosz haditengerészeti attasé, Ivanov ügye ugyanúgy izgalomban tartott, mint bárki mást. Amikor a Profumo-ügyről megjelent Denning-cikk már kapható volt, képes voltam napi időbeosztásomat felrúgva sorba állni azért, hogy megvehessem. Azóta sokszor elolvastam, és mindig eszembe jutott az a reggel.

John Rimingtonnal 1963. március 16-án Nottinghamshire-ben, a Blidworth templomban esküdtünk meg. Édesapám épphogy megkezdte nyugdíjaséveit, és anyámmal egyetértésben egy hétvégi házat építettek Ravensheadben, Newstead Abbeyvel szemközt. Az esküvőmön nagyjából úgy éreztem magam, mint a vizsgáim, majd a nyilvános szerepléseim java részén. Rosszul bírtam a nyilvánosságot, nem állhattam, ha sokan figyelnek, ha én vagyok a központban.

Azon a bizonyos napon is anyám segített. Egy erős brandyt tukmált belém, és persze bátorított, bátorított. Mint később megtudtam, John is majdnem lekéste a szertartást. Lehet, hogy ez figyelmeztetés volt a jövőre nézve?! Kapcsolatunk még kamaszkorunkban kezdődött, és kisebb-nagyobb megszakításokkal kikötött egy „akarlak is meg nem is" jellegű kapcsolatban. Valójában közös barátaink sem igen tudták eldönteni, hogy eljutunk-e az oltárig vagy sem. Ugyanakkor számomra egy gyerekkori barát mint házastárs a legtökéletesebb megoldásnak tűnt. Huszonhét évesen nem is mérlegeltem, annyira úgy voltam vele, itt van már az ideje. Az már meg sem fordult a fejemben, hogy veszíthetek is az „ügyön", mert az utazást, az élményszerzést és a társadalmi elismertséget John közreműködése nélkül – akkor még úgy gondoltam – nem szerezhetem meg. Beletörődtem, hogy biztos háttérként (amolyan fix pontként) segítem férjem munkáját és vele megyek bárhová. Természetesen ezzel az is együtt járt, hogy feladtam addigi munkámat, ami egyébként nem okozott túl nagy érzelmi megrázkódtatást.

Házasságom első hónapjai nem teltek zavartalanul. Komoly problémáim voltak klausztrofóbiám miatt, ami tinédzser koromban jelentkezett először, és kínszenvedéssé tette a földalattin való közlekedést. Ha erre mégis sor került – ráadásul az is előfordult, hogy a szerelvény bizonyos ideig az alagútban vesztegelt –, csak nagy erőfeszítések árán tudtam megőrizni önuralmam. De ez még nem volt elég: erős fej-

fájásom és látászavarom is volt, amit szerintem az új típusú fogamzásgátló tabletták okoztak. Ezek – mint mára kiderült – nagy mennyiségű ösztrogént tartalmaztak, és lassan mérgezték a szervezetem. A tabletták hatása az arcomon is megjelent: az ajkam felett enyhe szőrzet mutatkozott. Ez az egész Johnnak sem lehetett kellemes.

A Roland Gardens-i első londoni lakásunkban laktunk. Az meg sem fordult a fejünkben, hogy valaha is lesz házunk. Nem tudtunk spórolni, és a nászajándékok összeszámlálása előtt az alábbi vagyontárgyaim voltak: 25 font készpénz, egy műanyag mosdótál, egy kisméretű szőnyeg, egy fonott szék és néhány apró dísztárgy. Leendő férjem körülbelül ugyanennyit hozott a házasságunkba. Állandó beszédtéma volt közöttünk, hogy miként lesz házunk két szimpla köztisztviselői fizetésből. Abban mindenesetre egyetértettünk, hogy – sok barátunktól eltérően – mi nem fogunk Dél-London külvárosában élni. Mindenképpen London központjában akartunk maradni, és lehetőség szerint a hétvégeken bejárni, felmérni azon városrészeket, ahová szívesen költöztünk volna. Többször megfordultunk Islingtonban. Az ingatlanszakértők szerint rengeteg fantázia volt az ottani ingatlanokban. A Viktória-vonal még nem épült meg, de már tervbe vették. Lerobbant épületeket találtunk, de sok jó állapotú is akadt. Közülük néhányat ugyan lakóval együtt árultak, de ők csak egy szintet vagy az alagsort foglalták el, így az ottlétük nem jelentett volna problémát. Két házat is kinéztünk.

Johnt akkor nevezték ki magasabb beosztásba, évi 1960 font fizetéssel. Ezt meg kellett ünnepelni. Egy egész láda Chateauneuf-du-Pape bort vettünk, és attól kezdve szombatonként a vacsorához rendszeresen azt fogyasztottuk.

Az 1960-as évek kezdete egyébként nem volt kimondottan biztonságos időszak. A hidegháború, és azon belül a kubai rakétaválság felvetette egy nukleáris konfliktus lehetőségét. 1963 egyik reggelén az utcánk túloldalán lévő salvadori követség lobogóját félárbocra eresztették. Először arra gondoltam, hogy valamelyik dél-amerikai államférfit gyászolják. Nem sokkal később persze kiderült, hogy meggyilkolták Kennedy elnököt.

1965 elején kérdésessé vált, hogy tartósan Londonban fogunk-e élni. Az történt ugyanis, hogy John bejött hozzám a munkahelyemre, és közölte: külföldi kiküldetésre kapott lehetőséget. A véletlenek különös összejátszása folytán pont az Újdelhiben lévő brit képviselet első titkári – pénzügyi támogatások felügyelete India számára – beosztását ajánlották fel neki. Részemről a válasz csak egyértelmű igen lehetett, mert mindig egy ilyen élményre vágytam.

6

A kezdeti túláradó örömöt az aggodalom váltotta fel. Felötlött bennem, hogy klausztrofóbiám és migrénem miatt a külügyi szakorvos esetleg alkalmatlannak talál egy külföldi kiküldetésre. De megfeleltem, és ennek hatására, valamint hogy abbahagytam a fogamzásgátló szedését – gyereket szerettünk volna – kezdtem jobban érezni magam. Másik aggodalmam a ruhatáram alkalmasságával függött össze. Az indiai brit képviselet időszakos tájékoztatókat adott ki (én az 1964. januárit kaptam meg), melyek tanácsokkal látták el az első ízben Indiába utazókat a felkészülést illetően. Kétségkívül segítő szándékkal készült, de furcsálltam, hogy legalább egy tucat nyári ruha kivitelét javasolta, részben az időjárás, részben a különböző társasági összejövetelek kapcsán. A tájékoztató arra is kitért, hogy a minimális házimunka mellett (hiszen ott a személyzet) tudni kell időt szakítani a ruhatár aprólékos és igényes összeválogatására. Felhívták a figyelmet a pamut alsónemű használatának fontosságára és arra is, hogy vigyek sok gumiszala-

got, mert az indiai gyártásúak kétszer olyan gyorsan tönkremennek. Kitértek a dekoltált ruhák és általában a divat és a praktikum összehangolásának fontosságára.

A külszolgálati tájékoztató tekintélyes listát tartalmazott, amit komolyan kellett venni, mert európai szemmel az indiai életkörülmények sok kívánnivalót hagytak maguk után. WC-papírt annyit csomagoltunk, amennyit bírtunk, és a kiküldetés teljes idejére vittünk magunkkal sminkhez szükséges dolgokat is. Még jó, hogy nem volt kisgyerekünk, mert nekik hihetetlenül hosszú listát állítottak össze.

A Saccone and Speed diplomáciai ellátó cég Sackwille Street-i irodájában nagy mennyiségű vajat, sonkát és edami sajtot rendeltünk, mint kiderült, feleslegesen, mert az ottani éghajlaton gyorsan megromlottak, és különben is, hiedelmeinkkel ellentétben India nem szenvedett hiányt a gasztronómia terén. Egy szombati napon a Sainsbury áruházban tömény háztartási cikket – csak WC-papírból több száz tekercset – vásároltunk. Végül, hogy legyen mivel elszállítani a rengeteg holmit, egy fehér Ford Escortot igényeltünk, amellyel sok érdekes helyre eljutottunk, és sokszor cserbenhagyott bennünket. Elég az hozzá, hogy 1965. szeptember 9-én mi és „rakományunk" az Anchor Line Hajótársaság RMS Caledonia nevű hajóján kifutottunk Bootle-ből. Azzal, hogy kiléptem az India Központ Könyvtárától, nyugdíjjogosultságom is megszűnt. (Worcestershiretől kezdve folyamatosan érvényben volt.) Úgy gondoltam, mint jövőbeli családanyának és háztartásbelinek nem lesz szükségem rá.

Jól emlékszem arra a kora szeptemberi reggelre, amikor felpakolva elhagytuk Roland Gardens-i otthonunkat. Utazásunk az utolsó pillanatig bizonytalan volt. India és Pakisztán időről időre belesodródott az ún. kasmíri válságba. Várnunk kellett. Rosamund, John nővére a parlament alsóházának könyvtárában kapott állást, és hozzánk költözött. Amikor nagy nehezen elindultunk, hogy „elfoglaljuk" Indiát, ő integetés közben majd' kiesett a konyhánk ablakán. Szüleim eljöttek elköszönni, mielőtt hajóra szálltunk. Együtt teáztunk, majd hajnalban indultunk. Anyámék a szállodában éjszakáztak, csak hogy elbúcsúzhassanak tőlünk. Induláskor a fedélzetről próbáltuk elképzelni, ahogyan végignézik a hajó kifutását a kikötőből.

A hajóút Indiába – olyasvalakinek, aki Olaszországnál messzebbre addig még nem merészkedett – utolérhetetlen élmény volt. Kijelenthetem, hogy valósággal kettéosztotta az életem, és pont arra az időszakra esett, amit India újrafelfedezésének szoktak nevezni.

Az RMS Caledoniát 1923-ban arra a célra építették, hogy a birodalom tisztviselőit, teaültetvényeseket, misszionáriusokat és üzletembereket vigyen Indiába. 1965-ben még mindig tette a dolgát... De mi már messze nem a hajdanvolt utazóközönséget képviseltük. Azért akadtak – finoman fogalmazva – tradicionális figurák, akik minden délben összegyűl-

tek, hogy szódás whiskyjüket elfogyasszák. Ezek khaki térdnadrágos ültetvényesek voltak. Hazafelé tartottak, hogy tovább éljék magányos életüket, valahol Indiában. Üzletemberek, mérnökök és gyárigazgatók Bombayből, Calcuttából és Delhiből. A misszionáriusok az alsó fedélzeten utaztak, a miénknél jóval szerényebb körülmények között. Esténként – egy szabadtéri filmvetítés vagy bridzsparti kedvéért – csatlakoztak hozzánk. A Szuezi-csatornán végig velünk utazott egy hivatásos varázsló, aki Port Saidban csatlakozott hozzánk, és leginkább fehér tollú csirkét vagy különféle gyűrűket tüntetett el és varázsolt vissza, miként tette azt már vagy negyven éve. 1969-ben (külügyi szolgálatunk ekkor ért véget) útban hazafelé a csatornát lezárva találtuk. A brit üzletemberek és teaültetvényesek örökre távoztak. Fordulat következett be az indiai diplomáciában és az ipar fejlődésében.

Most így visszatekintve a hajóút csodálatos volt. Fiatalok voltunk, és amit átéltünk, az felért egy időutazással. Láttunk repülő halakat, hullócsillagokat, a Jupiter bolygót Afrika felett. Ahogy egyre szűkült a csatorna, úgy került a partvidék élővilága is egyre közelebb hozzánk. A sínai oldalon a tevék szinte érintésnyire ügettek. Elképesztő vihar tombolt Arábia felett. Az ismétlődő villámlások fényében legalább 30 mérföldnyire vagy még messzebbre el lehetett látni.

Nem ment minden simán. Amikor Port Saidban kora reggel kikötöttünk, arra ébredtem, hogy legyek

mászkálnak az arcomon. A szagok igencsak orientálisak voltak. Azért rászántuk magunkat, és kimentünk a kikötőbe, de a forróság, a szagok és az irdatlan zaj, valamint a kereskedők erőszakos megnyilvánulásai végül visszavonulásra kényszerítettek bennünket. A hajó „mennyei" helynek bizonyult a kikötőhöz képest.

Légkondi nélkül a Caledonián meg lehetett fulladni, és amikor elértük a Vörös-tengert, jobbára csak a fedélzeten éjszakáztunk. Leveleinket is ott is írtuk meg. Annyira izzadtunk, hogy elkenődött az írásunk. Azt hittük, a címzettek sohasem fejtik meg őket. Ezzel együtt élveztük a dolgot. Beneveztünk a jelmezversenyre, amit oroszlánnak, illetve egyszarvúnak öltözve meg is nyertünk.

Adenben kiderült, hogy a helyhatósági szóvivőt néhány nappal korábban lőtték agyon a függetlenséget követelő terroristák. Amikor befutottunk a kikötőbe, egy nagy robbanást hallottunk. Ez nem tartott vissza bennünket attól, hogy különböző kereskedelmi ügyleteket bonyolítsunk le a helyiekkel, de végig úgy éreztem, nem vagyunk biztonságban.

Ennél nagyobb meglepetés is ért bennünket. A Caledonia horgonya beleakadt valamibe, és a hajó elkezdett körbe-körbe járni, miközben a matrózok megpróbálták kiszabadítani. Azon kezdtünk tanakodni, hogy eljutunk-e valaha Indiába.

A bombayi kikötőben a főbiztos-helyettesi iroda egy tekintélyes személyiségnek tűnő tisztviselője várt minket. Az ő feladata volt, hogy intézkedjen, és

feltegyen bennünket arra a vonatra, amely 24 óra alatt ért Delhibe. Addig is a beosztásával járó luxus vett körül. Színpompás ruhákba öltözött szolgák kristálypoharakban szolgálták fel a teát és a whiskyt. Mindezt fényűző ülőgarnitúra és keleti bútorok tették még káprázatosabbá. Le voltam nyűgözve. Meglepve tapasztaltam, hogy felesége – a luxus ellenére – állandóan panaszkodott lakásukra, a szolgákra, de azt is sérelmezte, hogy kevés hajlakkot használhat. Egy panaszáradat volt az egész beszélgetés. Meg is írtam anyámnak, hogy itt mindenki kevesli, amije van, valószínűleg azért, hogy többre tarthasson igényt, amikor hazatér Angliába.

A vonatút szintén tartogatott meglepetéseket. Tulajdonképp nem is az ételkínálat okozott gondot, mert mindent lehetett kapni: csirkét, pudingot, whiskyt. A probléma ott kezdődött, hogy felhívták a figyelmünket, hozzá ne nyúljunk az ételhez, ne fogyasszunk semmit az út alatt. Ha mégis megtesszük, meg is halhatunk. Amilyen – a hajóút által amúgy is meggyötört gyomrú – kezdők voltunk, bizony jól jött az efféle tanács. Évekkel később, amikor már lezserebben kezeltük ezeket a dolgokat, John egy csomó gilisztát produkált. Valószínűleg egy vonatút során evett valamit.

Delhibe természetesen légkondicionált fülkében utaztunk, de ettől függetlenül az egész út a bibliai időket idézte. Az állomásokon és a peronokon sok jel utalt rá, hogy mekkora társadalmi különbség van köztünk és az utasok többsége között.

Amikor 1965 őszén Delhibe érkeztünk, India csupán 18 éve volt független ország. A britek egykori dominanciája mindenütt megmutatkozott. A történelem fintoraként a tiszteletünkre adott ebéden a főbiztosi iroda képviseletében ott volt a pandzsábi brit főbíró. A madrasi brit főhelytartó is megtartotta hivatalát. Mindkettőjüket 1947-ben, az indiai függetlenség kivívásakor választották újra. Ebéd után jövőbeli pénzügyi megbízottunk, az elegáns bankigazgató, Mr. Wroe (egy sahib) kocsival egy széles csatorna partján álló bungalóhoz vitt minket. Szótlanul besétált. Kulcs sehol. Odabent az időtlenség. A sötét színű bútorok festett vászonhuzata érintetlenül feszült. Az üvegszekrényekben az 1920-as évek penészes angol könyvei sorakoztak. A sahib legyezésére egy nagy legyező lógott a mennyezetről. A faépület egyike volt a tíz-egynéhánynak a 270 mérföld hosszú csatornán. Ezekben a csatornafelügyelők éjszakáztak ellenőrző körútjaik alkalmával. Feltételezem, hogy akkoriban is használták ezeket. Mindent feltűnően tisztának és pormentesnek találtunk. Mr. Wroe szerint ez a rend és a hatalom iránti tiszteletet fejezte ki, és az indiai emberek becsületességét is bizonyította. Igaza lehetett, mert vandalizmus vagy rablás nem történt arrafelé.

Újdelhiben a főutaknak még brit nevük volt, és a főbb útkereszteződésekben a brit főkormányzók szobrai álltak. Brit és amerikai diplomaták, üzletemberek és katonatisztek laktak a legszebb és legnagyobb, gyarmati stílusú épületekben. Ezekben min-

den luxus megtalálható volt. A turbános és jól vasalt egyenruhás szolgákat a britek sok mindenre kiképezték, így a konyhaművészet fortélyait is kiválóan ismerték. Ebbe a különböző koktélok és desszertek elkészítése is beletartozott. Minden olyan kísérletnek, ami a jól bevált menü megváltoztatására irányult, ellenálltak.

Összességében India óriási változásokon ment keresztül. 1969-ben, amikor külszolgálatunk véget ért, a régi uralmi rendszer végérvényesen megszűnt. A britek nem voltak már „divatban". A régi szobrok helyére India nemzeti hőseinek szobrai kerültek, és minderre a britek egyfajta megértéssel reagáltak: „Egyszerűen túl sokáig voltunk itt, és túl sok mindent birtokoltunk." Hivatali főnökünk, aki 1937-ben került be az indiai közigazgatásba, ehhez még hozzátette: „Megjósolták előre, hogy tíz év múlva kotródnunk kell innen."

Az angol-indiai közösségből voltak, akik Ausztráliát vagy Kanadát választották, ahová többnyire kevés vagyonnal, részben kifosztva érkeztek meg, és a britellenes hangulat sem kedvezett nekik. Mi végigkísérhettük mindezt, mert amikor kiérkeztünk, Gandhi asszony – az akkori tájékoztatási miniszter – irányításával már beindult ez a folyamat. Gandhi később hazája miniszterelnökévé lépett elő. Nem szerette a briteket, sem az amerikaiakat. A szovjetekhez „húzott". A britek után az oroszok tömegesen érkeztek Indiába.

Delhi nem volt könnyű helyzetben, amikor odaérkeztünk. Az ország három évvel korábban kisebb háborúba keveredett Kínával, emiatt az Assam-Sikkim felé vezető északkeleti utak le voltak zárva. Ugyanez történt az északnyugati útvonallal. Pakisztán jóformán belerokkant az Indiával vívott véres harcokba (a második világháború óta nem voltak ilyen súlyos tankcsaták). Nemcsak Delhi, de a Himalája lábainál fekvő városok és falvak is tömve voltak tibeti menekültekkel, akik kezdetleges megmunkálású fém műtárgyakat árultak. Amit antik ezüstnek vagy kék ragyogású féldrágakőnek tartottak, annak többsége szerintem az is lehetett. Emlékeztetvén gyermekkorom háborús élményeire a kormányhivatalok ablakai keresztbe voltak ragasztva, hogy a bombázások alatt az üveg be ne törhessen. Először elmentünk Agrába, hogy lássuk a Tádzs Mahalt, amikor megszólaltak a szirénák, és repülőgépek zúgtak el a fejünk felett. Azt hittem, soha többé nem lesz részem ilyesmiben. Szerencsénkre nem bombáztak.

Nem sokkal érkezésünk után egy, az újonnan érkezett diplomaták részére az indiai kultúra és történelem témakörében szervezett fejtágítón vettünk részt, a szovjet diplomaták kivételével (ők külön tartottak hasonlót). A kurzuson részt vevő diplomaták többsége amerikai volt. Nekem nem tetszett az előadások hangvétele, ellenségesnek találtam. Az indiai akadémikusok leplezetlenül Nyugat-ellenes és szovjetbarát stílusban adtak elő.

Ami ott India történelméről elhangzott, távol állt attól, amit mi éreztünk vagy gondoltunk. Abban az anyagban, amit a Főbiztosi Iroda bocsátott rendelkezésünkre, szó volt az amritsari tömegmészárlásról: „A vérengzést követően Dyer tábornokot hadbíróság elé állították, és eltávolították a hadseregből." Az indiaiak szerint az imperialista ladyk hősként ünnepelték a teadélutánokon. Az idő tájt a fő problémát – eltekintve a gyarmatosítás tényétől – az okozta, hogy Mr. Wilson Indiát hibáztatta a Pakisztán elleni háborúért. Ugyanakkor a sajtón keresztül Pakisztánt is bírálta. Erről viszont az indiai sajtó nem írt egy sort sem. Az amerikaiak sem úszták meg. Volt miért magyarázkodniuk a Vietnam elleni rendkívül súlyos bombázások miatt.

Ezután egy ideig nem követtem a nemzetközi politika történéseit, diplomatafeleségként egyéb tennivalóim voltak. Kezdetben eléggé könnyen vettem kötelezettségeimet, és hazaküldött leveleim is ezt tükrözték. Mivel nem voltam meggyőződve a hivatalból kiküldött indiai munkások alkalmasságáról, sok időt töltöttem a lakás és a környezet számunkra megfelelő kialakításával. A nekünk dolgozó munkások végül is mind régi, bevált szakemberek voltak, így semmi okunk sem volt rá, hogy „keresztbe tegyünk" nekik (népes családjuk volt). Nunkhu Ram, a fehér egyenruhás, turbános szolga csodálkozott is, amikor kiderült, hogy a Memsahib, azaz én magam festettem ki a szobákat.

A háztartási kiadások elszámolását Nunkhu Rammal együtt vezettük, ami a hétköznapok egy különös szertartásává vált, mert ugyan minden tétel pontosan szerepelt, de nem angolul, hanem hindi nyelven. Nunkhu bár beszélt angolul, írni csak hindi nyelven tudott. Ráadásul néhány árucikk régebbi árát számolta fel. Az egyszerűség kedvéért mindent úgy hagytam, ahogy ő elkönyvelte. Kettőnk közös elszámolási könyve ma is megvan, benne a hindi szöveggel és az angol fordítással.

Decemberben az idő kezdett hűvös lenni. A nappaliban be kellett fűteni, de a kandallóból olyan füst tört elő, hogy Nunkhu kihívta a kéményseprőket. Egyikük úgy helyezkedett el, hogy lent felfoghassa a leszóródó szennyeződést, a másik felmászott a kémény tetejére, és onnan eresztette le és húzta fel a súlyt. Sikerült némi piszkot produkálniuk, de a kémény továbbra is füstölt. Szerintem kefével többre mentek volna.

Sok időm telt el ruhavarrással, ami Indiában tulajdonképpen felesleges, mert kiváló szabóik vannak. Ennek ellenére kb. egy évig mindent magam csináltam, de azután rájöttem, hogy kimerülök. Ugyanezt éreztem, amikor később végleg nyugdíjba vonultam. 30 év alatt szinte semmi gyakorlatot sem szereztem a lazítás terén. Ezt a tulajdonságomat apámtól örököltem. Nem éreztem jól magam, ha nem nyüzsöghettem.

Valami testreszabott elfoglaltságot kellett találnom. A beteg kisgyermekek ápolása (szégyenszem-

re) nem volt nekem való. A magatehetetlen, reszkető, lázas gyermekek látványa túlságosan megviselt. Inkább vállaltam a falvakban a tanítók továbbképzését. Rendszerint kora reggel kiautóztam Pipavitba, ahol sárkunyhóban éltek az emberek. A gyerekek a csupasz földön ülve tanultak. Szerettem hajnalban vezetni, mert még hűvös volt. Füst és porszag töltötte be a levegőt. A tanítók és a falusiak szeretettel fogadtak minket. A helybeliek megmutatták kisbabáikat, a falusi tanítók pedig lefordították nekünk angolra, amit az ottaniak életükről és gondjaikról elpanaszoltak. Hindi nyelvtudásom – annak ellenére, hogy minden kedd este egy nyelvtanár járt hozzánk – sohasem érte el a társalgási szintet. Annyit azért megtanultam, hogy a tegnap és a holnap szó megegyezik a ma szóval. Sőt arra is emlékszem, hogyan kell mondani hindiül, hogy „Memsahib, kérem, szálljon be a taximba!" Egy adott szituációban ezt nyilván nem nekem kellett volna mondanom.

A falura járás akkor ért véget, amikor az egyik tanítónő férjhez ment, a másik pedig távozott. Meghívást kaptunk az esküvőre, amely meglehetősen szomorú szertartásnak bizonyult. A szegény családból származó menyasszony, ha szép nem is, de kedves és érzékeny lelkű teremtés volt. A szülei által kiválasztott, barátai körében, fehér lovon, hagyományos viseletben megjelenő vőlegényt akkor látta életében először. A vőlegény hangosnak és vulgárisnak mutatkozott azon kívül, hogy késett is, ami egyfajta tiltakozás volt a részéről, feltehetően a hozományt kevesellte. Sajnáltam a menyasszonyt, mert biztosan ő is olyan szörnyűnek találta leendő párját, mint többek közt én. Nem láttam őt többé, de azóta is sokszor eszembe jut, vajon hogy boldogulhat.

Időnként a szudáni nagykövet gyerekeit tanítottam angolra, és egy angol lányt készítettem fel, hogy bejusson Roedeanbe. Rajtuk kívül egy kimondottan intelligens amerikai fiút oktattam latinra. Fennmaradó szabadidőmben a főbiztosi hivatal cselédklinikájának rendelőjében segédkeztem, ahol fő feladatként a gyógyszereket adagoltam. Az orvos – egy fehér szakállú szikh – csak kiadta az utasítást, és én máris szortíroztam a pirulákat borítékba, vagy öntöttem szét egy nagy üvegből valami barna folyadékot kis üvegekbe. A gyermekek többségén rejtélyes kelések mutatkoztak. Ezeket kezeltem ugyan, de a következő héten még nagyobb és félelmetesebb, égővörös sebek jelentkeztek a korábbiak helyén. A klinikát – jóllehet a borzalmak tárháza volt – még így sem lehetett az árvaházhoz hasonlítani.

Amiben igazán segíteni tudtunk, az az otthoni barátok, ismerősök kamasz gyermekeinek támogatásában nyilvánult meg. Ők – a Beatles 1960-as évekbeli Indiát (vallási háttérrel) felfedező útjai hatására – mint hippik keveredtek Indiába, amikor ez Európaszerte divatba jött. Aggódó szülők írtak, hogy segítsünk gyermekeiken, akik sokszor kaftánban, megviselt állapotban érkeztek meg Iránon és Afganisztánon át vezető, hajmeresztő útjaikról. Mindent megtettünk értük: orvoshoz vittük őket, kimosattuk ru-

háikat, rendes ételt adtunk nekik, és amikor megfelelő állapotba kerültek, „felpakoltuk" és kivittük őket az újdelhi pályaudvarra. Persze csak a harmadosztályon kaptak helyet. (Ez messze volt az európai színvonaltól.) Mi visszatértünk a szódás-whiskys, légkondicionált világunkba. Nepál fővárosában, Katmanduban a repülőtéren láttam egészen reménytelen eseteket: kábítószer-élvezőként tönkrement fiatalokat útban haza, Britanniába.

A vidéki utakat leszámítva szinte mindig az ottani felső tízezer köreiben mozogtam. A főbiztosi hivatal kötelékében élő asszonyok nagy ritkán, szinte sohasem lépték túl azt a határt, amin túl veszélynek tették volna ki magukat. Életüket a kártyapartik és a gazdag vásári portékák, ékszerek, szőnyegek, réztálak és kasmíri kendők megvásárlása töltötte ki. A kalandvágyóbbak részesülhettek a portugál konyha elsőrangú étkeinek élvezetében, a mintegy ezer mérföldnyire lévő Goában. Néhányan Kasmírba utaztak, hogy az ún. csónakházak egyikében hódolhassanak a helyi specialitásoknak. Mások - köztük mi is - a Himalája lábainál épült hindu és buddhista templomok, vagy állatparkok megtekintését választották.

A Corbett parkban például nem sok hiányzott, hogy élő nagyvadat láthassunk. Néhány barátunkkal még szürkületkor egy, a folyóhoz lenyúló erdei tisztáshoz mentünk. Az állatok ide jártak inni még napnyugta előtt. Egy nagy fán lévő, rozoga, szúrágta kilátófélére kellett felmásznunk. Billegtünk és egyensúlyoztunk rajta. Amikor nagy nehezen elhelyezked-

Szüleim az esküvőjük napján. „Egy reményteljes jövőbe tekintenek" (1929)

Babakocsiban, „figyelő helyzetben". (1935)

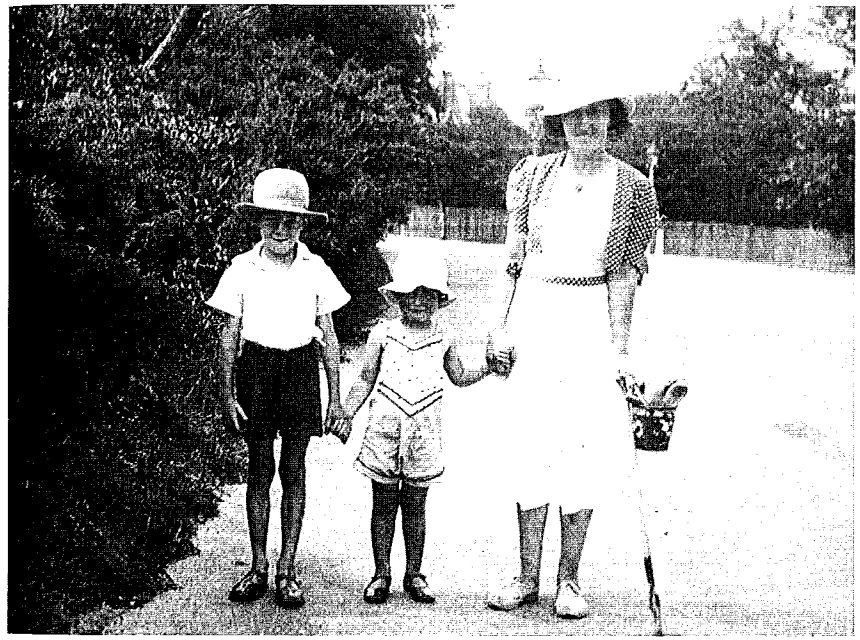

Szünidei fotó: anyánk, fivérem, Brian és középen jómagam. (1938)

„A német bombázók éjszakánként visszatértek, hogy lerombolják a liverpooli kikötőnegyedet." (1941

Barrow, Ilkley Road 5. „Ragasztószalaggal és lécekkel erősítettük meg az ablakokat, így próbáltuk kirekeszteni életünkből a háborút." (1942)

Nem szívesen látott vendégek Edinburghben: „Hruscsov és Bulganyin, menjetek haza!" (1956)

A diplomaosztás napja. Az angol nyelvi diploma jóformán semmit sem ért. (1958)

Történelmi dokumentumok után kutatva. (1961)

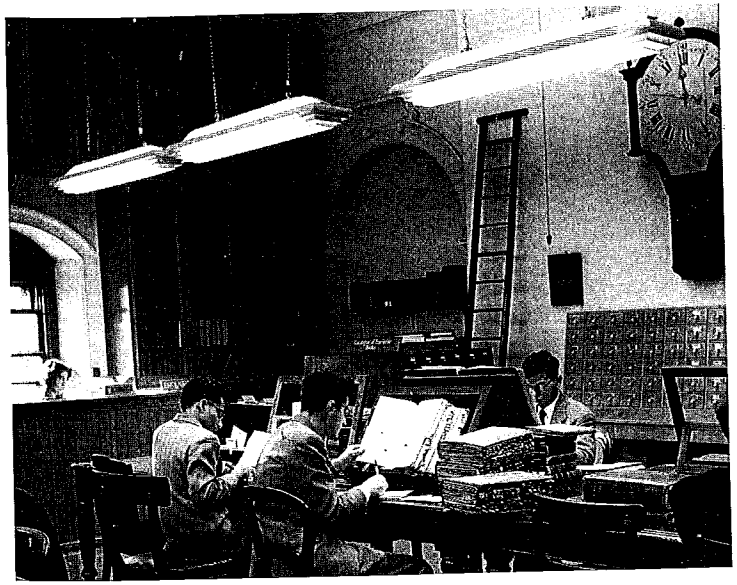

Az India-ügyi Hivatal könyvtárának olvasóterme.
A Kelet-indiai Társaság öreg órája halkan ketyeg... (1963)

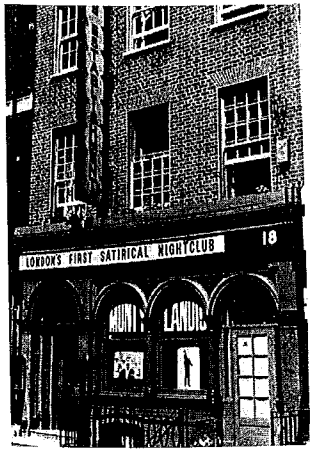

Az 1960-as évek szatírájának fellegvára, az Establishment Club. Az innen származó kések és villák mind a mai napig megvannak, és körbeutazták velem a világot.

A Denning-jelentés körüli felhajtás arra késztetett, hogy én is sorba álljak a legfrissebb lapokért. (1963)

Legkevésbé a diplomatafeleség szerepkört kedveltem. India elnökének fogadásán. (1968)

Útban Indiába oroszlánjelmezbe öltöztem. Díjazták az ötletet. (1965)

Marcelle-t alakítom a „Hotel Paradiso"-ban. (1968)

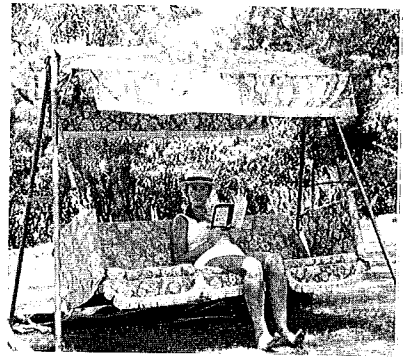

Legújabb „szerepem"-et tanulom, (MI5, 1968)

Az erdei ösvényen első MI5-megbízatásom helyszínére igyekszem.

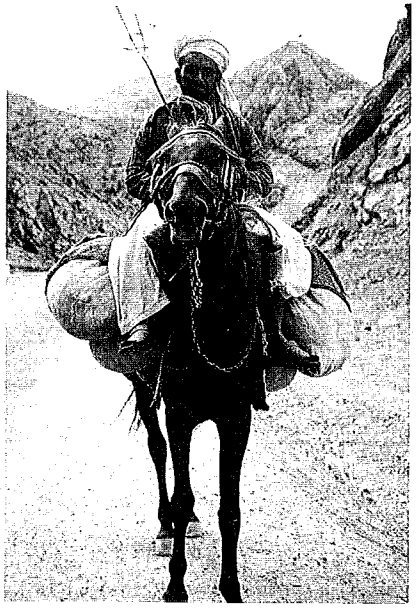

Útban Kabul felé… John csekkfüzete Közép-Ázsia teve- és szőnyegbazárjainak felén vándorolt keresztül.

Felforrt a hűtővíz, leállt a motor: azt hittem, sohasem jutunk el Afganisztánba. (1968)

1909-ben két tisztet kiemeltek a hadsereg kötelékéből, hogy létrehozzák a brit titkosszolgálatot.

Balra: Mansfield Cumming, jobbra: Vernon Kell.

Balra: nem tudtam, hogy indiai ruháimban hogyan illek majd a képbe. (1969)

Jobbra: férfi kollégáim nem tudták „megemészteni", hogy szülés után visszamegyek dolgozni.

Az úgynevezett ötök: Burgess, Maclean, Philby, Blunt és Cairncross. Nem tudtuk, ki kit szervezett be.

Burgess

Maclean

Philby

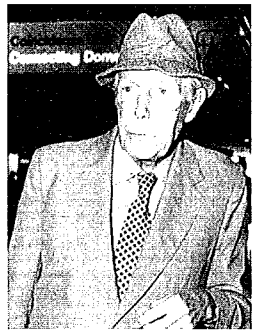

Blunt

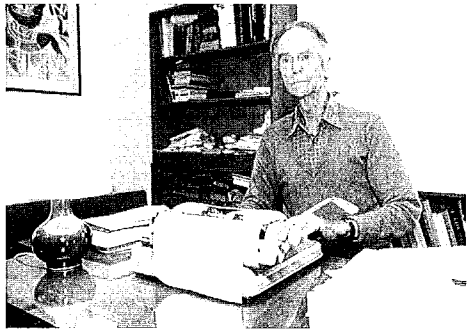

Cairncross

tünk, „töltött flaskákkal", csendben vártuk, hogy történjék valami. Amint esteledni kezdett, a dzsungel hangjai egyre élesebben hallatszottak. Pávák, vaddisznók és más meghatározhatatlan hangok, zörejek keveredtek egymással. A többitől elütő, erősebb zajt hallottunk, közvetlenül a fa alatt. Valami nagy állat lehetett. A neszezés egyszerre abbamaradt. Tudtuk, hogy ott van és, hogy tud rólunk. Alig mertem levegőt venni. Bevallom, rettegtem, mert azt hallottam, hogy a nagymacskák képesek fára mászni. Egyszóval teljesen védtelenül és kiszolgáltatva üldögéltünk fenn a magasban. Feleslegesen aggódtam, mert váratlanul egy gépkocsi hangját hallottuk, és nem sokkal később, teljes világítással, fényszórókkal megjelent egy Cadillac. Szivarozó amerikai vezette. „Megmentőnk" kihajolt az ablakon, és felkiabált: „Láttak valamit?" Ekkor – John megesküdött volna rá, hogy párduc volt – horkanást lehetett hallani, és az állat beugrott a sűrűbe.

A diplomatafeleség szerepköre életem kevésbé emlékezetes időszaka volt. Aki nem ebben a közegben nőtt fel, az nem is igen tudott azonosulni a szabályokkal. Azt még csak megértettem, hogy a főbiztosi estélyeken kötelezettségeink a vendégek fogadása miatt előbb kezdődtek, és csak az utolsó vendég távozása után értek véget. Azt viszont kevésbé toleráltam, hogy saját otthonomban sem ültethettem le bárhová a brit főbiztost. Mert mit tehettem, ha történetesen más ült az őt megillető helyre. Vagy a ven-

dég ült át máshová, vagy a főbiztos került rossz helyre. (Mindkettő kellemetlen.)

Az idő tájt John Freeman töltötte be a főbiztosi tisztséget. Vele kapcsolatban semmiféle protokollfüggőségről sem szereztem tudomást, de John elképesztő információval szolgált. Szegény egy alkalommal a Rolls-Royce-ban a protokollszabályokkal ellentétes oldalra ült, mire a főbiztos kikelt magából: „Azon az oldalon nekem kellene ülnöm. Ha valaki bombát dobna ránk, ön fogná fel a robbanás erejét." Most már mindegy - gondoltam, de azért vacsora után korrigáltam az ülésrendet. A baj nem jár egyedül. Alsó szomszédunk, egy tekintélyes indiai üzletember szóvá tette, hogy a Rolls elállja a kijáratot. Freeman, mivel nem találta sofőrjét, maga volt kénytelen odébb vinni autóját. A poén az volt, hogy mire visszatért, egy indiai hölgy foglalta el a „főbiztosi helyet".

Az én legnagyobb „dobásomnak" a diplomatafeleségek által patronált jótékonysági vásár megszervezése bizonyult. Abban az évben messze a legtöbbet hozta a konyhára, de strapásabb volt, mint az MI5 irányítása.

Azért a diplomatalétnek is megvoltak a humoros oldalai. A Harold Wilson által elrontott India-kapcsolatokat Michael Stewart brit külügyminiszter igyekezett „helyrepofozni". Ennek szellemében egy nagyszabású estélyt rendeztünk, ahol Indiát díszvendégként a külügyminiszter, Moraji Desai, egy igen mértéktartó és vallásos ember képviselte. Nemcsak szigorú vegetáriánus és antialkoholista, de nagy tejivó

is egy személyben. A tejet saját tehene adta. Egyébként rendszeresen itta a saját vizeletét. Mit mondjak - 99 évig élt. A vacsorát kiemelten fontos eseményként kezeltük. A főbiztos dolgozószobájában egy titkos bárt is berendeztünk azok számára, akik alkohol nélkül nem bírták volna végigcsinálni a fogadást. Ezt a lehetőséget az érintettekkel bizalmasan kellett közölnünk. Ahogy múlt az idő, sajnos egyre többen fordultak meg a bárban, ami nem vezetett jóra. A botrány akkor tört ki, amikor Michael Stewart magántitkára, Donald Maitland (az Egyesült Királyság későbbi állandó EEC-megbízottja) az indiai vendégek előtt hangoskodott, hebehurgyán viselkedett. Ami még rosszabb, Moraji tehene valahogy elszabadult, és legelni kezdte a főbiztos parkjának sövényét.

A késve kezdődött vacsora után Michael Stewart hosszú beszédet mondott. Beszédét egyre hosszabb és kínosabb csend követte. Moraji nem válaszolt az elhangzottakra. Ideges találgatás kezdődött, amely kissé megtörte a csendet. A főbiztos (Sir Morrice James) úgy ítélte meg, hogy Moraji nem fog válaszolni, ezért intett feleségének, hogy a hölgyek felmehetnek az emeletre, a toalettbe. Nem tudni, Moraji erre várt-e vagy sem, de elkezdett beszélni. Mi pedig félúton a lépcsőn dilemmáztunk: vagy tovább megyünk felfelé, vagy vissza a helyünkre. Végül ott maradtunk egy helyben, amíg a meglehetősen hosszadalmas szónoklat véget nem ért.

1968-ban a font értéke a dolláréhoz képest csökkent. India kormánya tartalékait fontban tartotta.

Ezért két vezető brit pénzügyi szakembert – Mr. Milner Barryt a kincstár és Mr. Stone-t a Bank of England részéről – küldtek segítségül. Kiutazásukat megelőzően három szigorúan titkos távirat érkezett, melyek feltehetően a tárgyalás fő irányát tartalmazták. A táviratokat az arra illetékes, a Pénzügyminisztérium indiai képviselője, John kapta személyesen azzal a szigorú utasítással, hogy amíg a brit tárgyaló fél meg nem érkezik, mindig magánál kell tartania azokat. Mivel nem sok kedve volt ahhoz, hogy egy pár napig az irodájában ücsörögjön, valamit ki kellett találni. Végül a főbiztosi hivatal kórházából szereztünk be viaszosvászon anyagot. Ebbe tekertük a táviratokat, majd Johnra erősítettük azokat, hogy bármikor kéznél legyenek.

Idővel azért kezdtem unni a külszolgálati életet. Volt benne fantázia, de személyiségzavarhoz is vezethetett. Szerettem Indiát, rengeteg élményt adott, de akárhogy is, csak a férjem beosztásának árnyékában éltem, önálló munka, elfoglaltság nélkül. Törtem a fejem, hogyan oldhatnám meg ezt a problémát, amikor 1967 nyarán a Főbiztosi Hivatalban valaki a vállamra tette a kezét: „Pszt... nem akar kém lenni?"

Gyakorlatilag az történt, hogy az egyik első titkár – akiről tudtam, hogy nem csak az a dolga, mint egy átlagdiplomatának – megkért, hogy ha van egy kis szabadidőm, legyek a segítségére a hivatali teendőinek ellátásában. A báró és egyben agglegény a Főbiztosi Hivatal egyik tágas házában lakott a Golf Links Roadon. Leginkább vasárnapi currys vacsoráiról

volt ismert és arról, hogy elegáns, öreg Jaguarjában szeretett autózni Delhiben.

Másnap a hivatalban elmondta, hogy ő az MI5 képviselője Indiában. Kitért arra is, hogy túl sok a munka kettőjük (ő és a titkárnője) számára. Átmenetileg tudnék-e segíteni neki? Természetesen érdekelt a lehetőség, bár a titkosszolgálatokról korábban legfeljebb a Profumo-ügy kapcsán, a Denning-féle cikkben olvastam. Miről is volt szó tulajdonképpen? Először is kaptam tőle egy öt-hat oldalnyi kis füzetet, amely összefoglalta az MI5 feladatait a haza védelmében. Az alábbiak szerepeltek benne: „Harc a kémkedés és – mivel terrorizmus a mai értelemben akkor még nem létezett – a felforgató tevékenység különböző megnyilvánulásai ellen." Az MI5 főigazgatóját mindig a hivatalban lévő belügyminiszter nevezte ki. A cég feladatai közé tartozott, hogy a nemzetközösségi országok számára segítséget, tanácsadást és kiképzőkapacitást biztosítson. Ő egyike volt a Nemzetközösség területén működő titkosszolgálati összekötő tiszteknek, akik ezt a munkát végezték. Ugyanakkor a brit képviselet (Főbiztosi Hivatal) és az állomány védelmét is ellátta. Először is biztonsági ellenőrzésen kellett átesnem. Kitöltöttem egy nyomtatványt, amelyben nem csak rólam, de a családomról is szerepeltek kérdések. Az adatokat szóban is egyeztettük, majd az egészet Londonba küldte ellenőrzésre.

„Munkát ajánlottak a Főbiztosi Hivatal titkos részlegénél, amit el is fogadok. Öt font lesz a havi fizeté-

sem. Nem lesz rossz... mindenesetre jobb, mint az unalmas gonkkészítés" – írtam haza. A gonk az 1960-as évek népszerű játékbabája volt. Délutánonként időtöltésből rengeteg ilyet varrtam, és már elegem lett belőle. Az MI5 győzött a gonkok felett. „Mivel új munkám titkos, ne lepődjetek meg, ha fura emberkéket fogtok látni a ház körül, valószínűleg figyelnek majd." Milyen kivetnivalót is találhattak volna az életünkben? John még ennél is lezserebben fogta fel a kérdést, és felhívta szüleim figyelmét, hogy átlagos, bűnmentes életet éljenek, amíg engem ellenőriznek. A leghajmeresztőbb intelmei így szóltak: „A helyetekben nem állnék szóba például a vörös Kína követségével, és nem gyártanék atombombát a garázsban. Ellenkező esetben kockázatos, hogy Stella megkapja-e a munkát." Az ellenőrzéseket végzők nem voltak vicces hangulatban, mert másnap kaptam egy telefont, hogy én vagy Stella fogolyként nem voltunk-e kitéve fasiszta vagy kommunista behatásoknak.

Az én báró barátom sem vette túl komolyan az átvilágítást, mert ilyesmiket jelentett haza: „Férjével gyakran időznek az úszómedencénél", vagy „Nem volt könnyű őt (mármint engem) megnyernem, mert a képviselet más részlegei is igényt tartottak rá. Meggyőződésem, hogy tökéletesen megfelel a követelményeknek, még akkor is, ha gyengén gépel."

Néhány hét múlva felvettek. Úgy látszik, mindent rendben találtak körülöttem. Később megtudtam, hogy egykori tanáraimtól szereztek értesüléseket,

akik józan, megfontolt és megbízható, amolyan átlagos hölgynek jellemeztek.

Az MI5 irodái a Főbiztosi Hivatal épületében, egy hosszú folyosó végén, biztonsági ajtó mögött voltak. Először is meg kellett tanulnom a biztonsági zár kezelését. Volt valami az indiai éghajlatban, ami miatt a kombinációs zárak nem működtek rendesen, és ütögetni kellett őket ahhoz, hogy kinyíljanak. A férfiak ehhez a cipőjüket használták, de az én könnyű szandálom kevésbé volt megfelelő erre a célra. Amikor a biztonsági ajtón belülre kerültem, akkor jöttem rá, hogy közvetlenül velünk szemben létezik még egy titkos részleg, az MI6. Az ott dolgozó tisztviselőt (már amit tudtam róla) nem tartottam sokra. Hivatalosan a politika volt a szakterülete. Én a brit képviselet amatőr színjátszó csoportjából ismertem. Mindketten meglepődtünk, amikor megláttuk egymást.

A gépelésnél nehezebb munkát egyelőre nem kaptam. Ezen meg is lepődtem, mert jellemzésemben is kimondottan gyenge pontként szerepelt. Azt hiszem, hogy megbízhatóságom (egy első titkár felesége) többet számított, mint az, hogy a konkrét munkámnak megfeleljek. Miközben főnököm találkozókra járt, én többnyire bent az irodában telefonhívásokra válaszoltam, és a futárpostával rendszeresen Londonba küldött jelentéseket gépeltem. Anyámnak meg is írtam, mennyire lelkiismeretesen kezeltem a futáranyagot: „A péntek mindig túlzsúfolt nap, mert az összes levelet el kell küldeni. Annyira szigorú a titoktartás, hogy nemcsak a mi leveleink kerülnek be

a futárpoggyászba, de azon belül van még egy táska, amely be van varrva ebbe a nagyobba, és mind a három sarkát három-három vörös pecséttel kell lezárnom." Bevallom, izgultam, mert ha valamit elrontottam, az úgyis kiderült, és akkor kódolt üzenetben visszajelzést kaptunk. A futárposta megbontása nem feltétlenül jelentette, hogy valamit rosszul csináltunk, lehetett az az ellenség figyelemelterelő akciója is (ha valóban sikerült nekik betekinteniük a futáranyagba, utána azt a látszatot keltették, mintha mi hibáztunk volna).

Az amatőr színjátszás szerencsére egybeesett új munkakörömmel, és meglepve tapasztaltam, hogy sokkal kötetlenebbül, fesztelenebbül mozgok Delhi diplomataköreiben. A színjátszás abban is segített, hogy korábban meglévő szereplési fóbiámat leküzdhessem. Humoros epizódként emlékszem arra, amikor a Hotel Paradiso című színdarab előadásakor a képviselet férfi színjátszóinak – mivel a ragasztott arcszőrzet a melegtől könnyen levált – saját bajusszal és szakállal kellett szerepelniük. Szakmai következtetéseimet ez ügyben így összegeztem: „Szerintem a kelet-európai szolgálatok – biztos tudatában annak, hogy a szakállnövesztés a jellemtorzulás vagy a mentális leépülés első jele – fokozzák majd operatív tevékenységüket irányunkban..."

Huszonöt évvel később amatőr színjátszó múltam „visszaütött". 1991 decemberében, amikor bejelentették kinevezésemet az MI5 élére, kiderült, hogy a korábbi színésztársak közül valaki kapcsolatban állt

a *Daily Mail*lel. A címlapon színpadi jelmezben, Lady Julia Merton szerepében voltam látható, „Az álcázás mesternője" főcím alatt.

Csatlakozásom az MI5-hoz Újdelhiben a hidegháború csúcspontjának időszakára esett. Oroszország és Nagy-Britannia a 19. század óta harcolt egymással, hogy főszerephez jusson Indiában. A mi időnkben ez még mindig tartott. A szovjetek és a Nyugat a fegyvereket segélyként, a katonákat (nagy találékonysággal) tanácsadóként „tálalták" a nyilvánosságnak. Az egész országot megszállták: külügyi, katonai, mezőgazdasági, ipar-, gazdasági és minden egyéb elképzelhető tanácsadó jelen volt Indiában. Mindenhol beléjük botlottunk. Emlékszem, egyszer mint turisták Lucknowba látogattunk, az 1857-ben megostromolt brit ügyvivőség romjaihoz. A helyi üzleti élet elitje fogadott, és virágfüzérekkel kedveskedett nekünk. Abszolút barátságos légkör vett körül minket, egészen a hotelig kísértek. Akkor jött a meglepetés, mert vendéglátóink addigra eltűntek, és helyükbe hirtelen két masszív orosz lépett, akik végig követték a kocsinkat. Kiderült, hogy a lelkes fogadóbizottságot diplomatarendszámunk tévesztette meg. Azt hitték, hogy meghívásukra az orosz kereskedelmi tanácsadó érkezett meg. Ezek után, magunkra hagyva, egy sötét helyiségben kötöttünk ki, amely még sötétebbnek tűnt, amikor a mosdótál feletti egyetlen égő kipukkant.

A legtöbb ún. tanácsadójuk az oroszoknak volt, de utánuk közvetlenül az amerikaiak következtek.

Az oroszok nagy része a KGB és a GRU (a katonai hírszerzés) tisztjeként látta el feladatát. Természetesen jelen volt a CIA és az MI6 is (szomszédom a titkos folyosóról). A politikai színtéren a szovjetek számottevő sikereket értek el. Sok befolyásos indiai kommunista politikus szerepelt a közéletben, köztük maga Mrs. Gandhi. Kerala államnak például kommunista vezetője volt, és minden jel szerint még jó néhányan erre az útra kívántak lépni.

Annak kivédésére, hogy a másik oldal megkörnyékezze a külképviselet személyzetét, az MI5 iroda egyik kiemelt feladata az ellenfél titkosszolgálata tagjainak kiszűrése, azonosítása volt. A brit képviselet dolgozóinak minden meghívásról vagy kapcsolatteremtési kísérletről be kellett számolniuk, ami a „túloldalról" érkezett. Ezt az alapszabályt igyekezett mindenki betartani (egyesek túlkombinálták). A többség reálisan látta annak veszélyét, hogy milyen károkat okozhat a Nyugatnak, ha valaki átáll. Éppen ezért szorosan együttműködtünk a baráti országok titkosszolgálatainak indiai képviselőivel.

Az orosz követség egy nagy fehér palotában, nem messze a mienktől, azzal egy utcában működött, de nyugati diplomaták nemigen látogatták. Egyszer aztán nagy megdöbbenésünkre Delhi összes diplomatáját feleségestül meghívták egy koktélpartira. Mivel nem láttunk rá okot, hogy ne menjünk el, és egyébként is kulturált szórakozásra és bánásmódra számítottunk, a protokoll szerinti öltözetben megjelentünk. Azt kell mondanom, hogy semmi különös sem

történt. A fogadás egy nagy bálteremben zajlott, és príma orosz pezsgőt szolgáltak fel. Az orosz diplomaták kedvesek voltak (feltehetően potenciális beszervezési alanyoknak tekintettek bennünket). Néhány kiváló fotó biztosan készült rólunk.

Véletlen egybeesés lehetett, de közvetlenül az MI5-hoz való csatlakozásom előtt ismertünk meg egy – mint később kiderült, kommunista – fiatal indiai értelmiségi házaspárt. (A férfi az újdelhi egyetemen volt előadó.) Kölcsönösen vendégül láttuk egymást. Érdekes emberek voltak. Általuk India másik oldalát is megismerhettük. Egyszer a tudtunk nélkül egy orosz diplomatát is meghívtak – feleségével együtt, velünk egy időben – ebédre. Meg kell hagyni, kedvesen viselkedtek, ide-oda invitáltak bennünket. A lakásukra is meghívtak. Amikor mindezt jelentettük, kiderült, hogy a KGB-vel állunk szemben, és indiai barátaink kommunisták. Sejtettük, mire megy ki a játék, így rögtön megszakítottunk velük minden kapcsolatot.

Indiai „barátaink" közreműködésével – még mielőtt a kapcsolatot felszámolhattuk volna – egy kompromittálási kísérlet alanyaivá váltunk. Azt kérték tőlünk, hogy a diplomata futár poggyászában hozassunk be Indiába egy gyógyszert, amely gyermekünknek kellett, de Indiában nem lehetett megkapni. Igaz volt vagy sem, a lényeg az, hogy mindenképpen megsértettük volna mind a diplomáciai mentesség szabályait, mind az indiai törvény rendelkezéseit. (Ha megtesszük, amire kérnek, könnyen zsarolható-

vá válunk.) Örülök, hogy megúsztuk, mert mindkettőnk karrierje kockán forgott. Emberileg azért bántott az egész. Az 1960-as évek közepén a hidegháború már csak így működött.

A brit képviselet életét felbolygató hidegháborús esemény egy, az ellenfél soraiból átálló személy megjelenése volt. Minden egyes brit képviselet külön rendszabályokat vezetett be hasonló esetre. Én mint gépíró, kívül álltam az eseményeken, de nyilvánvaló volt számomra, hogy a háttérben fontos dolgok történnek. Mindenképpen izgalmas szituációt eredményezett, ha valaki átállt (áruló lett). Bonyolult egyensúlyhelyzetet kellett megteremteni: biztosítani, hogy az átállt személy biztonságban legyen a saját titkosszolgálatától, valamint maximális garanciákat szerezni arra nézve, hogy együtt fog működni és hogy amit megtudunk tőle, az hasznos lesz számunkra. Mindezt úgy, hogy ténylegesen profitáljunk a dologból, ügyelve arra, hogy a másik fél kormánya se gyanakodjon, és később a vendégszeretet nyújtotta lehetőségekkel való visszaélésre se hivatkozhasson.

Persze mindig közbejön valami. Ez esetben a rejtjelezett távirat elküldéséért felelős hölgy éppen szikh barátjával volt édes kettesben, így nem tudtuk elérni. Nem nyitott ajtót, és a telefonra sem válaszolt. Nem ismerhettem a rejtjelezés szabályait és működését, de azt azért észrevettem, hogy feszült, ingerült légkörben teltek a napok. Végül minden rendbe jött, rendeződtek a sorok: az átállt személy és brit kapcsolattartója elhajóztak Delhiből.

Körülbelül egy éve dolgozhattam az MI5 irodán, amikor munkaadóm kiküldetése befejeződött. Utódja nem tartott igényt a munkámra. Ettől kezdve egy különös és akkoriban szigorúan titkos külügyminisztériumi részleg, az Információkutató Ügyosztály (IRD) munkájában vettem részt. Londonból érkezett anyagokat postáztam indiai címekre. Precízen kellett dolgoznom, mert nem minden borítékba került kimondott propagandaanyag. (A nevek és a címek titkosak voltak.) Lényegében az ottani hivatalos kapcsolatokat – újságírókat, politikusokat, akadémikusokat – láttuk el kellő információs anyagokkal. Bár nem sok időm volt, hogy jobban szemügyre vegyem ezeket, annyit azért észrevettem, hogy túlnyomórészt antikommunista és személyes jellegű írásokról volt szó. Ha jól értettem, az IRD fő feladata a közvélemény befolyásolása volt a világ különböző részein. (Az ellenség lejáratása és a saját pozíciók erősítése.) Előfordult, hogy egy-egy újságcikk szövege valahogy ismerősnek tűnt...

Nem sokáig dolgoztam az IRD-nek. Monoton, egyhangú munkát jelentett, egyébként pedig kiküldetésünk ideje lejárt. Készültünk haza. Egyvalamit nem szívesen hagytam volna ki: azt, hogy a Haibárhágón át Delhiből Kabulba utazhassak. Fantáziámat Kipling írásai ihlették meg, és szerettem volna élőben látni a helyszíneket. A hágót és az északnyugati országrészt izgalmasnak és romantikusnak képzeltem. Ez be is igazolódott, és nem azért, mert a kémek előszeretettel álcázták magukat helyi törzsbeli-

eknek. (Az 1960-as években még lehettek páran.) Prózaibb oka volt annak, hogy a képzeletem szülte elvárások megvalósultak.

1968 szeptemberében néhány barátunkkal nekivágtunk az útnak. Két autóval mentünk. Egyrészt így biztonságosabb volt, másrészt egy csomó mindent vittünk magunkkal: tartalék kerekeket, tömlőket, benzint, élelmiszert, whiskyt, egy jégládát tele sörrel, három termosz martinit, egy almatortát, egy hálózsákot és egyéb kacatokat. A Csipkerózsika című színdarab teljes kelléktárát is felpakoltuk. A Brit Nagykövetség előadásában karácsonykor terveztük eljátszani Kabulban.

Eseménydús, időnként veszélyekkel teli út állt előttünk. Pesavart különösebb bonyodalmak nélkül elértük, de amint a városba léptünk, hirtelen minden elsötétült. Teljes napfogyatkozás zajlott, és a poros, vöröses homályba burkolt utcákon a falusiak tanácstalanul mutogattak az égre. Nem tudták mire vélni a történteket. Az izgatott, kavargó tömeg majdnem lehetetlenné tette, hogy szálláshelyünket, az ottani brit főbiztosi rezidenciát megtaláljuk. Órákat keringtünk, mire sikerült.

A rezidencia – jóllehet a mindenkori főbiztosok használták – valójában a hivatalos brit vendégek fogadására szolgált. Öreg épület volt, nagy kapuval és terebélyes fával az udvarban. Éppen kezdtünk elhelyezkedni, amikor előkerült egy vén szolga. Közölte velünk, hogy forró víz van, és ha élelmet nem is, edényeket és evőeszközöket tud adni. Miután megittunk

egy hideg sört, és forró fürdőt vettünk, a saját készletünkből fejedelmi módon megvacsoráztunk (ezüst evőeszközzel és az uralkodói monogrammal ellátott porcelántányérokból). Fejenként öt rúpiáért éjszakára vászonlepedőket is kaptunk.

Másnap lélekben megerősödve mentünk a belvárosba, az afgán konzulátusra, ahol egy fő- és seregnyi segédhivatalnok érdeklődött személyazonosságunk iránt. Végül pecsételtek, és elindulhattunk a 25 mérföldnyire lévő Haibár-hágó bejáratához. Utunk nem volt akadálymentes, mert mindjárt az elején meredek terepen haladtunk. Mögöttünk a teherautó egyes sebességben araszolt felfelé. A rendkívüli hőségtől felforrt a hűtővíz, a teherautó megállt. „Soha nem látjuk Afganisztánt" – gondoltam. Ittuk a hideg sört, és vártunk. Két – régiségszámba menő puskával felfegyverzett – turbános, falusi gyerek érdeklődve vizsgálgatott minket. Eszembe jutott, hogy nem ajánlatos megállni ezen a vidéken, de a két srác vigyorogva fogadta el tőlünk az üres sörösüvegeket. Fél óra múlva ivóvizünk egy részének feláldozásával sikerült a motort újból beindítani és nagy nehezen eljutni az út egy olyan pontjára, ahonnan enyhe lejtő következett egészen Landi Kotalig, ahol reményeink szerint találhattunk szerelőt.

Puskás, töltényhevederes, öreg törzsi harcosoktól érdeklődtünk a benzinszivattyúnál, mire ők bölcsen bólogatni kezdtek. Egyikük beült John mellé, és mutatta az utat, míg én a másik autóban ülő két társunkkal ott maradtam, és miközben az őrületesen túlzsú-

folt teherautókat és buszokat figyeltem, arra gondoltam, talán sohasem látom viszont. Ezek a kiszuperált, vén járművek egész jól megbirkóztak a hegyi utakkal. Aztán rájöttem, hogyan: nem volt motorházuk. Helyette egy padszerű emelvényen ült valaki, és hegymenetben egy vizestömlőből folyamatosan locsolta a motort.

Rövid nézelődést követően elhatároztuk, hogy megkeressük Johnt. Az autószerelő műhelynél – kis fakunyhó volt, és egy 25 éves Dodge állt előtte – rá is találtunk. Az árnyékban ülve teázott, és a tulajjal az USA elnökéről, Lyndon Johnsonról beszélgettek. John nem tudta meggyőzni, hogy ő nem amerikai. A párbeszéd valahogy így hangzott: „Ő nem jó ember, te kedveled?" „Nem." „Embert küld ember ellen. Te kedveled?" „Nem." John a maga részéről a „nem"-ekkel kimerítette a társalgás fogalmát. Mindez alatt egy Peter Sellers kinézetű fiatalember, aki szerelőnek adta ki magát, csendben darabokra szedte az autót, és az alkatrészeket a zsebébe süllyesztette. Kizárt volt, hogy az autó újra beinduljon. Pontosan megszámoltam, hány alkatrész került a zsebébe.

Láttuk, hogy itt már csak a csoda segíthet, és nekifogtunk teázni. A téma maradt Johnson elnök. Egyszer csak előállt „Peter Sellers": „Kész... ki lehet próbálni." Johnnal elmentek egy darabon. Amikor visszatértek, csodálatos módon minden működött. Készült egy fotó az összes jelenlévőről, és miután kifizettük „Sellers"-t (nem kapott sokat, de elégedett volt), elrobogtunk.

A határig már nem akadt több gondunk. A pakisztáni határőrök diplomatikus udvariassággal hajoltak meg, amikor elhagytuk felségterületüket. A határ afgán oldalán a határőrök szemlátomást szieszta tartottak. Néhányan – akik szolgálatban voltak – kacskaringós, jobbról balra írással elegánsan bejegyeztek valamit az útlevelünkbe. (Sohasem tudtuk meg, mi volt az.) Mentünk tovább, de úgy tűnt, hogy sötétedés előtt nem érjük el Kabult. Ezt pedig szerettük volna elkerülni. Végül szerencsésen megérkeztünk, és másnap leadtuk a Csipkerózsika-jelmezeket.

A követségen megérdeklődtük, hogy melyik bankban érdemes pénzt váltani. „Semmi esetre se forduljanak bankhoz, a bazárban sokkal kedvezőbb az átváltás" – hangzott a felelet. Egy tranzisztoros rádiókkal is kereskedő borbélyhoz irányítottak. (Akkoriban mindenki rádiókkal üzletelt arrafelé.) Az üzletben a polcok tömve voltak áruval. Olyan hangerővel szóltak, hogy szabályosan ordítanunk kellett. Emberünk az utcán, a bolt előtt egy elvadult külsejű egyént borotvált. A páciensnek gyönyörű, kézi megmunkálású, ezüstberakással díszített, faragott tusájú puskája volt. Kiabáltunk, hogy szükségünk lenne afgán pénzre, és hogy angol fontot vagy dollárt kér-e érte. Legnagyobb meglepetésünkre csekket kért. John a Bank of Scotland Dalkeith Branch-i számlájáról hívatta le az összeget. Így jutottunk hozzá az egzotikus rajzolatú afgán fizetőeszközhöz.

Később a követségen azt is megtudtuk, hogy a csekkünk (lévén angol font) sokáig nagyon értékes

fizetőeszköz lesz azon a vidéken, de ha a kereskedelmi forgalom révén továbbkerül más országokba vagy a világ más tájára, vásárlóerejét ott is meg fogja őrizni. Ez a jóslat olyannyira bevált, hogy egy év múlva a Bank of Scotland visszaküldte John csekkjét, melynek hátsó oldala tele volt firkálva. Közép-Ázsia bazárjainak nagy részét bejárhatta, mielőtt hazakerült Dalkeithbe.

Ebben a bazárban történt, hogy miközben céltalanul őgyelegtünk és a csodás színű fűszerekben (nyitott zsákokban voltak) és különleges zöldségekben gyönyörködtünk, váratlanul egy érdes kő zuhant a lábam elé. A piac túloldalán egy csoport helybeli férfit pillantottam meg. Egyikük kezében – dobásra készen – szintén egy kődarab lapult. Kiabáltak, fenyegettek, hogy azonnal tűnjek el, mert ha nem, gyorsan repül a következő... Nem lett volna értelme vitába szállni velük, ezért gyorsan távoztunk. Nyilvánvalóan a félpucér nyugati nőt látták bennem, ez ingerelhette fel őket. Ha jobban belegondolok, rövid ujjú köntöst viseltem, és a lábaim is csupaszon voltak, igaz, az idő tájt Kabulban csak kevés nő járt tetőtől talpig csadorban.

1969 februárjában indultunk haza Angliába, ismét hajóval. A Szuezi-csatorna lezárása miatt az út három helyett öt hétig tartott. A Lloyd Triestino Line tulajdonában lévő olasz hajó a *Victoria* nevet viselte, és Bombayből Velencébe tartott. Útközben kikötöttünk Mombassában, Durbanban és Fokvárosban, de azután Brindisiig egyhuzamban haladtunk. Szinte mindenki unatkozott (beleértve a legénységet), ezzel magyarázható, hogy az idő nagy része ivással telt, és mire a Gibraltári-szoroshoz értünk, már alig akadt józan ember a fedélzeten. Vacsora után a kapitány néhányunkat meghívott a hídra, de a megbeszélt időben nem találtuk ott. A radarernyő világított, és az asztalon lévő térképen egy pár estélyi szandál hevert, egy német hölgyé. Reménykedtünk, hogy a kormánykeréknél álló tengerész elég józan lesz ahhoz, hogy keresztülnavigálja a hajót a szoroson.

Hideg februári reggelen – napfelkelte volt éppen – érkeztünk Velencébe. Az épületek aranyszínű megvilágításban tűntek elő a párából. Lélegzetelállító visszatérés Európába. Londonig vonattal utaztunk, majd tovább a brit vasúttal, a Waterloo pályaudvarról Wokingba. Wokingban egy Indiából ismert kolléga lakását béreltük, amíg nem döntöttünk arról, hogy hol telepedjünk le véglegesen.

7

Mindketten rendezetlen lelkiállapotban tértünk haza Indiából. Hozzászoktunk az izgalmas, változatos élethez és ahhoz, hogy országunk képviselőiként különleges, egyedi bánásmódban részesültünk. Mindez most hirtelen megszűnt, és Wokingban találtuk magunkat, még csak nem is a saját otthonunkban. Fontosságunk képzete máról holnapra szertefoszlott: férjem egyszerű állami középvezetővé, én pedig háziasszonnyá váltam. Hát nem egészen így terveztük el a jövőt...

A külföldön töltött évek hasznomra váltak: egy sor társadalmi probléma kezelését megtanultam. Háborús emlékem, a klausztrofóbia teljesen megszűnt. Másvalami nyomasztott. Már odakint is szerettem volna gyereket, de valahogy nem jött össze. Wokingban dologtalan, magányos életet éltünk. Senkit sem ismertünk. Volt, hogy azt képzeltem, terhes vagyok. Depressziós lettem. Emlékszem, mennyire sajnáltuk, hogy amikor 1969 júliusában Neil Armstrong és tár-

sai a Holdra léptek, mi kívül estünk a világ izgalmas történésein.

John amerikai kollégája, Sam Costanzo javasolta, hogy hagyja ott az állami szektort és társuljon be hozzá a COMAC nevű céghez. A COMAC egy amerikai bankcsoport része volt, amely vezető pozíció elnyerésére törekedett Londonban, miután egyesült egy brit kereskedelmi bankkal. Attól kezdve, hogy hazaértünk, szakadatlanul „udvaroltak" Johnnak, hogy lépjen be hozzájuk. A Parson nevű főnök többször is járt ez ügyben Londonban. Egy kimondottan hangos, valószínűtlenül magas amerikai, aki minimum a világ közepének tartotta magát. Londonban mindig a Savoyban vagy a Connaughtban lakott, és amennyire meg tudtam ítélni, nem szenvedett hiányt ételben, italban. Pezsgővel és jófajta borral öblítette le, amit evett.

Egyszer meghívtuk uzsonnára. Előtte körültekintően elmagyaráztuk, hogyan juthat el hozzánk: a Waterloo állomásról vonattal Wokingba, majd egy telefon nekünk, hogy megérkezett. Nem vette komolyan. A Savoy Hotelből végig taxival jött Wokingba, a taxisofőr legnagyobb megdöbbenésére. Órákkal később érkezett, mint ahogy megbeszéltük. Késését a taxisra hárította, mondván, hogy enyhén szólva komótosan haladt. Arról, hogy sajnálta volna a tönkrement ételt – amivel vártuk –, egy szót sem szólt. Előfordult, hogy Connaughtban Johnnak és magának egy kétliteres Château Mouton Rothschildot rendelt. A Simpsonban egyszer engem is vendégül látott. El

kell ismerni, lenyűgöző volt, amit akkor fogyasztott. Mivel Johnnal bejártuk a Kelet különböző tájait, joggal hihettük, hogy valami keveset láttunk a világból. Az amerikai életstílus londoni térhódítása azonban még számunkra is tartogatott meglepetéseket az 1970-es években.

Úgy döntöttünk, hogy addig is, amíg John helyzete nem tisztázódik, én elmegyek dolgozni. Erre a depresszió elkerülése miatt volt szükség. Lévén, hogy az archívumi munka iránt addigra szinte semmi érdeklődést nem mutattam, felmerült, hogy próbálkozhatnék az MI5-nál. Felvettem a kapcsolatot egykori főnökömmel, a báróval, aki összehozott az MI5 toborzóival. Meghívást kaptam a Great Marlborough Streetre, egy lépésnyire a Dickens and Jonestól, ahol az MI5 személyzeti osztálya működött.

Hogy megértsük, milyen volt az MI5 az 1960-as és az 1970-es években, valamennyire ismernünk kell történetét. Hiteles eredete – bár sokszor az Erzsébet-korban élt Sir Francis Walsinghamet tartják a titkosszolgálat első vezetőjének – az első világháborúig nyúlik vissza, amikor is egyfajta kémhisztéria kapott lábra Nagy-Britanniában. Hidakat, alagutakat méricskélő német ügynökökről szóló cikkekkel (egyesek szerint még a teheneket is megszámolták) voltak tele az újságok. Mindez talán erős túlzásnak tűnik, de higgyék el, a legcsekélyebb mértékben sem volt az.

Tény, hogy a 20. század legelején a németek fokozták hírszerző tevékenységüket Nagy-Britanniában. A számukra kulcsfontosságú információk megszerzése

érdekében ún. telepített ügynököket „helyeztek el" az országban, akiket hamis személyazonossággal és fedőfoglalkozással láttak el. Amit sikerült megtudniuk, titkos csatornákon keresztül juttatták el Németországba. Sokan a hadikikötők közelében mint nyelvtanárok helyezkedtek el, és így feltűnés nélkül kerültek kapcsolatba a kiszemelt objektum katonai vagy polgári személyzetével. A kikötők – miként a második világháború és a hidegháború időszakában is – első számú hírszerzési célpontok voltak.

1909-ben H. H. Asquith, az akkori miniszterelnök vezetésével a Birodalmi Védelmi Tanács felülvizsgálta a kérdést. Kiderült, hogy a külföldi hírszerző szervek tevékenysége ellen addig nem hoztak semmiféle intézkedést. Védelmi stratégia kidolgozására volt szükség. Először is egy bizottságot hoztak létre, amely a német kémkedés elhárítása céljából egy titkosszolgálati ügyosztály létrehozására tett javaslatot. Két tisztet jelöltek ki vezetőnek a feladat végrehajtására. Az egyik jelölt Vernon Kell kapitány a Dél-Staffordshire ezredből, aki a Birodalmi Védelmi Tanács felderítő részlegénél dolgozott, és mint Kína-szakértő szerzett elismerést, a másik Mansfield Cumming kapitány, a Királyi Haditengerészet tisztje volt, aki a tengeri aknazárat felügyelte Southamptonban.

Kell a Hadügyminisztériumot, Cumming az Admiralitást képviselte, és kezdetben közös erőfeszítéseket tettek egy új testület létrehozására. Rövid időn belül felismerték, hogy a munka, amit rájuk bíztak, kétirányú, és ha meg akarják nyerni a titkos háborút a né-

metek ellen, akkor azt mindkét területen meg kell tenniük. Egyiküknek Nagy-Britanniában kellett harcolnia az ellenséggel, míg a másiknak ügynökök révén Németországból kellett értesüléseket szereznie. Mindezt azért, hogy meghiúsíthassák az ellenség terveit. Vernon Kell a kémelhárítás fejeként a Brit-szigetek védelméért lett felelős, Cumming az ország határain kívül történő információgyűjtésért. Létrejött tehát az MI5 és az MI6. Idővel Kell utódjait egy „K" betűvel, míg a Cumming posztját betöltő személyeket „C"-vel jelölték a hivatalos iratokon. (A James Bond-filmek „M"-et emlegetnek, de „M" valaki más volt.)

Vernon Kell hamar rájött, hogy az ország biztonsága szempontjából létfontosságú feladatot bíztak rá. 1909-ben legalább egy tucatnyi német kém működött Angliában. Ez a szám idővel emelkedett, ezért elkezdte kiépíteni ügyosztályát. Egyik közeli munkatársa William Melville lett, a Fővárosi Rendőrség nyugdíjas felügyelője. Az utánjárást követelő munkát többnyire ő végezte. Sokat járt vidékre: a kémtevékenységre utaló információkat ellenőrizte. Valójában ő az „M" kezdőbetű tulajdonosa. Kellnek a Viktória pályaudvar közelében volt egy nyomorúságos irodája. A mai viszonyokat alapul véve egészen elképesztő körülmények között dolgozott.

Melville nagy szakmai tudással, tökéletesen látta el feladatát: a nyomozás mestere volt. Járta a vidéket, és a legkülönfélébb álcázásokkal férkőzött a célszemélyek közelébe: barátkozott és ivott velük, hogy elnyerje a bizalmukat. Ha arra volt szükség, a gyanúsí-

tottak szállásadónőit is megnyerte azért, hogy a nyomozás alá vont személyek közelében kaphasson szobát. Szinte mindenütt felbukkant. 1909 és az első világháború kitörése között (1914) Kell-lel és kis csapatával legkevesebb 36 kémügyben nyomoztak. 1911 igazi áttörést hozott a kémelhárítás területén, bizonyítván, hogy az általuk végzett munka milyen óriási jelentőséggel bírt akkoriban.

Egy alkalommal Skóciában Kell egyik munkatársa – történetesen jól beszélt németül – a vonaton kihallgatta két férfi német nyelven folytatott beszélgetését. Egyikük utalt rá, hogy levelet kapott Potsdamból. A levél feladója kifejezett érdeklődést mutatott a britek háborús előkészületeivel kapcsolatban. A nyomozás során kiderült, hogy aki a levelet kapta – egy Mr. Holstein nevű, német származású földbirtokos –, a Peacock Hotel tulajdonosa Leithben. A levelet, amelyet mint hűséges brit alattvaló készségesen átadott, a német hírszerzés küldte. Potsdami címeket tartalmazott, ahová Holsteinnek az információkat küldenie kellett. Az elképzelhetetlenül primitív hibát Kell azonnal kihasználta, és levélellenőrzés alá vonta az ismert címeket. Ezzel egy ügynökhálózat nyomára bukkant, amelyet a német hírszerzés szervezett és működtetett országszerte.

A világháború kitörésének idején Kell és lelkes szakemberekből álló csapata beazonosította az összes német kémet, azok tevékenységi körét és összeköttetési rendszerét. Elérkezett a cselekvés ideje. Egy átfogó letartóztatási akcióval Kell lecsapott az ellenséges ügynökökre, és megbénította a német hírszerzést. 1914. augusztus 4-én kódolt utasítása alapján az angol és a skót rendőrség 21 német származású ügynököt tartóztatott le. Közülük néhányat halálra ítéltek, de később felfüggesztették az ítéleteket. Az elsők között egy nő is szerepelt, ami az MI5 állományának élénk tiltakozását váltotta ki, hiszen elméletileg arra ösztönözte a németeket, hogy mind több nőt vessenek be. A Sherlock Holmes-rajongók biztosan jól emlékeznek rá, hogy az utolsó Holmes-sztori, *Az utolsó bók* a német ügynökhálózat felszámolásáról szólt. Ebben, bár nyíltan nem esik szó róla, a német mesterkém leleplezésére kérik fel Holmest. Ezzel szemben az az igazság, hogy Kell, jóllehet csekély erőkkel, de hatékonyan működött.

Hogy ez a csapás mennyire megtörte a német katonai vezetés gerincét, arra Gustav Steinhauer, a nagy-britanniai német kémhálózat vezetőjének visszaemlékezéseiből pontos képet kaphatunk. *A császár mesterkémje* címmel írt egy könyvet. Ebben feketén-fehéren leírta, hogy a császár ügynökei befuccsoltak. Valósággal sokkolta, hogy azok, akiket legjobb hírszerzőként tartott számon, ilyen galádul cserbenhagyták: „Kikkel vagyok körülvéve..., és miért nem szóltak előbb..., ki a felelős mindezért?!" Kell és tíz embere a jelek szerint sikeres „rajtot vett".

Az első világháború elején még a hadügy részeként működtek, de 1916 januárjától, mint MI5, a Katonai Hírszerzés Kémelhárítási Ügyosztálya folytatták addigi tevékenységüket. A világháború alatt a szö-

vetségesekkel fenntartott nemzetbiztonsági együttműködés és koordináció is a munkájuk részét képezte. Az első világháború végére Kell a brit birodalom első számú védelmezőjévé tette az MI5-ot. Egy olyan nyolcszáz fős szervezetet hozott létre, amely képes volt megfelelni az élet diktálta kihívásoknak.

Bár az országot érintő fenyegetettség egyre szerteágazóbbá vált, a világban átmenetileg béke honolt. Ezzel szinkronban a két világháború között az ügyosztály létszáma jelentősen csökkent, csupán harminc fővel rendelkezett. A hadügyet nem érintő cselekmények, mint például a szabotázs, a rendőrség hatáskörébe tartoztak. Az 1917-es orosz forradalmat követően Kell és munkatársai szembetalálták magukat a hadseregen belüli kommunista befolyás és szabotázs veszélyével. 1931-től – az IRA és anarchista ügyek kivételével – mindenfajta ellenséges tevékenységgel az MI5 foglalkozott. A brit kémelhárítást világszerte MI5-ként ismerték, jóllehet hivatalosan mint Biztonsági Szolgálat szerepelt.

Hitler hatalomra jutásával az országot fenyegető veszélyforrások köre kiszélesedett. Ennek ellenére a második világháború kitörésekor az MI5 nem volt eléggé felkészült: alacsony létszámmal szerteágazó tevékenységet kellett ellátnia. A klasszikus kémelhárításon kívül az internálandó és a fokozott ellenőrzés alá vont személyek körének meghatározása, valamint a kémgyanús személyekre vonatkozó lakossági bejelentések ellenőrzése is a hatáskörébe tartozott. Csak rontott a helyzeten, hogy az 1940-ben a Wormwood börtönt ért bombatalálat során az odatelepített adattár egy része megsemmisült.

1941-ben az akkori főigazgató minden támogatást megkapott ahhoz, hogy egy olyan szervezetet hozzon létre, amely képes megállni a lábán. Ehhez járultak a kormány jól időzített internálási intézkedései, melyek a német ajkú lakosságot érintették. Az Egyesült Királyságban mintegy kétszáz német ügynököt sikerült semlegesíteni – derült ki egy 1945-ben, a háború végén készült összefoglaló jelentésből. Közülük néhányat „visszafordítottak", és rajtuk keresztül dezinformálták az ellenséget. A legsikeresebb a „D"-nap, a normandiai partraszállás valódi helyét és idejét leplező, megtévesztő akció volt.

1945-re már senki sem kérdőjelezte meg az MI5 szükségességét. Épp ellenkezőleg: a nemzetbiztonság prioritása oly egyértelművé vált, hogy a főigazgatónak közvetlenül a miniszterelnök felé volt jelentési kötelezettsége, aki egy személyben felelt a nemzet biztonságáért. Winston Churchill akkori miniszterelnök csupán 1952-ben változtatta meg ezt a kapcsolatrendszert. Attól kezdve az MI5 főigazgatója közvetlenül a belügyminiszternek – Sir David Maxwell Fyfe-nek – tartozott jelenteni. Fyfe a szolgálat illetékességét, hatáskörét és a főigazgató szerepét egyaránt meghatározta. 1989-ig – amikor a titkosszolgálati törvény megszületett – a hatalmon lévő pártok és a belügyminiszterek mind módosítottak rajta.

A náci Németország legyőzését követően a Nyugat a Szovjetunióval került szembe, és rövidesen kez-

detét vette a hidegháború. Ekkor három brit titkosszolgálat is működött. Az MI6 a külföldön végrehajtott hírszerzést koordinálta amellett, hogy a külügyekkel összefüggő egyéb felderítő munka is ide tartozott. A GCHQ a technikai hírszerzést végezte. A harmadik az MI5 volt, a már tárgyalt védelmi funkciók ellátásával. Ebben az időszakban az MI5 a gyarmatok, a Nemzetközösség és a baráti országok részére biztonsági, védelmi jellegű segítséget nyújtott. Az 1950-es évek elején kb. 850 fős MI5-apparátus (ebből 40 biztonsági szakértő) dolgozott világszerte. Az én báró barátom egyike volt ezeknek.

A második világháború után az MI5 a szovjet blokk országaira koncentrált, a Brit Kommunista Párt már korábban is érdeklődésük tárgya volt. Ennek az volt az alapja, hogy 1917 és 1930 között a brit értelmiség rokonszenvezett a szovjet rendszerrel. Ez átmenetileg lanyhult, amikor a Szovjetunió megnemtámadási szerződést kötött Hitlerrel, de azután mint szövetségesek ismét népszerűvé váltak. A Brit Kommunista Párt létszáma megnövekedett. A vasfüggöny éveiben a párt továbbra is fő veszélyforrásként szerepelt, mert fennállt a veszélye, hogy közülük lesznek, akik kiadnak információkat a szovjeteknek. Attlee miniszterelnök bejelentette, hogy bizonyos nemzetbiztonsági szempontból kényes munkahelyekről ugyanúgy kiszorítják őket, mint a fasisztákat. Ez tulajdonképpen egyfajta átvilágítást jelentett, amit az MI5 hajtott végre. Én pont ehhez a részleghez kerültem.

8

Amikor 1969-ben egy júniusi napon megjelentem a Great Marlborough Street-i MI5-irodán, halvány fogalmam sem volt arról, hogy valójában hová is kértem a felvételemet. Elképzelhető, hogy ha előzetesen többet tudok az egészről, talán kevésbé lepődöm meg bizonyos dolgokon. 1969-ben még ugyanaz a légkör uralkodott, mint annak idején, a kezdet kezdetén, amikor néhány tapasztalt katonatiszt (a legteljesebb titoktartás közepette) úgy döntött, összeméri erejét az ellenséggel.

A személyzeti osztályon először egy walesi férfi, majd egy mogorva, középkorú hölgy kérdezett ki. Hamarosan világossá vált, hogy az MI5-on belül a férfi és női alkalmazottak más-más elbírálás alá esnek. Ennek megfelelően csak nagyon ritkán fordult elő, hogy nem nő felügyelő foglalkozott a dolgozó nők munkaügyi és egyéb problémáival. Semmi kétség, ez még azokból az időkből maradt fenn, amikor jó családból származó úri hölgyek kerültek a céghez, és a

mamák és papák biztosak lehettek abban, hogy gyermekeik jó kezekben vannak.

Az én esetemben – tanulmányaim és végzettségem ellenére – egy szimpla köztisztviselői állást ajánlottak fel. Még a tapasztalatom és az életkorom sem számított (34 éves voltam). A lényeg, hogy a férfiak teljes jogú tisztként, míg a nők tiszthelyettesként kezdték karrierjüket. Az „éles" operatív munka kivételével mindenfajta segéd- vagy kisegítői munkát elláttak. Ezt kaptam én is. A létra legalacsonyabb fokán a legkisebb beosztást. Megjegyzem, a köztisztviselői szférában a nők nagyjából az 1920-as évektől azért betölthettek vezető beosztásokat. Amikor a céghez kerültem, voltak például állandó titkárnők. Sokat tűnődtem rajta, hogy miért fogadtam el a beosztást, amikor a fizetés és a szakmai kilátások egyértelműen előnytelennek számítottak. Persze azok más idők voltak. Hazafiságom elérte az átlagos szintet, semmi több. A felvételi során elmondtam, hogy információgyűjtéssel szeretnék foglalkozni. Ironikusan hozzátettem, hogy a nyilvánosság előtti szereplésben rám ne számítsanak. Azt hiszem, nagyjából ezt akarták hallani. Persze ennél azért többről volt szó. India megtette a hatását: inkább erősítette, mintsem gyengítette álmaimat a „nagy játékról".

A 21. századi MI5 nélkülözi a romantikát, mi több, egyenesen kiiktatja azt a napi feladatok végrehajtásának eszköz-, illetve kelléktárából. Hiába... Törzsfőnöki álcázással ma legfeljebb cirkuszi műsorszámként lehetne fellépni.

Az az igazság, hogy nem láttam a munka árnyoldalait. Azt hittem, érdekes és tanulságos lesz majd. Mindezt indiai élményeimre alapoztam. Szerettem volna többet tudni, de még mindig egy dilettáns módjára. Kizárólag munkalehetőségként kezeltem az egészet, amit addig csinálhatok, amíg nem lesz gyerekem. Mint karrier szóba se jött. Felesleges lett volna tovább meditálni, amint felkínálták, rögtön elfogadtam az állást.

A Park Lane Curzon Street-i végén lévő Leconfield House-i MI5-központban 1969 júliusában kezdtem dolgozni. Igen lerobbant állapotban volt, mint annyi más kormányépület abban az időben. Egy nyomasztóan sötét épület piszkos ablakokkal, ki tudja, mikor festették utoljára. A legfelső emeleten kantin működött. Nagyjából ennyit volt érdemes tudni róla. Az üzemeltető hölgyet amolyan mindenki barátjaként kezelték, de titokban megvetették. Úgy tudta porciózni az adagokat, hogy az ember maradék étvágya is elment. Odakint a Fehér Elefánt Klub fényűző napi forgalma zajlott, kiegészülve a Curzon Street sarkán lévő Bunny Klubéval. Halovány ellentmondást véltem felfedezni benti mindennapjaink és a külvilág között. Nem is mentem többet a kantinba.

A Leconfield House „felosztása" (kis ablaktalan szobákra) engem nem érintett, mert vagy tizedmagammal (főleg nőkkel) egy hosszúkás, szűk helyiségbe kerültem. Ide helyezték – akár tisztek, akár tiszthelyettesek voltak – az újonnan felvetteket. Két jól

táplált kiképző hölgy, a cég gyöngyszemei parancsnoksága alá kerültem.

Már az első munkanapon én kerültem kényes helyzetbe, mert ők ketten pontban délben kristálypoharakból sherryt ittak ebéd előtt. Kezdtem rájönni, hogy Wokingnál nagyvonalúbb és izgalmasabb helyre kerültem. A részleg fő profilja a Brit Kommunista Párt minél szélesebb körű felderítése volt. A beazonosított tagokról dossziékat nyitottunk. Tevékenységünk az átvilágítás alapjául szolgált (Clement Attlee kormánya 1947-ben vezette be ezt az eljárást). Az átvilágítás célja az volt, hogy minősített, titkos információk ne jussanak illetéktelenek – szaknyelven felforgatók – tudomására. Ez a meghatározás mind a mai napig érvényes. Elsősorban a parlamenti demokráciát megkérdőjelező vagy azt aláásni szándékozó politikai, erőszakos vagy más (például ipari szabotázs) jellegű cselekményekre értették. A kommunista párt, a trockista pártok, valamint a fasiszta szervezetek tartoztak ebbe a kategóriába.

Ezen társadalmi szerveződésekhez tartozókat a kormány nem tekintette eléggé megbízhatónak ahhoz, hogy államtitkokat kezelő munkahelyekre, beosztásokba engedje őket. Az állásra jelentkezőknek kérdőíveket kellett kitölteniük, melyeken felhívták a figyelmüket: ne tagadják le, ismerjék el, ha tagjai a felsorolt szervezetek valamelyikének.

Az MI5-ra hárult a tagsági viszony megállapítása és az érintettek nyilvántartása. Ellenőrző munkánk eredménye valójában ajánlás volt, a végső döntést

nem mi hoztuk meg. Mint minden ellenőrzési rendszernek, ennek is megvoltak a gyenge pontjai, hiszen a kvalifikált szovjet ügynökök be sem léptek a kommunista pártba, vagy ha igen, még időben felszámolták kapcsolatrendszerüket.

A tagsági viszony naprakészségét bizonyító írásos dokumentumok és egyéb források egyaránt rendelkezésünkre álltak. Utóbbiakat a szakzsargon mint ügynököket határozta meg. Ők nem FBI-ügynökök voltak. Az FBI ügynökei a hivatásos állomány tagjaiként teljesítettek szolgálatot. Ezzel szemben a mi ügynökeink beszervezett, esetenként fizetett személyek, akik információt, titkot vagy más egyebet védenek. A szakzsargon elsajátítása már önmagában is megerősítette az embert abban a hitében, hogy maga is része ennek a különös világnak.

Mivel a dossziék – az ügynökök védelme céljából – kódolva, virágnyelven íródtak, első olvasatra majdnem az egész szöveg értelmetlennek tűnt. A kulcsszavak szakszerű értelmezése elvezetett az ügynök személyéhez, az információ forrásához.

Az ügynökök „tartása" – újabb szakzsargon – magában foglalta a találkozókat és az ügynökök ellenőrzését. Az ügynökök foglalkoztatása (tartása) „speciális" képességeket igényelt, és külön részleg végezte. Munkatársnő közvetlenül nem érintkezhetett velük. Adott esetben az ügynököt „tartó" férfi kollégától kellett érdeklődnünk. Szerencsénkre volt egy biztos forrásunk, a *Morning Star* c. újság.

A *Morning Star* – a Brit Kommunista Párt lapja – egy alapos végigolvasás után rengeteg információval szolgált a tagságról és egyebekről. Meggyőződésem, hogy az újságot részben mi, az MI5, másrészt a szovjet követség tartotta életben. Nélkülünk már nem is létezhetett volna. A terjesztés sok nehézséggel járt, és gyakran maguk a párt tagjai végezték. Az utcai terjesztés hátránya volt, hogy akik végezték, felhívták magukra a figyelmet.

Az átvilágítás hatékonyságának kulcsa a személyazonosság precíz megállapítása és regisztrálása. Minden titkosszolgálat sikeressége elsősorban ezen alapszik. Pontosan tudnunk kell például, hogy kiről nyitunk dossziét. Lényeges szempont, hogy dossziét csak pontos, tárgyszerű és olyan információkra alapozva szabad nyitni, amelyek szigorú különbséget tesznek a tények, valamint a feltételezések és meg nem erősített adatok között. Ha ezek a feltételek nem biztosítottak, az bármely terv vagy akció sikerét megkérdőjelezheti. Összegezve tehát, ezeket az alapelveket sajátítottuk el a kiképzési időszak alatt. Konkrét döntéseket – hogy hová, kiket vegyenek fel – nem kellett hoznunk, de felkészültségünk akkori szintjén ez nem is lett volna elvárható. A döntéshozatal sokkal több tapasztalatot és szakmai tudást igényelt, és mi még kezdők voltunk. A felvételt vagy az elutasítást az MI5 megfelelő részlege bírálta el.

1969 nyarán még csak ismerkedtem a titkosszolgálat munkájával, és be kell vallanom, eleinte idegenkedtem tőle. A kezdő munkatársak a kommunista párt viszonylag kis létszámú városi csoportjait kapták „feldolgozásra". Én Sussexért voltam felelős, ahol főleg régi tagok voltak, és ők is kevesen. Valamikor élénk forradalmi tevékenység zajlott itt, kezdve a tiltakozás enyhébb formáitól egészen a militáns trockizmusig.

Az igazat megvallva Sussexben olyannyira semmi sem történt, hogy idővel Dornfold Yates-regényeket olvastam a pad alatt. Ha a kiképzést vezető hölgyek rájönnek, minden bizonnyal meg lett volna rólam a véleményük.

A kiképzés elején mindannyian megfordultunk a nyilvántartóban, ahol a szolgálat összes dossziéját tartották, és ahonnan névmutató alapján ki lehetett kérni azokat. Szinte az egész nyilvántartást nők kezelték. Mindenhol nőkbe botlott az ember. Közülük néhányan kiemelt beosztásban, nyilvántartás-felülvizsgálóként dolgoztak. Feladatuk a dossziék kezelésének, a betekintés tisztaságának biztosítása volt. Ők bírálták el a hivatásos tisztek (elhárítók) kéréseit: új dosszié nyitása, egyes iratok külön dossziéba helyezése stb. Ha a kérés ellentétes volt a nyilvántartás szabályaival (nem volt teljesíthető), akkor egy – általánosan csak zöld kártyaként ismert – feljegyzésben tudatták az érintettekkel. Ez tartalmazta, hogy az adott kérés milyen nyilvántartási szabályt sért. Egy ilyen zöld jelzéssel ellátott dosszié visszaérkezése egyfajta rituális megalázásnak számított, ami arra utalt, hogy az illető örökre beosztott tiszt marad. A férfi elhárító tisztek tartottak is a felülvizsgáló

nőktől, és a „nyilvántartás királynőiként" emlegették őket.

A nyilvántartásnak mindössze három férfi dolgozója volt: a főnök és két helyettese. A főnök (egy skót) Mr. Sargeantre, worcesteri főnökömre emlékeztetett. (Kifelé erőszakos, egyébként aranyszívű ember.) Folyton terrorizálta munkatársnőit, akik ennek ellenére kedvelték őt. Egy különös kedvtelése volt: az újoncokat – főleg a nőket – olyan helyzetbe hozni, hogy jelentéktelen kis pontoknak érezzék magukat. Legtöbbször egyenesen ráüvöltött a belépőre, és feltett valami elvont kérdést az éberségről. Ha a szerencsétlen nem tudta a választ (mint ahogy én sem), akkor ő magát életrevalónak, míg kiszemelt áldozatát élhetetlen vesztesnek könyvelte el.

Jóval a számítógépes adatfeldolgozás és nyilvántartás bevezetése előtt minden adat, információ papíron szerepelt. A kartonokat sűrű sorokban, faszekrények fiókjaiban tárolták az alagsorban, egy mesterséges megvilágítású teremben. A dossziék szintén az alagsorban, állványokon voltak elhelyezve. Odafenn – végig a szobákon – egy kisvasúthoz hasonló szerkezet zörgött és csörömpölt. Jóformán az egész épületen végigment. Kis, dobozszerű konténerekben rendeltetés szerint szállította a dossziékat oda, ahová küldték azokat. Már akkoriban is elaggott szerkezet volt, és előfordult, hogy leesett vagy kiborult egy-egy doboz tartalma, riadalmat keltve és esetenként sérülést okozva.

Ahová a kisvonat nem jutott el, ott az ún. Lampson-féle csőrendszert használták, melynek mására még gyerekkoromból emlékeztem. A boltban a tulaj ezen küldte el a kapott készpénzt a pénztárnak. A cégnél a dossziét szippantotta be a cső és „köpte ki" másodpercek múlva valahol máshol.

A nyilvántartóban drákói szigor uralkodott. Az ott dolgozó hölgyek semmit sem vihettek ki vagy be a területre, főleg nem kézitáskákat. Továbbá nem étkezhettek az íróasztalaiknál. Rengeteg ilyen rezsimintézkedést kellett betartaniuk, mert a név- és tárgymutatók, valamint a dossziék együttesen a szolgálat ütőerét képezték.

Annak idején a közös cél, az ellenséges tevékenység felderítése hozott össze bennünket. Manapság egyetemet végzett emberek kerülnek a céghez, sok esetben közvetlenül az egyetem padsoraiból. Ők a minél szélesebb körű felderítés érdekében az összes rendelkezésre álló titkosszolgálati módszert alkalmazhatják. A képzés ma már jól megszervezett és részletekbe menő. Az én időmben igencsak esetleges és véletlenszerű volt, olyannyira, hogy egy-két régi kollégám azzal dicsekedett, hogy egyáltalán nem vett részt kiképzésen. Ajánlott irodalomként nekünk a Brit Kommunista Párt programjának számító *A szocializmus brit útja* c. kiadványt és R. Carew Hunt *A kommunizmus elmélete és gyakorlata* c. írását kellett elolvasnunk. Ezenkívül rendszeres ebéd utáni marxizmus-leninizmus órákat – egy, a témában komolyabb ismereteket szerzett, rangidős

tiszt előadásában – unatkoztunk végig. Ki merem jelenteni, hogy az előadó legalább annyira álmos volt, mint mi, a hallgatóság. A későbbiek során a képzés színvonala annyit javult, hogy a kezdőként átéltek mindössze kísérleti jellegű próbálkozásnak tűntek az új módszerekhez képest.

Kezdő korában az ember sohasem lehetett biztos abban, hogy mit tudhat és mit nem. Én mindig szerettem képben lenni, de hamarosan rájöttem, hogy túl feltűnő, ha valaki sokat kérdezősködik. Megtanultam hát hallgatni. Még az sem volt egyértelmű, hogy ismernünk kell-e a főigazgató nevét, hisz sohasem láttuk őt vagy kaptunk tőle írásos utasítást. Onnan lehet tudni, hogy ki a főigazgató – szólt az akkor közismert mondás –, hogy mindig sötét szemüveget visel, nehogy felismerjék.

Az alapszabály – „a szolgálat berkein kívül egy szót se senkinek" – maradt a régi. Ezt minden újonctól szigorúan megkövetelték, még a szülőknek sem kellett tudniuk, hogy hol dolgoznak. A jegyesek, valamint a barátok és barátnők nem estek azonos elbírálás alá, mert a hivatalos álláspont szerint a jegyesek többet tudhattak. Volt rá eset, hogy hivatalos körlevélben foglalkoztak a vőlegények és a menyasszonyok megbízhatóságával, de hogy pozitív vagy negatív eredményre jutottak, arra nem emlékszem pontosan. Már főigazgatóként hallottam egy esetről, amikor valaki még a felesége előtt is eltitkolta, hogy mi a munkája. Ez még a „legvadabb" hidegháborús időszakban is túlzásnak számított.

A brit titkosszolgálat fokozott gyanakvása nem számított egyedi esetnek, mert a hidegháború alatt mind a Kelet, mind a Nyugat titkosszolgálatai e tekintetben teljesen egyformán viselkedtek. A magyarázat kézenfekvő: ennyire tartottak attól, hogy az ellenség beépül soraikba. Ha ugyanis ez bekövetkezett, az beláthatatlan következményekkel, veszteségekkel járt.

Az 1960-as évek vége felé a hidegháborúban szembenálló titkosszolgálatoknál szakmai csúcsként értékelték az ellenség soraiba történt eredményes beépüléseket. A britek a mai napig súlyos vereségként könyvelik el, hogy az ún. cambridge-i négyeket (Philby, Burgess, Maclean és Antony Blunt) a szovjetek beszervezték és „foglalkoztatták". Philby az MI6, Burgess és Maclean a Külügyminisztérium állományában dolgozott. Blunt a királynő képtárának őrzője volt. Ő a második világháborúban az MI5-nál tevékenykedett. 1969-ben, amikor a szolgálathoz kerültem, ők négyen az MI5 súlyos kudarcát képviselték. A két szembenálló fél válaszreakciója szinkronban volt: amennyire tudták, elvágták a szálakat a külvilág felé. Ebből mindkét oldalnak több hátránya, mint előnye származott. Kelet fokozta elnyomó apparátusának aktivitását, ami az állampolgári jogok érvényesülésének további romlását eredményezte. A Nyugat olyan szervezetek létrehozását kezdeményezte, amelyek régimódiak voltak és ellenálltak a modernizációnak, a változásoknak.

Az információkat természetesen többszörös védőgyűrű vette körül. Idővel mindenki egyre beljebb került ebben a rendszerben, miközben fokozatosan döbbent rá, hogy sok minden örökre ismeretlen marad számára. Velem is előfordult, hogy egy személyről semmit sem sikerült megtudnom, illetve csak annyit, hogy nem vagyok jogosult foglalkozni vele. Ez azt jelentette, hogy az illető vagy már ügynök volt, vagy valaki mással – egy szigorúan titkos személlyel – volt összefüggésbe hozható. Titkos akció is állhatott a háttérben, melyről nem tudhatott a kívülálló, ha az MI5-nál dolgozott is.

Minderre azért volt szükség, mert az ügynökök, ha lebuktak, minimum börtönbe kerültek, de gyakran az életüket kockáztatták. Ráadásul sorainkban is lehettek szovjet kémek. Persze mint mindig, a törvényeket, utasításokat könnyebb volt meghozni, mint betartani. Fontos szempont volt a mérlegelés és a rugalmasság. A túlzott óvatosság nem mehetett az információáramlás rovására. Az 1960-as és az 1970-es évekre mindenesetre a titoktartás, jobban mondva a titkolózás volt jellemző.

A hidegháború egyik káros következményét éppen a titkosszolgálatok által nyert információk elszigeteltsége jelentette. Az információ mint adathalmaz csak akkor válik értelmezhetővé, ha a megfelelő időben eljut a megfelelő helyre. Talán még ennél is nagyobb veszélyeket rejtett az extrém módon felfokozott titkolódzás. Amikor a céghez kerültem, fogalmam sem volt, hogy az MI5 az idő tájt – képletesen

– ízekre szedte önmagát, hogy elkerülje a beépüléseket. A Peter Wright vezette klikk szinte fanatikusan hitt benne, hogy az oroszok az alsó és felső szinteken egyaránt beépültek, majdnem lebénítva ezzel az egész céget. Roger Hollis főigazgatót is – mint később kiderült, tévesen – orosz kémnek tartották. Wright és a CIA-s James Angleton már-már eszelős gyanakvását az akkoriban a szovjetektől átállt személyek tovább fokozták, illetve megerősítették: az USA-t és Nagy-Britanniát elárasztották és manipulálják Moszkva ügynökei, akik beépültek a CIA és a brit titkosszolgálat soraiba. Elég, ha valaki elolvassa Peter Wright *Spycatcher* c. könyvét, hogy képet kapjon ezen rögeszmék súlyosságáról.

Megmondom őszintén, én kívülállónak éreztem magam, hiszen nemrég tértem haza a nyugalmas Indiából, és egyáltalán nem voltam biztos benne, hogy miként fogok tudni beilleszkedni ebbe a rendhagyó világba. A cég személyi állománya túlnyomórészt férfiakból állt. A tisztek mind férfiak voltak, míg az alacsonyabb rendfokozatok a nőknek jutottak. Egyébként szigorú katonai fegyelem érvényesült. A tisztek szinte minden téren hasonlítottak egymásra: majdnem kivétel nélkül Guildfordban laktak, és kertészkedéssel töltötték a szabadidejüket. Katonaként sokuk kiválóan megállta a helyét a világháború alatt. Egyesek – nem meglepő módon – teljesen kiégtek az átélt élmények hatására. Emlékszem, egyikük már nagyon fiatalon borzalmas dolgokat, drámai helyzeteket élt át a háborúban. Ebéd után ő mindig bezárkózott az

irodájába. Én a folyosón ugráltam, hogy a füstüveg válaszfal felett belássak hozzá, mit is csinál ilyenkor. Aludt, és ebben senki sem talált kivetnivalót.

Az állomány nagy része a gyarmatokról, azok függetlenedésének időrendjében érkezett a céghez. Összetartozó közösségeket alkottak, mint például a malajziai vagy a szudáni. Őket tulajdonképpen mint egyszerű állami közhivatalnokokat alkalmazta az anyaország, minden előmenetelre vonatkozó ígéret nélkül. Többségük nyugdíja vagy felhalmozott tartaléka elegendő volt az újrakezdéshez. Sokan közülük magas beosztásokba kerültek, de jó néhányan kellő ösztönzés és motiváció hiányában nem erőltették meg magukat.

A kemény munka helyett egyesek az ivásban kerestek menedéket. Egyikük – amúgy talpig úriember – a szovjet kémrezidentúra ellenőrzésére „tartott" ügynököket Londonban. Megjelenése mintaszerű volt. Szokása szerint délelőtt tízkor érkezett, és tizenegykor már ment is, úgymond reggelizni. Délre ért vissza, de addigra bűzlött a whiskytől. Ebédelni ismét kiment, hogy egyik ügynökével találkozhasson. Ha aznap még vissza is tért, az maximum délután négy körül történt. Hazamenetel előtt még szundikált egyet. Végül egy „bevetés" után a liftben összeesett, és nem láttuk többé.

Meglehet, az egész nem is volt olyan rossz, csak helyzetemnél fogva az én szemszögemből látszott annak. Arra azért tisztán emlékszem, hogy a Soho környékén a bárok nagy részét az idősebb, régi MI5-tisztek gyakran látogatták (onnan tudom, hogy velük voltam egy párszor). Ezek a helyek az ivásra lettek kitalálva. A vendégnek elég volt bejegyeznie egy könyvbe, hogy „Mr. Smith és vendégei", és egész nap ihatott.

Társadalmi hovatartozás alapján a nők igen tarka képet mutattak. A titkárnők és az ügyintézők jobbára a tábornokok és az admirálisok lányai voltak, akiket a háború alatt és után inkább személyes kötődéseik, mintsem képességeik alapján vettek fel. Azért meg kell vallani, hogy voltak köztük tehetséges, tudásuknál jóval szerényebb beosztásokban dolgozók. Idővel hozzám hasonlóan magasan képzettek érkeztek, akik vagy egyenesen az egyetemekről jöttek, vagy már befutottak valamely szakmában. Ettől függetlenül a nők helyzete a cégnél továbbra sem volt rózsásnak mondható.

A gyakorlati munkához legközelebb még azok a nők kerültek, akik az ügynököket „foglalkoztató" elhárító tisztek környezetében mint kisegítők dolgozhattak. Ők tartották rendben és látták el a szükséges dolgokkal (tej, kávé stb.) a konspirált találkozóhelyeket, házakat. Nagy ritkán megengedték nekik, hogy részt vegyenek egy-egy régi ügynök születésnapja alkalmából tartott összejövetelen, vagy más hasonló különleges eseményen. Ma, a 21. század legelején elképesztő, hogy néhány évtizede így bántak a nőkkel. Az 1960-as évek óta szerencsére sok minden megváltozott e téren, s mivel eleinte én magam sem tiltakoztam, nem lenne igazságos, ha férfi kollégáimat okolnám mindenért.

9

Pár hónap múlva sikerült megszabadulnom a kiképzőrészlegtől és a sussexi kommunistáktól. Ezt nagyrészt levéltárosi előéletemnek köszönhettem, mert jól elboldogultam a dossziékkal. Így történt, hogy kiválasztottak egy másik területre, ahol éppen akkor kezdtek Észak-Írországgal foglalkozni. Mindez 1969 októberében lehetett.

1969-ben Észak-Írországban növekedett a feszültség és az erőszak: mélyült a szakadék a két vallási közösség között. Az 1960-as évek közepétől egyre erősödő polgárjogi mozgalom sikerei csúcsára érkezett, amikor a 21 éves Bernadette Devlint Közép-Ulster parlamenti képviselőjévé választották. Ezzel közel egy időben az UVF (szélsőséges lojalista csoportosulás) több bombamerényletet hajtott végre. Augusztusban a szintén lojalista Apprentice Boys csoport vonult az utcára Londonderryben. Ennek – egyébként kődobálással kezdődött – az lett a vége, hogy szabályos háború bontakozott ki az időközben kivezényelt rendőrséggel, melynek során barikádokat

emeltek, benzinbombákat és – az Egyesült Királyság területén első ízben – CS gázt vetettek be. Az esemény bogside-csata néven maradt fenn a köztudatban. 48 óra elteltével végül a katonaságot kellett kivezényelni a rend helyreállítására. Ekkorra már Belfastban folytatódtak a rendbontások és összetűzések. Az északír események – melyek sokáig hidegen hagyták a parlamentet és a kormányt – ismét napirendre kerültek, és oda vezettek, hogy egyre több miniszter és más fontos közhivatalt betöltő személyiség kereste annak a lehetőségét, hogy a titkosszolgálatok bevonásával oldják meg a problémát.

Az MI5-nak történetesen nem voltak pozíciói, kiépített ügynöki apparátusa a helyszínen, így naprakész információkkal sem rendelkezhetett. Tekintsük a demokráciával járó rossznak, hogy a nemzetbiztonsági szervek minden új veszélyforrást csak annak felbukkanása után képesek kezelni, előtte semmiképpen. Persze mindig számolni kell ilyen rendkívüli helyzetekkel, de ahhoz, hogy a teljes apparátus (technika, ügynökök stb.) beindulhasson, a nemzet biztonságát súlyosan veszélyeztető eseménynek kell bekövetkeznie. Nem jól hangzik, de el kell ismerni, hogy a titkosszolgálatok egy új fenyegetettség esetén többnyire követik az eseményeket, és időre van szükségük, hogy felzárkózzanak. A személyiség és a szabadságjogok érvényesülése szempontjából azonban elengedhetetlen, hogy a titkosszolgálati eszközöket csak valóban súlyos helyzetben alkalmazzák. Más kérdés az illetékesség. Nemegyszer előfordult

(már vezető beosztásban voltam), hogy egy adott ügy kapcsán felmerült, vajon az MI5 vagy a rendőrség illetékes-e eljárni.

Az ír ügyekkel foglalkozó részleg – ahová 1969 őszén kerültem – igen csekély erőkkel működött. Rajtam kívül egy tapasztalt tiszthelyettes nő dolgozott még ott. Olyan kis létszámú egységet segítettünk, amely a helyszínen (Észak-Írországban) mérte fel, hogy mit tehet az MI5. Nekem főleg a papírmunka jutott. Az egyre növekvő papírhalmazt valamilyen dossziérendszerbe kellett foglalni úgy, hogy könnyen hozzáférhető legyen. Főnököm és én – miközben majdnem elmerültünk az információhalmazban – kerestük a leghasznosabb megoldást. Amikor odáig jutottam, hogy az estéim is munkával teltek, gyakran kívántam vissza a kezdeti unalmas időszakot. Ráadásul munkatársnőmnek az volt a szokása, hogy előre hangosan bemondta, mi lesz a következő feladata. Idővel – ahogy a feldolgozandó anyag mennyisége növekedett – nőtt a feszültség is: kezdte túlzásba vinni az egészet. Aki bemerészkedett hozzánk, két zilált külsejű nőt pillantott meg. Az egyik papagájmódra folyton beszélt, a másik magasra tornyozott aktahalmaz mögül pislogott a belépőre. Ha jól emlékszem, az iratok nem sok hasznos információt tartalmaztak: többnyire jelentéseket találkozókról, újságkivágásokat, helyzetértékeléseket. Ha már egyszer beindult, a papírtömeg özönlését nem lehetett megállítani. Ezek voltak az észak-írországi terrorizmusellenes tevékenység kezdetei,

amely idővel erőteljes és szerteágazó akciók végrehajtásához vezetett.

1969 az MI5 történetében kiemelkedő év volt, igazi fordulópont. Ezt akkor nem értettem, de mára világossá vált: a terrorizmus mindennapjaink részévé vált. Egyrészt ott volt a saját terrorproblémánk, másrészt megjelent a nemzetközi terrorizmus, amely a hidegháborúhoz képest az erők és eszközök újfajta alkalmazását követelte meg. Mind a munkamódszereket, mind stílusát tekintve a cég teljesen átalakult. A terrorelhárító részlegnél egy-két hónapot töltöttem, majd évek múlva – mint a terület igazgatója – kerültem vissza. Addigra a terrorizmus az Egyesült Királyság, egyúttal a világ nagy része biztonságának fő veszélyeztetőjévé vált. Távozásom oka tehát az volt, hogy egyértelművé vált, ily csekély erőkkel nem lehet érdemi munkát végezni. Én mentem, viszont növelték a létszámot. Tapasztaltabb szakemberek érkeztek.

Egy Grosvenor úti épületbe költöztem, az MI5 Mayfair környéki irodáinak egyikébe. A komor Leconfield House-tól egyáltalán nem volt nehéz megválnom. Ezután hosszú ideig a fő ellenség, a szovjet titkosszolgálatok elleni küzdelemben vettem részt.

Feladataim elsősorban az 1951-ben lebukott Burgess és Maclean, valamint az 1963-ban lelepleződött Philby tevékenységének káros következményeivel függtek össze. Az orosz hírszerzés mindhármat még cambridge-i diákéveik alatt szervezte be, hogy azután különböző állami hivatalokba, pozíciókba ke-

rülve aktiválja őket. A részleteket – azaz, hogy kik és hogyan választották ki őket – nem sikerült kideríteni. Széles körű felderítő munka vette kezdetét nem csupán az 1930-as és 1940-es években Oxfordban és Cambridge-ben végzettek, de az egyetemek kommunista párttagsága körében is. Mindennek az volt a célja, hogy megállapítsák, nem szélesebb-e az árulók köre az államapparátusban. A nők a papír- és háttérmunkát végezték. Összességében semmi pluszt nem sikerült kideríteni. Nagyjából az volt a helyzet, amit amúgy is tudtunk már.

Néhány hónap elteltével – egy kezdő bölcsességével – rájöttem, hogy hiába igyekszünk, nem fogunk több kémet, és munkánk felesleges attrakció volt csupán. Ugyanakkor tudtam, hogy a cég más területein igazi, „éles" kémügyek felderítése folyik. De 1970 áprilisa nemcsak emiatt nevezetes. Kiderült, hogy amit oly rég vártam, bekövetkezett: terhes lettem. A cambridge-i egyetem könyvtárában azon töprengtem, hogy milyen fura az élet: régóta szerettem volna gyereket és... szóval nem a legmegfelelőbb időben teljesült, amire vágytam.

Johnnal még februárban rászántuk magunkat, és Indiában spórolt pénzünkből negyvenhárom évre (bérleményként) vettünk egy teraszos kis házat Islingtonban (Canonbury Grove). Helyes kis 18. századi épület volt, gyönyörű kilátással a New River Walk kertjeiben virágzó fákra. Rizikós vállalkozásba fogtunk, figyelembe véve, hogy a foglalón felül fizetésünket is jelzáloggal terhelték meg. Mindent össze-

vetve, nem látszott jó befektetésnek, de bíztunk benne, hogy képesek leszünk megvenni, ha a tulajdonos (a BP Nyugdíj-alapítvány) esetleg eladja egyszer.

Az 1970-es évek elején Islington újjáépült. Fejlesztések, építkezések zajlottak. A fiatal középosztály itt találta meg optimális életterét. A földalatti Viktória vonala elérte a körzetet, és az Islington állomásról mindössze húsz perc alatt az Oxford Streetre lehetett jutni. Tudtuk, hogy az ingatlanárak emelkedni fognak, és ki is használtuk a lehetőséget. Azzal viszont nem számoltunk, hogy majdnem a beköltözésünkkel egy időben állapotos leszek.

John ügyei sem a legjobban alakultak. Hosszas töprengés, valamint a Munkaügyi Minisztériumban (melyet gyűlölt) eltöltött átmeneti időszakot követően beadta a derekát, és elfogadta Parson és a Comac cégcsoport hívását. Azt nem hozták a tudomására, hogy a City Bankkal kötött megállapodás (ami meghatározó szerepet játszott döntésében) addigra semmissé vált. Sajnos a Kereskedelmi Bank hiányát a társaság nem tudta tolerálni, és néhány hónap múlva feloszlott. Férjemnek egy detroiti banknál kínáltak fel munkát. Valójában nem tartottuk jó ötletnek, különösen nem az én állapotomban. Így aztán John otthagyta őket, és reaktivizálta magát az állami szektorban. A szigorú nyugdíjtörvénynek köszönhetően addig ledolgozott évei mind elvesztek. Kezdhette elölről az egészet.

Ránk járt a rúd. Tudtuk, hogy a házunk forog kockán. Bár az előző tulajdonos végzett némi felújítást,

maradt még épp elég probléma, például a központi kazánnal. Nem lévén elég pénzünk a korszerűsítésre, két macskánk, Burgess és Maclean elpusztultak a kazán miatt. Lányunk majdnem ugyanennek a balesetnek lett az áldozata. Azon az éjszakán a macskákat bezártuk a konyhába. Sophie a szomszédos szobában aludt. A kazán szellőztetőrendszere időközben felmondta a szolgálatot, és minden mérgező füst visszaáramlott a lakásba. Azon a reggelen két elpusztult macskát találtam a konyhában, de hála istennek, a kislányom a szobában egészséges maradt.

Örök igazság, hogy a szomszédját előre senki sem ismerheti. Egy ír hölgyről volt szó, aki telekszomszédunkként gyakran adott elő egy ír Cassandrához hasonlatos jeleneteket. Végül – mint beszámíthatatlant – a helyi egészségügyi szervek vették gondjaikba. Egy ideig béke honolt, mígnem egy család jelent meg a színen, két gyerekkel. Apjuk a maga „közvetlen" stílusában szólongatta őket, amire szemlátomást nem reagáltak. (Ez naponta többször megesett.) Elképzeltük Royt és Eelaint, mint késelős, motoros-dzsekis kamaszokat. Aztán egy napon megjelentek nálunk (a labdájukat keresték). Kézen fogva jöttek: a kislánynak félig letakart lencséjű szemüvege volt, a kisfiú koszos térdekkel. Miután John beszélt velük, természetesen minden félreértés tisztázódott.

Aggódtam, mi lesz, ha megérkezik a baba. Az anyaságot és a munkát valahogy nem együtt terveztem. Az 1970-es években még nem volt általánosan

elfogadott, hogy egy jó szakmával rendelkező nő nem sokkal a szülés után visszamenjen dolgozni. (A külügy például megvált a diplomáciai beosztású kismamáktól.) Anyám szerint minimum az iskoláskor eléréséig a gyerekem mellett van a helyem. Rajta kívül még sokan voltak azon a véleményen, hogy gondolatban sem szabadna a visszatéréssel foglalkoznom. Mindenesetre az MI5 személyzetisei egyértelműen a tudomásomra hozták, hogy ha vissza akarok kerülni ugyanabba a beosztásba, azt csak teljes munkaidőben tehetem. Ha biztosra akarok menni, akkor legjobb, ha három hónapon belül visszamegyek dolgozni. Részmunkaidős feladatot csak a gépírók és a segédhivatalnokok végezhettek. A titkosszolgálat beosztottjaitól elvárták, hogy teljes odaadással teljesítsék feladataikat. John nyugdíjesete is hatással volt rám. Bár mindketten bíztunk benne, hogy visszakapja az elveszett éveket, én azért ragaszkodtam a saját jogú nyugdíjamhoz.

1970 novemberétől szülési szabadságon voltam. Az egész kémesdi – az oroszokkal együtt – teljesen megszűnt számomra. Az éves jellemzésemben a főnököm csupa jót írt rólam, de hozzátette, hogy kicsit túlzásba viszem a női egyenjogúságot. Nem hiszem, hogy ettől bárkinek is tartania kellett volna, tény azonban, hogy férfi kollégáim (a kor szellemében) nehezen emésztették meg, hogy ilyen hamar ismét munkába álltam. Sophie 1970. december 30-án született. Szinte rögtön az járt a fejemben, hogyan leszek képes megoldani, hogy visszamenjek dolgozni,

amihez valójában semmi kedvem sem volt. Talán fogadnom kellett volna mellé valakit, bentlakásos alapon. Ez azonban anyagi és egyéb okok miatt nemigen „működött". Elkezdtem (csak nappali időszakra) bébicsőszt keresni, ám ez a próbálkozásom sem járt sikerrel, mert kevés szakképzett bébigondozó működött arrafelé. Ekkor kaptam az ötletet, hogy olyasvalakire bízzam a kisbabát, aki saját lakásában vigyáz rá. Korábban még csak nem is hallottam erről, és megmondom őszintén, valahogy nem tetszett az egész. Végül a körzeti beteglátogató összehozott egy rendőr feleségével, aki nem messze tőlünk, Canonburyben lakott a családjával. Örömmel nyugtáztam, hogy személyében barátságos, érzékeny, egyúttal gyakorlatias hölgyre bíztam a gyermekem, aki mellesleg háziorvosunk lányára is felügyelt.

Nancy három hónapostól négy és fél éves koráig gondozta Sophie-t. Mindketten jól érezték magukat, és nekem sem kellett feleslegesen aggódnom. Éppen erre volt akkor a legnagyobb szükségem. Ez a megoldás ugyanakkor némi lelkiismeret-furdalást is eredményezett, különösen reggelente, amikor kiadtam a kezemből a kislányom. A közvélekedés is rosszallóan fogadta a kisgyermekek korai elválasztását. Anyám sokszor emlegette, hogy Sophie egyéniségét mindez jelentős mértékben befolyásolta. Erre mondtam én, hogy a saját gyerekkorom sem volt teljesen kiegyensúlyozott.

Ez az egész probléma mind a mai napig nem megoldott, jóllehet az anyák ma sokkal több segítséget

kapnak. Tapasztalom, hogy egyik lányom huszonöt év leteltével sincs könnyebb helyzetben, mint én voltam. Ebből következik, hogy lányunokám közel ugyanazt kénytelen elszenvedni, mint az anyja annak idején.

Bár a női és férfimunka megkülönböztetése – házi- és nem házi munkára – fokozatosan megszűnik, azért az otthon és a munkahely viszonya még nem teljesen rendezett. Kimondjuk vagy sem, a férfiak családi munkamegosztásban betöltött szerepe növekszik, ami azzal jár, hogy ők is lehetnek „szenvedő alanyai" a családi életnek. A nőkre mindenképpen pluszteher nehezedik, különösen, ha még kicsik a gyerekek. Lényegesen egyszerűbb a helyzet, ha valaki rengeteget keres, mert akkor szinte mindent megengedhet magának.

Hát nem tudom... Az azóta bevezetett sok családbarát intézkedés nem győzött meg igazán, aggódom. Természetesen örülök a könnyítéseknek – hogy a lányaimnak jobb lesz, mint nekünk –, de tapasztalataim szerint azok, akik a kedvezményeket igénybe veszik, hátrányba kerülnek a többiekkel szemben. Egy nőnek magas beosztásba kerülni mindig rengeteg munkát, eltökéltséget és koncentrációt követelt.

Ami engem illet, részemről semmi esetre sem az eltökéltség dominált. Egyszerűen nem volt más választásom, igaz, ezt akkor úgysem ismertem volna el (a karrieremre hivatkoztam). Az egészben az volt a legrosszabb, hogy az anyaságra naponta csupán néhány órám maradt. De szerencsés, strapabíró alkatom átsegített minden nehézségen. Egy dolog kivételével: kapcsolatom Johnnal hanyatlásnak indult.

Életem ezen szakaszában sajátítottam el a dolgok meghatározott rendszerben történő elkülönítését. Mindennel csak a maga idejében foglalkoztam. Barátaim így is gyakran rákérdeztek, hogy nem aggódom-e a gyerekem miatt, amikor dolgozom. Eleinte sokat idegeskedtem, de aztán rájöttem, hogy jobban járok, ha nem teszem. A munka az munka. Amikor már két gyermekem volt, előfordultak olyan szituációk, amikor bűntudatom támadt, hogy nem velük vagyok. Ezt később úgy tudtam feldolgozni, hogy arra gondoltam, fontos és érdekes munkát végzek.

Van valami, amit a családanyáknak szinte már művészi szinten kell tudniuk: közismert, hogy a nők egy időben egyszerre több mindenre tudnak koncentrálni, mint a férfiak. Anélkül, hogy külön oda kellene figyelniük, rögtön észreveszik, ha valami nincs rendben körülöttük, ha valami kilóg a sorból. Akkor csak arra összpontosítanak. A gyakorló anyákon kívül a menő menedzserek is ezt teszik, mert ha nem, rövid időn belül véget érhet a karrierjük.

10

Amikor 1971 áprilisában visszamentem dolgozni, a cég a korábbinál lényegesen kevesebb figyelmet szentelt az 1930-as, 1940-es évek egyetemi ügyeinek. Az erőfeszítések néhány kiemelt kémügy felülvizsgálatára összpontosultak. Egy addig ismeretlen ellenséges ügynök beazonosítása kivételes szakmai sikert jelentett volna. Michael Hanley, egy nagydarab, mogorva, vörös fejű férfi volt a kémelhárítás igazgatója, aki udvariatlan modoráról és kiszámíthatatlan reakcióiról volt híres. Ha azt vesszük, hogy a '60-as, '70-es években mint a KGB potenciális kémjét sokáig megfigyelés alatt tartották (ráillett egy személyleírás), akkor nem is olyan meglepő az egész. Annál inkább csodálkoztam, amikor visszatérésem alkalmával személyesen fogadott az irodájában. Ez nem volt divat akkoriban. 1972-ben, nem sokkal helyettessé történt kinevezését követően, lett főigazgató. Végül neki sikerült Peter Wrightot eltávolítani a kémelhárítás kötelékéből, egyúttal a titkosszolgálat állományából.

A részlegnél, ahol dolgoztam, két férfi kollégám volt – korábban együtt szolgáltak a gyarmatokon –, akik elsősorban emlékeikkel, mintsem a munkával voltak elfoglalva. Idővel közös szokásunkká vált, hogy amikor délután négy körül (ebéd után) visszaérkeztek az irodába, még bedobtunk egy teával ízesített whiskyt. Mentacukor járt hozzá, arra az esetre, ha jelenésük volt a főnöknél. Miután ez viszonylag ritkán fordult elő, a napok egyhangúan teltek: ők találkozókra jártak, én pedig az unalmas papírmunkát végeztem. Feltételezem, hogy valami magasabb szempont vagy logika alapján végeztük feladatainkat, de nem sikerült rájönnöm, hogy mi volt az. Meglehet, túl alacsony beosztásban voltam ahhoz, hogy többet tudhassak.

Peter Wright a cég talán legfurcsább figurája volt. Valaha tehetséges kémelhárítóként tartották számon, de később, az én időmben – főleg a fiatalabbak, de sok idősebb kolléga is – beszámíthatatlannak és veszélyesnek tartották. Ettől függetlenül igazgatóhelyettes lett. A rossz nyelvek szerint alkalmatlannak bizonyult a posztra, ezért az igazgató tanácsadójává „léptették elő".

A kémelhárítás – bár az írói fantázia sokszor kiszínezi – nem kalandregény. Kemény munka a javából: információmorzsák fáradhatatlan és aprólékos elemzése, a gyakori csalódásokkal való szembenézés. Egy-egy szerencsés fordulat persze sokat segíthet, de nem jelentheti a tények és következtetések olyan kezelését, ahogyan azt Wright tette. Ő gyakorlatilag

minden negatív tulajdonsággal rendelkezett, amivel egy kémelhárítónak nem lett volna szabad: önteltség, túlzott fantázia és beteges gyanakvás felé hajló személyiségjelek. Ráadásul lusta is volt. Jól láthatóan Roger Hollis, a korábbi főigazgató szolgai követése, utánzása volt az elsődleges célja és legfontosabb tennivalója a céggel összefüggésben. Magatartása sokak rosszallását váltotta ki, ennek ellenére jól elboldogult egy ideig.

Nem könnyű magyarázatot találni rá, hogyan dolgozhatott a cégnél. Mint személyi tanácsadónak jogában állt magához kérni, tanulmányozni, majd „ejteni" bármely ügyet. Állandó mozgásban volt, mindenről tudni akart. Megesett, hogy másoktól vett el ügyeket. Találkozókra is járt, de ezekről nem írt jelentéseket. Amikor egy újabb ügy tanulmányozásába fogott, megtagadta az addig keletkezett anyag (dosszié) átadását. Szerinte mindenki másnál többet tudott, de az annyira titkos volt, hogy nem mondhatta el senkinek. Ebből következett, hogy mindig mindenkinek ellentmondhatott anélkül, hogy állításait bárki megkérdőjelezhette volna. Sokat időzött a Marlborough Street-i iroda bárjában, illetve más irodák bárjaiban. Ezek a helyek később komoly és hosszan tartó vitákat váltottak ki. Voltak, akik ellenezték a munkahelyi ivászatokat. Mások azzal érveltek, hogy kevesebb baj származik abból, ha a túlzott italozásra a cég berkein belül kerül sor, nem pedig környező kocsmákban.

Minden kacsintása vagy fejbiccentése egyetlen célt szolgált: fontos és pótolhatatlan embernek akart látszani. Pontosan emlékszem az előadásaira (egykettőn magam is részt vettem), melyeket a KGB-ről tartott az új embereknek. Nem volt jó előadó: selypített és monoton stílusban beszélt. Nagy hangsúlyt fektetett a KGB fortélyos, ravasz megoldásaira, operativitására és szakmai sikereire. Noha csak kezdő voltam, egyáltalán nem találtam meggyőzőnek. Úgy hívtuk, hogy „a KGB nem hivatalos". Megjelenése, modora alapján tényleg orosz ügynöknek gondoltuk, mint Gordon Lonsdale volt annak idején. Lonsdale a '60-as években kanadai üzletembernek adta ki magát, közben kémhálózatot vezetett Portlandben. Az igazi neve Molody volt, és a KGB állományában teljesített szolgálatot. Wrightot azért küldték, gondoltuk, hogy az MI5-ban összezavarja a szálakat. Viccnek szántuk, de majdnem igazunk lett. Ha nem is volt kém, a cégnek legalább annyit ártott, mintha az lett volna.

Három év elteltével felkértek, hogy csatlakozzam az egyik elhárító tiszthez, aki meghallgatásokat tartott. Addigra már sokat tudtunk a '30-as évek cambridge-i eseményeiről, de az ún. „ötök" kémhálózatáról még hiányos ismeretekkel rendelkeztünk (ki kit szervezett be stb.). Igyekeztünk meggyőzni magunkat, hogy nincs több rejtve maradt kém az egyetemek világában. Persze az idő ellenünk dolgozott, hiszen a meghallgatott személyek mind idősek voltak,

és nem kényszeríthettük őket arra, hogy emlékezzenek, ha egyszer nem akartak.

Egyszer egy olyan urat mentünk meghallgatni, aki Philby instruktora volt az egyetemen. Reménykedtünk, hogy kiderítjük, hogyan került Philby az oroszok látókörébe. Nem mindennapos szituáció. Az idős ember az ódon egyetemi falak között udvariasan teával kínált bennünket, porceláncsészéből, de szemlátomást nem kívánt visszakalandozni az 1930-as évekbe. Lehet, hogy azon tűnődött, vajon miért csak most kerestük fel, mi tartott ilyen sokáig.

Erre az időszakra esett John Cairncross ismételt meghallgatása, aki *Kémrejtvény* című önéletrajzi írásában beszámolt többek közt erről is. Peter Wright is beszélt vele, mert feltehetően Anthony Blunt révén került kapcsolatba a KGB-vel. (Wrightnak beismert bizonyos dolgokat.) Amikor mi megkerestük, egy nemzetközi szervezetnél dolgozott Rómában, és csak azzal a feltétellel léphetett Angliába, ha kész volt együttműködni velünk. Esténként, munka után a Védelmi Minisztérium egy komor irodájában találkoztunk vele. Sovány, szürke, görnyedt alakja most is előttem van: mindig esőköpenyt viselt. Könyvében engem „kellemes küllemű, nadrágot viselő ifjú hölgy"-ként jellemzett.

A meghallgatások arra irányultak, hogy teljes képet kapjunk a KGB háború előtti egyetemi tevékenységéről. Cairncross intellektuális kihívásnak tekintette az egészet, és mindent elkövetett, hogy ne kelljen többet mondania, mint amennyit már addig is

tudtunk. Könyvében – amit nem sokkal halála előtt írt – szintén ehhez tartotta magát. Mi azt feltételeztük, hogy fontosabb szerepe volt, mint a KGB (átállt) tagja, amit Oleg Gorgyijevszkij is megerősített. Ő azt állította, hogy Cairncross valójában az ötödik tagként szerepelt az oroszok hálózatában.

A cég állománya folyamatosan cserélődött. A gyarmati tisztek köre – mint utánpótlásforrás – kimerült, ezért a barátok és egyéb kapcsolatok kerültek előtérbe, valahogy úgy, mint az én esetemben. A legkülönbözőbb területeken voltak ún. „fülesek", akik gondoskodtak a személyzeti munka hatékonyságáról. Az élet egyes területeiről nagyobb mértékű volt a kiválasztás. Az érett, megfontolt emberek alkalmasabbak voltak a titkosszolgálati munkára. Az 1970-es évek közepén két kategória létezett: a már többéves szakmai, munkahelyi gyakorlattal rendelkezők, illetve a különböző egyetemeken tanulók. Mivel tisztában voltam képességeimmel és az addig szerzett tapasztalataim hasznosságával, egyre nehezebben viseltem, hogy kevesebb megbecsülésben (és fizetésben) részesülök, mint az olyan férfi kollégák, akik nálam kevesebbet produkáltak.

Amikor egy nagyon rendes fiatalembert (kiváló minősítéssel végezte az egyetemet) tisztként vettek fel mellém – betelt a pohár. Nem lett volna tanácsos nyíltan ellenszegülni, így maradt a hivatalos út, azaz megvártam az éves összegző értékelést a személyzetisemmel. Őt aztán nem kíméltem: nyíltan feltettem

neki a kérdést, hogy ezúttal mi vagy ki „védett meg" az előléptetéstől?

Szegény ember teljesen „kiakadt". Azelőtt katonatisztként szolgált, és nem hiszem, hogy valaha is megfordult volna a fejében, hogy egy nő tiszt akarjon lenni az MI5 soraiban. Már maga az a tény, hogy pár hónapos kisbabát hagytam otthon a munka miatt, gondolkodóba ejtette. Morgott valamit a bajusza alatt azokról a dolgokról, amelyekkel egy nő nem foglalkozhatott, miáltal kevésbé vált hasznossá a cég számára. Tény, hogy azokban az időkben sok mindent tabuként kezeltek. Többek közt kizárt volt, hogy nők „találkozókon" vegyenek részt ügynökökkel, vagy beszervezéseket hajtsanak végre. Mindez arra az elméletre épült, hogy egyetlen KGB-s tiszt vagy más külföldi titkosszolgálati beosztott sem fogadja el, hogy nő irányítsa. Ezen elmélet szerint az arab világ országaiban is adódhattak hasonló problémák. (Köztudomású, hogy az arabok mind a mai napig korlátozzák a nők jogait.) Idesorolták az IRA elleni munkát, amely szintén nem nőknek való. A poén az volt, hogy még a saját rendőrségünket sem találták alkalmasnak a titkosszolgálat nő beosztottjaival történő együttműködésre. (Nem vették komolyan őket.)

Mára ez megváltozott. Kezdünk hozzászokni, hogy nők is végezhetnek magasan kvalifikált munkát, mint például ügynökök foglalkoztatása, vagy akár a hírszerzés. Sokaknak most kezd derengeni, miért dolgozik annyi nő a nagy kereskedelmi cégek

személyügyi és kommunikációs részlegeinél. Ettől függetlenül személyzetis kollégámtól nem várhattam pozitívabb hozzáállást, hiszen neki az akkori követelményeknek kellett érvényt szereznie.

Idővel kezdett enyhülni a légkör, és a férfi kollégák közül egyre többen gondolták úgy, hogy megállom a helyem a titkosszolgálatnál. Azt is feltételezhették, hogy kilépek. Ekkor (1973-ban) végre előléptettek. Fizetésem jelentősen megemelkedett. Épp jókor, mert a házon halaszthatatlan javításokat kellett elvégezni.

Vajon minek köszönhetem, hogy végül sikeres lettem ezen a nem mindennapi pályán? Sok pozitívumot lehetett hallani a nők titkosszolgálati munkára való alkalmasságával kapcsolatban: rendszeretet, diszkréció stb. Szerintem ez nagyrészt túlzás. A titkosszolgálatoknak, csakúgy, mint más szervezeteknek, a legkülönbözőbb adottságú emberekre van szüksége, nőkre és férfiakra egyaránt. A kiegyensúlyozottság és a józan ész létfontosságú. Nagyon fontos, hogy a munkát el kell tudni választani a magánélettől, ami nem könnyű, mert előfordul, hogy a szakmai feladatok lekötik a szabadidő nagy részét. A lényeg: legyen hova és miért hazamenni. E tekintetben a nők jobban megtalálják az egyensúlyt, könnyebben képesek alkalmazkodni. A türelem és a kitartás szintén a nők erőssége. Ugyanakkor a tipikusan férfiakra jellemző dinamizmus és önbizalom legalább olyan fontos. A humorérzék mindkét nem esetében alapvető jelentőséggel bír.

Vizsgáljuk meg, milyen vagyok én valójában. Azt hiszem, a gondolkodásom nem egészen rendezett: probléma esetén vagy rögtön tudom a választ, vagy addig rágódom rajta oda-vissza, amíg a lényegtelen el nem válik a lényegestől. Utálom a kétértelműséget és a megoldatlan helyzeteket. Amikor mások feladják, én nem tudok ellenállni a kihívásnak. Talán ebből fakad, hogy semmilyen status quót nem tartok tiszteletben. Nem szeretek elmélkedni, a gyakorlat híve vagyok. A jelszavam: „Minél hamarabb rendezni a dolgokat!". Ennek szellemében gyűjtöm és rendszerezem a tényeket és az információkat. Az archívumi munkában is ez vonzott. Szerettem okmányok titkait kifürkészni az ódon levéltári vagy padlásszobákban. Sohasem lehetett tudni, milyen kincsekre bukkan az ember. Egyébként mindig is érdekeltek a tettek és cselekvések mozgatórugói. Többnyire tárgyilagos és távolságtartó voltam, ami hasznomra vált a munkámban. Természetesen az a tudat, hogy otthon gyermekeim várnak, döntő mértékben segített abban, hogy álljam a sarat.

Nem tudom megítélni, hogy a kollégáim mikor, mennyit érzékeltek mindebből. Attól tartok, nem sokat. Ők egy rámenős, hivatásszerető nővel dolgoztak, akit nem lehetett könnyen befolyásolni.

Előléptetésem nem volt „nagy ügy". A legtöbb reményteljes alkalmazott természetesnek vette, hogy kb. 28 éves korára tiszt lesz. Az én esetemben ennek sokkal nagyobb jelentősége volt, mert ettől kezdve éreztem, hogy komolyan vesznek, számolnak velem.

Személyes sikerem nem váltott ki azonnali áttörést a nők szakmai megbecsülése terén. Ahhoz, hogy mindez bekövetkezzék, kisebbfajta „forradalomra" volt szükség. Röviddel azután, hogy kineveztek, a tiszthelyettes nők egy csoportja petíciót tett le a személyzeti igazgató elé, amelyben az MI5 személyzeti politikája ellen tiltakoztak. A nagypolitikában ez idő tájt kezdett megjelenni a nemi hovatartozás miatti megkülönböztetés kérdése. Az egyik kolléganő apja ügyvédként azt javasolta, ha nincs más mód, pereljék a céget. Példa nélküli esetnek látszott, annyi szent. A főnökeinket igencsak meglepte, hogy a cég szempontjából fontos beosztásokat betöltő nők bemondták az unalmast. Sok nőt előléptettek, sokukat pedig eleve tisztként vették fel. Az sem kizárt, hogy ebben a felfokozott légkörben nem csak az odavalók kerültek a céghez, de ez előfordult a férfiak esetében is.

Most már önállóan bonyolíthattam a meghallgatásokat. Egyszer egy már visszavonult idős hölgy volt a beszélgetőpartnerem, aki korábban egy vállalat személyzeti vezetőjeként dolgozott. Azelőtt baráti kapcsolatban állt a Philby családdal, és a kezdetektől tudta, hogy Kim Philby az 1930-as évektől leplezte kommunista voltát. Az 1960-as években tapasztalta először, hogy Philby megkísérelte beszervezni a szovjetek ügynökévé. Évekkel korábban Peter Wright egyszer már meghallgatta ebben a témakörben. Biztosra veszem, hogy többet tudott Philbyről, mint amit a tudomásunkra hozott. Nagy valószínűséggel azt is tudta, amit mi olyan nagyon szerettünk volna megismerni: Philby beszervezésének történetét. Egyébként 1974-ben mayfairi lakásán találkoztam vele. Gyakorlott emberismerő volt, én meg kismama, azt hihette, hogy „zsebre vághat". A végeredmény ezúttal sem volt kétséges. Ő nem „beszélt", és én nem kényszeríthettem rá.

1974-ben Párizsban szintén egy olyan meghallgatásom volt, amelyhez komoly reményeket fűztünk. A francia partnerszolgálat – lényeges lemaradást mutatva az egyenjogúság terén – azt a grandiózus megoldást eszelte ki, hogy terhességemre tekintettel egy függöny mögött ülve tárgyaljak, nehogy az illető tudomást szerezzen állapotomról. Az iroda akár egy Maigret-regény díszlete lehetett volna: olyan volt, mint egy 19. századi francia hotel: fapadlós, magas, dupla ajtókkal és spalettás ablakokkal. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy szinte semmi „használhatót" sem tudtam meg tőle.

Újból felmerül a kérdés: miért voltak annyira fontosak számunkra az 1930-as, 40-es évek történései? A válasz lényege a hidegháborúban és a titkosszolgálati tevékenység fellendülésében keresendő. Egyszerűen nem tudtunk eleget a KGB akkori, az ország ellen irányuló tevékenységéről, ezen belül a fel nem derített és azóta is aktív kémekről. A legveszélyesebb ellenfelek mindig az évről évre csendben, feltűnés nélkül élő és dolgozó kémek, akikről az Isten se gondolná, hogy titokban mivel foglalkoznak. Őket csak a legkitartóbb kémelhárítók képesek „bekeríte-

ni". A hidegháború befejeződésének és az „átállt" ügynökök információinak fontos szerepe volt abban, hogy bizonyos összképet alkothattunk az addig végzett munkáról. Egyértelművé vált, hogy a brit kémelhárítás – visszatekintve – eredményesnek mondhatja magát, és csak néhány brit származású személynek sikerült tartósan elkerülnie a lebukást és az azzal járó felelősségre vonást.

Mindenképpen kritika illeti a céget a túlzottan részletező, aprólékos felderítés miatt, ami jelentős időveszteséggel járt. Az ügyek fontosságára, sürgősségére és a célirányos felderítésre kellett volna hangsúlyt fektetni. A Szovjetunió a két világháború között legtehetségesebb diplomatáinkat állította a saját oldalára. Lebukásukig súlyos veszteségeket okoztak a Nyugatnak, és hosszú éveken át a brit és az amerikai elhárítás jelentős erőit kötötték le.

II

Az 1970-es évek nemcsak a nők számára hoztak változásokat az MI5 berkeiben. A terrorizmus megjelenése új módszerek bevezetését követelte meg, de magánéletem alakulása elterelte a figyelmemet. 1974-ben John ismét olyan munkát kapott, ami huzamos külföldi tartózkodással járt. Az Egyesült Királyságnak az Európai Gazdasági Közösségbe akkreditált, szociális és regionális ügyekért felelős tanácsosi beosztását ajánlották fel neki. Második kisbabámat novemberre vártuk, így én maradtam Londonban, míg ő júliusban Brüsszelbe utazott. Azt terveztük, hogy odakint találkozunk.

Őszintén szólva, addigi szakmai sikereimet nem kívántam kockára tenni. Reménykedtem, hogy a cég nem hagy cserben, találnak valami megoldást további alkalmazásomra. Különböző lehetőségek kínálkoztak: mind az EGK-nak, mind a NATO-nak voltak ún. biztonsági tanácsadói. Ezeket a beosztásokat gyakran MI5-tisztek töltötték be. Vagy akár átirányíthattak volna egy másik területre Brüsszelben. Me-

gint a személyzetisnél kötöttem ki, aki ugyan nyitottabbnak tűnt, mint az előző, de még ő is elképedt, hogy mit forgatok a fejemben. Kerek perec a tudomásomra hozta, hogy ezekre a helyekre elsősorban tapasztalt férfi tiszteket vesznek figyelembe. Én nem fértem be a „csapatba". Egyéb idevonatkozó ötletem sem nyerte el tetszését.

Ismét elküldtek, vagy inkább a helyemre tettek... Úgy látszik, túl sokat kértem, és ezt vagy nem tudták, vagy nem akarták teljesíteni. Javasolták, hogy menjek kétéves rendkívüli szabadságra. Fizetést ugyan nem kapok, de ott folytathatom majd, ahol abbahagytam. Hiszem, hogy komolyan gondolták. Mit mondjak, féltettem a karrierem.

Kemény telünk volt, ezért néhány dolgot fel kellett újítani a házon. Ezek közül a legfontosabbnak egy korszerű központi fűtés, valamint a szigetelés bizonyult. A munkálatok miatt a konyhánk megszűnt létezni. A szobában főztünk tábori tűzhelyen. Hogy a boldogságunk teljes legyen, a világítás ki-kihagyott. De ezt már Mr. Haethnek köszönhettük, aki addig egyezkedett a szakszervezetekkel, mígnem az ország látta kárát. Az irodában gyertyákkal voltunk felszerelve, és nyomtatott felhívásokon hozták tudomásunkra, hogy ne használjuk a lifteket.

Amennyire én tudom, az ipart ért 1973–74-es megrázkódtatás komolyabb fennakadásokat eredményezett a szolgálatoknál. Az állomány többsége nemhogy elegendő információt nem kapott, egyenesen alulinformált volt. A Brit Kommunista Párt – a második nagy bányászsztrájk idején – az ún. „ipari tagozata" révén komoly befolyást gyakorolt a kulcsfontosságú szakszervezetekre. A kérdés, melyet munkatársainknak kellett megválaszolniuk, pontosan erre irányult: mennyiben vétkesek a kommunisták? Szükség van-e velük szemben bármiféle eljárásra, vagy sem?

Otthagyni Londont nem okozott problémát, nem tiltakoztam ellene. Az IRA akkoriban sok bombamerényletet hajtott végre, többek között egy Oxford Street-i célpont ellen. Az embernek az volt az érzése, hogy egyre távolodunk a civilizációtól. John állása az Európai Gazdasági Közösségbe történő brit belépést előkészítő tárgyalásokhoz kapcsolódott. Egy nemleges döntés azonnali hazajövetelünket jelentette volna. Egyelőre azonban – szerencsénkre – maradtunk Brüsszelben, mert odahaza sztrájkok, bombamerényletek és infláció sújtotta a brit társadalmat.

Sophie-val 1974 novemberében indultunk Brüsszelbe. Egy kolléga 18 éves lánya (mint dajka és háztartási alkalmazott) jött még velünk. Tisztán emlékszem az útra. Nyolc és fél hónapos terhes voltam, és egy vészesen túlzsúfolt Sunbeam Rapiert vezettem. Doverből komppal mentünk Zeebrugge-ba. Az indulásra várakozva hirtelen füst és égett szag töltötte be a kocsit. Sophie-t azonnal biztonságba helyeztük, és szóltunk egy rendőrnek. Attól féltem, hogy felrobbanunk. Emlékszem, mennyire felidegesített, hogy mielőtt a segítségünkre sietett volna, még rádión jelentette az esetet.

Valójában a következő történt: az elektromos cigarettagyújtón felejtettem az útikosarunkat, a két első ülés közötti részen. A kosár szabályosan lefojtotta a gyújtót, minek következtében a műanyag átforrósodott és olvadni, füstölni kezdett. A rendőr – számomra csodálatra méltó lélekjelenléttel – eltávolította a szerkezetet, és egy közeli tócsába dobta. Hát, nem hétköznapi módon távoztunk otthonról, annyi szent.

Két év leforgása alatt többször is kompoztunk Brüsszelbe, és mindig történt valami szokatlan. Egyik alkalommal (egy új Roverrel voltunk) a kocsi este 10-kor, a Zeebrugge-ba érkezéskor, nem indult be. Ott álltam egy kisgyerekkel és egy kisbabával. Tej semmi, a boltok zárva, pénzem alig.

Úgy terveztem, hogy mire belakom brüsszeli házunkat, már jöhetek is haza, hogy Londonban, az University College Hospitalban megszüljem a babát (ott, ahol Sophie is született), csakhogy semmi sem úgy alakult, ahogy gondoltam. Hamarosan kiderült, hogy nem lesz könnyű dolgom a babával. Mivel nemrég érkeztünk, a kórházi ellátásról szinte semmit sem tudtam. A helyi brit képviselettel sem volt kapcsolatom. Kezdtem pániba esni, amikor végre megjelent John.

John a COREPER (az Európai Közösség Állandó Képviselőinek Tanácsa) ülésén vett részt, amely az európai miniszterelnökök párizsi találkozóját készítette elő. Az ülést követően még megbeszélése volt Ewen Fergussonnal, a brit képviselet első beosztottjával. Tájékoztatnia kellett a Külügyminisztériumot. Ez esetben azonban a legegyszerűbb adminisztrációs munka is akadályokba ütközött, mert Ewen titkárnőjének macskája elveszett, és a hölgyet csak hosszas rábeszélést követően sikerült gépelésre bírni.

A Milly nevezetű vadállat rendszeresen nálunk tanyázott, amikor gazdája hazatért. Általában éjszaka élte ki gyilkos hajlamait, és az apró zsákmányállatokat mindig a bejárati ajtónk elé tette le közszemlére. Előfordult, hogy a szomszédos telekről kisnyulat és rágcsálókat hozott az ebédlőbe, éppen amikor partit adtunk. Ilyenkor az asztal alatt szedte darabokra őket.

Nagy nehezen egy orvost is sikerült szerezni, és reggel 7-kor, az Edith Gavell Intézetben – három héttel korábban, mint vártuk – megszültem Harrietet. Az intézet apácái (egyben nővérek) biztosan furcsállották, hogy semmi ruhafélét sem vittem a babának. Annak idején otthon (Angliában) a kórház mindennel ellátta az újszülötteket. Ezzel szemben Belgiumban minden babaholmit vinni kellett. Amint az üzletek nyitni kezdtek, John egy közeli elegáns áruházban megvásárolta a szükséges dolgokat.

Amikor a brit kolónia hölgy tagjai (feleségek) tudomást szereztek ottlétemről – pontosabban arról, hogy nem elég, hogy kikerültem kiválóan működő fogadási ceremóniájukat, ráadásul még egy gyereket is szültem –, látogatók özöne árasztotta el a kórházi szobámat. A külügyes feleségek minden újonnan érkezőt felkaroltak. Engem feltehetően azért nem kerestek, mert a nyáron már jártam Brüsszelben. A sza-

badságom töltöttem ott, és igencsak meglepődtem, amikor egy kedvesen agresszív hölgy telefonon közölte velem, hogy ő a számomra hivatalosan kijelölt „fogadó feleség", és felajánlotta, hogy elvisz vásárolni. Elképzeltem magam hasonló szerepkörben, és visszautasítottam. Természetesen a kórházi ágyból nézve más megvilágításba került, de még így is furcsállottam, hogy ismeretlenek hada vesz körül, és mindenki hoz ajándékot. Nekem pezsgőt, valami apróságot a babának. Az apácák szóvá is tették, hogy ne vigyem túlzásba a pezsgőzést, mert nem biztos, hogy jót tesz a vérnyomásomnak.

Nagy örömömre szolgált, hogy mindkét lányommal egyszerre lehettem otthon. Indiában szerzett tapasztalataim alapján tisztában voltam vele, hogy mire számíthatok. Az 1970-es évek közepétől a külügyes feleségek státusában jelentős visszaesés következett be. Őfelsége kormánya egy tisztviselő után fizetett, de kettő munkájával kalkulált. A diplomatafeleségek végig pluszmunkát végeztek, úgy, hogy tudták, férjeik karrierje is nagyban ezen áll vagy bukik. Ennek fejében magasabb életszínvonalon élhettek, mint otthon. Persze nem mindenhol volt ez így. Az Indiában töltött évekhez képest a '70-es évek közepén a diplomatafeleségek – ha a nagykövet és a fogadó ország nem támasztott kifogást – hivatalosan is vállalhattak munkát. Ennek ellenére az elvárások leginkább a jótékonysági eseményeken való részvétellel függtek össze. Brüsszelben akkortájt rengeteg fontos külpolitikai esemény zajlott. Mivel közel volt

Londonhoz, a politikai élet minden szintű képviselői – politikusok, üzletemberek, szakszervezetisek – „adták egymásnak a kilincset", egyfajta otthoni kiszolgálást élvezve, amit nekünk, feleségeknek kellett produkálnunk (nem tellett szakácsra).

Ha visszagondolok a konyhában töltött időszakra, a közeli reptér alacsonyan szálló gépei is megjelennek lelki szemeim előtt. Sokat nyűglődtünk a konyhában, de tény, hogy amit főztünk, azt bármely hagyományos otthoni konyha megirigyelhette volna. 1977 közepétől az EGK brit elnökség alatt működött. Az állandó EGK-képviselő felesége, Lady Maitland hónapokkal korábban közölte, hogy ránk, brit asszonyokra a vendéglátás és a konyhaművészet terén nagy felelősség hárul. Feladatunk: hagyományos brit ételekkel fogadni a külföldi vendégeket. A szerényebb tudásúak részére külön szakácskönyv állt rendelkezésre.

A többség addigra már jól főzött, és minden hozzávalót megtalált a brit konyha remekeinek előállításához. Nekem még ott volt az édesanyám, aki csodás almatortát készített. Soha nem voltam képes még csak hasonlót sem készíteni.

Megmondom őszintén, Brüsszel igazi fiaskót jelentett számomra, aki már elköteleztem magam egy pálya mellett. Bár férjem magasabb beosztásban dolgozott, mint Delhiben, a feleségstátust rég kinőttem. A közel kétéves brüsszeli tartózkodás messze nem volt olyan izgalmas, mint Delhiben, pedig mindkettő fővárosi életkörülményeket és státust jelentett. Az az

igazság, hogy kevés belgával találkoztam. A fogadásokon brit vagy más európai vendégek voltak, és csak ritkán belgák. Az egyetlen kivételt az jelentette, amikor Sophie egy flamand általános iskolába kezdett járni.

Egy kis flamand faluban, Wezembeekben éltünk, amely egy templom köré épült, és volt néhány modernebb épülete is. (Ezek egyikében laktunk mi.) Elterjedt, divatos nézet volt akkoriban, hogy az angol kisgyerekek ne az anyanyelvükön, hanem a fogadó ország nyelvén tanuljanak. Ez idővel általánossá vált. Sophie esetében – feltehetően örökletes szempontok miatt – nem vált be. Eleinte feldobta, hogy külföldre került, és testvére született. Ekkor ment iskolába, ahol egy árva szót sem értett abból, ami körülötte történik. Nem is tett jót neki. Sokat megtanult ugyan a flamand nyelvből és a dalokból, de nem szerette az iskolát, és mivel ez volt az első ilyen élménye, sokáig gyűlölt mindenfajta intézményt. Elég gyorsan elfelejtette, amit flamandul tudott.

Brüsszel nekem sem vált be. Házasságom végképp tönkrement. Londonban folytattam hivatásom. John kint maradt, míg kiküldetése le nem járt.

12

1976 júliusában érkeztem Londonba, és rögtön szembetaláltam magam a régi problémával: ha dolgozni akarok, a két gyerekem mellé fel kell vennem valakit. Mint minden krízishelyzetben (de csak akkor), most is a Lady Magazin segítségével sikerült megoldást találnom. Feladtam egy hirdetést. (Nem tudom, miért, de mindig nehezemre esett háztartási alkalmazottat találni.) Jelen esetben mindjárt az első jelentkező megfelelőnek látszott: előző munkahelyéről kiváló referenciával rendelkezett. Attól tartok, jobban oda kellett volna figyelnem, mert azelőtt lovakkal foglalkozott, nem gyerekekkel. Csupán néhány napig volt nálunk, aztán minden átmenet nélkül eltűnt. Igaz, hogy a munka mellett rám maradt a háztartás, de amikor eszembe jutott, hogy míg ott volt, egy alkalommal félig nyers húst találtam törülközőbe csavarva a mosnivaló között, örültem, hogy elment. Mivel a lakáskulcsot is elvitte magával, elmentem az általa megadott címre. Dalstonban egy sunyi tekintetű ember az ajtórésen át közölte, hogy

semmit sem tud róla. Sem a nőt, sem a kulcsot nem láttuk soha többet.

Másodízben több szerencsénk volt. Jane egészen addig velünk maradt, amíg Harriet kisiskolás nem lett. Ő így is csak az első volt a dajkák sorában, akik hosszú időn át megosztották velünk mindennapjainkat.

A dajkák és a háztartási alkalmazottak viselkedése ráébresztett, hogy a beosztottak az első adandó alkalommal felettesükre hárítják a túlzott lelki teherrel járó feladatokat. Egy vezetőnek mindig megértőnek, megnyerőnek és teherbírónak kell lennie. Ennek szellemében kialakítottam egy rendszert, melynek lényege az volt, hogy telefonáltam, mielőtt hazaértem, így mindig tudtam, hogy mire számíthatok, nem várt meglepetés. Enyhe túlzással a megoldás kidolgozására is volt időm, de ha nem, egy gin-tonic oldotta a helyzetet. Ritkán, de előfordult, hogy külföldről hazatelefonáltam. A férfi kollégák esetében ez másképpen alakult. Ők gyakran a sportesemények ről is „tudósítottak" a családnak. Én úgy voltam vele, hogy ha valami komoly dolog adódik, úgyis időben megtudom.

Egyik este a szokásos telefonhívás alkalmával kiderült, hogy egy méhraj támadta meg a házat. Semmi okosat sem tudtam kitalálni, kivéve, hogy mindenki menjen át a sógornőm közeli lakásába. Amikor hazaérkeztem, még a hálószobában is méheket találtam. Jobb ötletem nem lévén, összeporszívóztam őket.

Egy másik alkalommal betörtek a házba, mégpedig olyan furfangos módon, hogy az emeleti ablakon

másztak be és ki. A bejárati ajtót – hogy senki se zavarhassa meg őket – elreteszelték. Hazaérkezésemkor egy csomó értetlen felnőttet és gyereket találtam az ajtónk előtt.

Ez volt az ára annak, ha valaki Islingtonban lakott. Többször is betörtek, és a zárak és más biztonsági szerkezetek is egyre komplikáltabbak lettek. Sophie már képes volt ellátni magát és Harrietet, amikor a szünidőben rám csörgött, hogy rabló van a házban. Akkoriban még nem kaptam védelmet, így hát rögtön hívtam a rendőrséget, majd hazarohantam. Addigra a betörő elillant.

A lelki terhek „átruházása" a hivatali beosztottak körében is bevált szokássá vált. Ha például távol voltam egy ideig, visszatérésem után szabályos panaszáradat öntötte el a szobám. Ők szemlátomást jobban lettek tőle, míg én...

1976-ban – közel kétéves távollét után – jelentős változásokat tapasztaltam a cégnél: több volt a fiatal, több nőt vettek fel, és maga az elhelyezés is kedvezőbb, élettelibb benyomást keltett. Addigra szilárd elhatározásommá vált, hogy a pályán maradok. Talán a korom tette, talán az, hogy John nyugdíjügye sem rendeződött. Elhatároztam, hogy minden erőmmel igyekszem karrieremet építeni.

Az események engem igazoltak. Arra a „vonalra" kerültem, ahol a Szovjetunió és a keleti blokk országai (Varsói Szerződés) hírszerzőinek az Egyesült Királyság területén kifejtett tevékenységét kellett elhárítanunk (az ún. rezidentúrákat számoltuk fel). Én

egy kis egység vezetőjeként a kelet-európai rezidentúrák egy részének ellenőrzéséért feleltem. Egy másik csoport a fennmaradó országok kémcsoportjainak felderítését végezte. Egy hosszú helyiségben (itt voltak a legtöbben) a szovjet hírszerzés elleni harcot koordinálták. A csoportomban nők dolgoztak: diplomata szülők gyereke, asztronómus és az iskolát otthagyó, tizenhat éves korától a cégnél dolgozó nő egyaránt akadt köztük. A Warren Street és az Euston Road sarkán álló (azóta már lebontott) rozoga épületben működtünk. Valaha korszerűnek számító mennyezetfűtése volt, de köztudomású, hogy a meleg levegő felfelé áramlik, így az egész nem sokat ért. 1976 és 1977 telét bebugyolálva és forró vizes üveget szorongatva csináltam végig.

Az 1960-as években a Szovjetunió és szövetségesei gyakorlatilag szabadon, ellenőrzés nélkül építhették diplomáciai és kereskedelmi képviseleteiket, melyek személyzete nagyrészt a civil és a katonai hírszerzés beosztottja volt. Feladatuk: a kémkedés, az ellenséges propaganda terjesztése és zavarkeltés. 1971-ben az MI5 és a Külügyminisztérium ajánlása alapján a kormány 105 szovjet hírszerző tisztet utasított ki az országból, az „Operation Foot" fedőnevű akció során. Ez rájuk nézve akkor súlyos csapást jelentett, de kb. öt év alatt visszaszerezték pozícióikat a követségen, a kereskedelmi kirendeltségen, és új pozíciókat létesítettek egyéb intézményeknél. A Varsói Szerződés országainak hírszerző szervei – különböző fedésekkel – szintén képviseltették magukat Londonban.

1976-ban a hidegháború a csúcspontjához érkezett. A szovjet blokk a végsőkig fokozta hírszerző apparátusának aktivitását. Gorbacsov lett a párt első titkára, az Egyes Számú Hírszerzési Főigazgatóságnak mintegy 12 000 beosztottja volt. Ezek nagy részét külföldön foglalkoztatták. Az Egyesült Királyságban az összes létező információ, katonai, gazdasági, politikai, tudományos és technikai érdekelte őket. Nem kizárólag azokat környékezték meg, akik hittek a kommunizmusban – hiszen ezek száma az 1956-os magyar forradalom óta amúgy is megcsappant –, jóval inkább az elégedetlen vagy egyszerűen megvásárolható embereket válogatták ki. A koncentrált támadás meghozta az eredményt. A szovjetek legalább 150 olyan fegyverrendszert állítottak hadrendbe, amelyeket a Nyugattól tulajdonítottak el. A szovjet és a kelet-európai hírszerzések kommunista pártok alapításával, illetve a meglévők támogatásával igyekeztek gyengíteni a nyugati demokráciákat. Azt próbálták elérni, hogy ezeken keresztül a szakszervezetek és más legális ellenzéki csoportok is ellenőrzésük alá kerüljenek. (Így akár a szavazásokat is befolyásolhatták.)

Ahhoz, hogy az ellenséges rezidentúrákkal szemben eredményes harcot folytathassunk, szükség volt a kormány által bevezetett intézkedésekre. Ezek között szerepelt, hogy a hírszerzőgyanús személyek nem kaphattak vízumot. Külügyi szerveink részéről

nem váltott ki osztatlan lelkesedést, mert a másik fél viszontintézkedéseket léptetett életbe.

Sok hírszerzési feladattal „átdobott" tisztet sikerült így idejében kiszűrnünk, míg a többit szigorú ellenőrzés alá kellett vonnunk, hogy megtudjuk, kik is valójában. A szovjet és a kelet-európai követségeket mindenesetre fokozott figyelés alatt tartottuk. Az ott dolgozók kapcsolatait folyamatosan kikérdeztük. Kettős ügynököket foglalkoztattunk, és dezinformációs akciókat szerveztünk. Néhányukat (változó sikerrel) a saját oldalunkra próbáltuk állítani.

Ha mindez egy John le Carré-regény egyes részleteire emlékezteti az olvasót, az nem a véletlen műve. A külföldi hírszerzők a kapott információkért cserébe odvas fák üregeiben, de még gyakrabban a London környéki megyék különböző rejtekhelyein hagyták a fizetséget. A kapcsolattartást szolgáló jeleket például lámpaoszlopra írták krétával, vagy üres üveget helyeztek egy megbeszélt helyre. Ezt az időszakot sokan leírták, kifigurázták, pedig akkor súlyos veszteségek érték a nyugati világot. Az, hogy a Walker család kiadta az USA legmodernebb tengeralattjáró-rendszerét a szovjeteknek, önmagában több millió dollár veszteséget jelentett. Aldrich Ames (CIA) és korábban Philby tevékenysége viszont emberek életébe került.

Persze annyit azért tudtunk Moszkva kémkedési módszereiről, hogy főleg szigorúan titkos minősítésű információk érdekelték őket. A feltételezett hírszerzők nagy részét titkos figyelés alá vontuk (különös tekintettel a katonai hírszerzőkre). Ezek többnyire könyvtárakban, tudományos és technikai folyóiratok tanulmányozásával és az azokban található egyes cikkek kigyűjtésével foglalkoztak. Feltételezésünk szerint ezeket szigorúan titkos minősítéssel küldték haza, jelezvén, hogy komoly nehézségek árán és jól kiválasztott forrásból szerezték. Egy kelet-európai hírszerző például a tartós ételek elkészítésének technológiáját kísérelte meg megszerezni. Bár kész volt nagyobb összeget kifizetni, sok nehézsége támadt az információforrásokkal. Ezek a „csirkekém"-akciók komoly károkat ugyan nem okoztak, de veszélyeztették az érintett társaságokat, cégeket. Ezek a hírszerzők kettős veszélyt jelentettek számunkra: egyrészt egyéb feladatuk is lehetett, de ha nem, hírszerző voltuk bőven elegendő volt ahhoz, hogy „kitegyük" őket az országból.

Munkánk nagyban hozzájárult (bár a többi biztonsági szerv is eredményes munkát végzett) ahhoz, hogy az ellenséges tevékenységet kiszűrtük és semlegesítettük. Jóllehet London elismerten elegáns és maximálisan megfelelő helynek bizonyult a szemben álló fél akcióihoz, azért az Egyesült Királyságra összességében nem ez volt a jellemző. A londoni szovjet rezidentúra hivatásos tisztje, Oleg Gorgyijevszkij átállása világossá tette számunkra, hogy hosszú távú elképzeléseink beigazolódtak.

Más kérdés, hogy külföldön nem tudtuk kellőképpen megvédeni embereinket és pozícióinkat. Végső soron e téren sem szenvedtünk helyrehozhatatlan

károkat, mert több helyen; elsősorban Berlinben jelentős számú támogatóra, együttműködőre találtunk még akkor is, ha a szovjetek csupán karnyújtásnyira voltak. Geoffrey Prime még akkor felajánlotta szolgálatait az oroszoknak, amikor a RAF pilótájaként Berlinben dolgozott. A Haderő Egyesített Főhadiszállásának alkalmazottjaként használaton kívüli postaládákban helyezte el üzeneteit Dél-Angliában.

A mi feladatunk az azonosítás és leleplezés volt, velünk párhuzamosan működött a hálózattartó részleg. Döntően külföldi hírszerzők beszerzésével foglalkoztak az Egyesült Királyság területén. El kell ismerni, hogy ez volt a munka lényege, amit – mondanom sem kell – férfiak végeztek, de fontos szerep jutott a támogató, kisegítő egységnek. A lényegre térve, az MI5 és az MI6 egyfajta „keveredése" pozitív hatással volt mindkét szervezetre. Egy fiatal MI6-beosztott elsősorban abból profitálhatott, amit az MI5-től megtudott (mire lehet számítani külföldön). Az MI5 részéről is volt mit tanulni az ügynökök foglalkozása terén, vagy az alapvető titkosszolgálati viselkedési normák gyakorlati alkalmazását. Közös gond volt, és nem kevés képzelőerőt igényelt az adott követség által védett, belső emberek „megközelítése". Velük kapcsolatban néhány képtelen ötlet is megfogalmazódott. Ezekhez képest a kémregények szolid gyermekmeséknek számítottak. Mind a mai napig, ha meglátok egy kocogót, akinek éppen kifordult a bokája, vagy egy kutyát, amelyik betegen

felfordul, szinte már reflexszerűen keresem a szakmai szempontból értékelhető mozzanatokat.

Sok erőfeszítésünk hiábavalónak bizonyult, de hangsúlyoznom kell, hogy a KGB-ben működő segítőink felbecsülhetetlenül értékes munkát végeztek. Manapság – a hidegháború befejeződését követően – ezen eredményeket sokan lebecsülik, de a tények önmagukért beszélnek: a szovjet blokk hírszerzései komoly veszélyt jelentettek nemzetbiztonságunkra. A hidegháború végső kimenetele azon múlott, kinek van jobb, hatékonyabb titkosszolgálata. Én úgy éreztem, hogy a demokráciát védelmezem a totalitarizmussal szemben.

13

1977 novemberében John hazatért Brüsszelből. Akkor már majd egy éve egyedül boldogultam, és kétségessé vált, hogy van-e értelme a házasságunk fenntartásának. Helyesen tettük vagy sem, a folytatás mellett döntöttünk. 1978-ban régi házunkból egy részben modernizált, viktoriánus házba költöztünk. (A régit eladtuk.) Az új ház az Alwyne Place-en jóval tágasabb volt, és Islington modernebb, levegősebb felén állt. Kenneth Griffith színész és tv-producer háza volt. Az ő feleségétől vettük meg az ingatlant, a „Spion Kop" felirattal az ajtó felett. Amikor ott lakott, Griffith egy rendszerellenes sorozatot forgatott Dél-Afrikáról, pontosabban a zulu háború eseményeiről. A „Spion Kop" egy, a KwaZulu/Natal területén 1900. január 24-én lezajlott csata színhelye volt, egy domb, ahol több száz brit katona lelte halálát. A csata túlélői a Kopról egy focipályát neveztek el Liverpoolban. Nekünk valahogy nem tetszett a felirat, és mindig is el akartuk tüntetni, de erre sohase került sor.

Ha belegondolok, a „Kém-hegy" találó név volt, figyelembe véve, hogy én laktam ott.

Az alagsorban egy ellenőrzött bérlő lakott. Neki köszönhettük, hogy fizetni tudtuk a házat, mert egyébként drágább lett volna. Egy idős hölgyről volt szó, aki a fűtéssel együtt heti egy fontot fizetett. Őszintén megvallva nem hosszú távra számoltunk vele. Egy év múlva be is vonult egy nyugdíjasotthonba. Lakrészét kiadtuk, és az én fizetésemmel együtt már elegendő fedezetül szolgált a megélhetésünkhöz.

Nagy kár, hogy nem voltunk boldogok az Alwyne Place-i házban, mert tágas, karakteres és világos otthonnak bizonyult. Minden ajtó, ablak, kandalló és függöny a helyén volt. Az egész ház az 1970-es évek islingtoni stílusát képviselte. Rengeteg munkánk volt vele, ugyanis a mennyezet eredeti állapotát (viktoriánus díszítéseit) csupán többszöri átgőzöléssel tudtuk helyreállítani. Megszenvedtünk érte rendesen. Emlékszem, egyszer a karácsonyi ünnepek után (teljesen kimerülten, a takarítás közepette) éppen a fenyőfát készültem kidobni a kertbe, amikor elestem és az alagsor jeges lépcsőire zuhantam. Meg is halhattam volna. A saját hülyeségem miatt történt az egész. Csonttöréssel és nagyfokú zúzódással a Hoxton Kórházba vittek. Közben a combomon hatalmas vérömleny keletkezett. Amikor három héttel később hivatalos úton Washingtonban jártam – ahol a kelet-európai kémtevékenységről tárgyaltam a CIA és az FBI vezetőivel –, egy palackot kellett hordanom, amibe a vérömleny szivárgott. Az, hogy orvosom eleve

nem rokonszenvezett az utazással, nem számított, de az már annál inkább, hogy a palack miatt esetleg terhesnek néznek, ha nem rejtem el megfelelően. Emlékeztetnem kell az olvasót, hogy Párizsban egyszer hasonló szituációt éltem át azzal a különbséggel, hogy akkor tényleg terhes voltam.

Mikorra a házat nagyjából rendbe hoztuk, eljött az ideje, hogy komolyan gondolkozzam a munkámat, a karrieremet illetően. Mindaddig Johnhoz igazodtam, az ő sikere volt az elsődleges. Lehettem diplomatafeleség, háziasszony, mégsem éreztem teljes értékű embernek magam. Ekkor léptem ki a régi énem szabta korlátok közül, és kezdtem komolyan hinni önmagamban. Fel sem merült, hogy állást vagy hivatást változtassak, sőt kész voltam ledönteni a tabukat, rávenni feletteseim, hogy nő létemre ügynököket foglalkoztassak, amit az MI5-nál előttem egyetlen nő sem gyakorolhatott. Főnökeim első meglepetésükben az időhúzó taktikát alkalmazták: elküldtek egy akkor indult tanfolyamra (hálózattartás témakörben). A tematika a legmodernebb módszereket, technikákat tartalmazta. Nem voltam oda az egésztől, jóllehet éppen ez volt főnökeim célja, azaz, hogy elvegyék a kedvem.

A tanfolyamot azzal indították, hogy egy megadott pubban meg kellett ismerkedni valakivel és minél többet megtudni róla. A számomra kiszemelt kocsmában csak férfiak tartózkodtak. Valamilyen fedősztorit is ki kellett találnom, olyat, ami hiteles és kézenfekvő. Arról sem én, sem más nem tudhatott,

hogy a feladat részeként a többi elhárítójelölt közül valaki megjelenik a színen, és megpróbálja tönkretenni a nagy nehezen kialakított szituációt. A gyakorlat eredményessége két dolgon múlt: mennyit sikerült megtudni a célszemélytől, illetve mennyire maradt hiteles a fedősztori. Egy nő számára persze már maga a helyszín (csupa férfi) is bonyodalmakat hordozott. Ezt csak azért említem, mert a társaság nélküli férfiakat amúgy nagy ívben elkerültem volna. Végül, akivel szóba álltam volna, már éppen a lényegre tért, amikor megjelent a kollégám, aki mindent megtett, hogy összezavarja a szálakat, én pedig nem tiltakoztam, megmentőmként fogadtam (megjegyzem, nem erre számított). Később persze nem hagytam szó nélkül, hogy az egész csak arra volt jó, hogy elriassza a nőket a hálózattartó munkától. Attól kezdve (már élesben) mindig ügyeltem arra, hogy ne „lógjak ki a képből", és megfeleljek a találkozók követelte normáknak.

A továbbképzésnek voltak határozottan előnyös oldalai: megtanultuk például, hogy képesek legyünk együttműködni a legkülönbözőbb emberekkel, lehetőleg feltűnés nélkül. Ezt akkor nem sikerült teljesítenem, kudarcot vallottam. A későbbiek során sokkal átgondoltabb, szakszerűbb továbbképzés folyt, főleg az Észak-Írországban és a Közel-Keleten bevetésre kerülők számára. Az igazat megvallva ezek még a képzés kezdetei voltak, ráadásul nem is igazán nők számára találták ki.

Idővel sok minden megváltozott. Új kémelhárítási igazgatót és helyettest kaptunk. Ők nyitottabbak és kevésbé konzervatívok voltak, mint elődeik. Én is léptem egyet előre a ranglétrán: a Varsói Szerződés országaiból kellett ügynököt vagy ügynököket beszerveznem. Első ízben egy, Angliát rendszeresen felkereső személybe „botlottam", aki egy rendőrt használt fel arra, hogy üzenjen: beszélni kíván a titkosszolgálat képviselőjével, mert fontos mondanivalója volt. Az ügy hozzám került, és huzamosabb figyelés után egyszer csak az események sűrűjében találtam magam: meg kellett tudnom, mit is akar valójában.

A terv szerint a rendőr egy találkozót kezdeményezett, ahol én és egy tolmács vártuk az illetőt. Ezután egy csendes pubban mondta volna el, amit akart. Nagyon izgatott voltam, bár sejtettem, hogy semmi rendkívüli – a hidegháború kimenetelét befolyásoló információ – sem kerül a birtokomba. De nem is ez volt a lényeg, végre megnyílt a pálya a nők előtt.

Akkoriban semmi sem érdekelt jobban a munka etikai kérdéseinél: Meddig mehetek el egy másik ember befolyásolásában? Rávehetem-e őket olyasmire, ami kárukra lehet, vagy akár az életükbe is kerülhet? Természetesen ma már tisztában vagyok vele, hogy az elhárítandó veszély nagysága határozza meg az elhárítás mértékét. (Arányosság elve.) Az a lényeg, hogy csak akkor szabad mások életét veszélyeztető akcióba fogni, ha pontosan ismerjük saját képessé-

geinket, és tudjuk, hogy veszély esetén képesek leszünk megvédeni segítőinket.

Visszatérve az első igazi találkozóhoz, bármennyire is igyekeztem a háttérben maradni, egyszer csak szembekerültünk: én és az emberünk. A rendőr rám mutatott, mint a titkosszolgálat képviselőjére. Ezután csak arra emlékszem, hogy a pasas megrázta a fejét. Ezután a rendőr odajött hozzám, és közölte, hogy ügyfelünk nem egy nővel akarja megosztani mondókáját. Jövőmet illetően sok minden átfutott akkor az agyamon, és eltökéltem, hogy nem hagyom magam. A rendőrt visszaküldtem tárgyalni. Végül – részben neki, részben pedig annak köszönhetően, hogy más MI5-beosztott nem tartózkodott a közelben – kiszemelt „áldozatom" beadta a derekát: következett a meghallgatás egy másik pubban. Meglehetősen különös társaság jött össze: egy hölgy az MI5-től, egy iskolás modorú tolmács, egy fiatal rendőrtiszt és egy „látogató" Kelet-Európából. Különös, de amint elkezdtünk beszélgetni, a dolgok gyorsan a helyükre kerültek, ment minden a maga útján. A kapcsolattartás egy darabig még folytatódott, és csak megerősített abban, hogy a nők végleg áttörték a korlátokat, egyenjogú munkatársakká váltak.

1983 tavaszáig dolgoztam ezen a területen (az utolsó két évben mint helyettes) egy MI6-tiszt irányításával. Ezalatt több akciót vezettünk az Egyesült Királyság területén tevékenykedő, a szovjet blokkhoz tartozó hírszerzők leleplezésére. Ezen akciók kellő előkészítés után sokszor végződtek beszervezéssel.

A rizikó abban rejlett, hogy a jelöltek vagy a védelmüket ellátó követség ne fogjon gyanút. Ha ez bekövetkezett, rögtön fokozott védelem alá helyezték az illetőt. Megkönnyítette a dolgunkat, hogy a szovjet képviselet beosztottjai – akár igazi kereskedők vagy üzletemberek, akár hírszerzők – kénytelenek voltak emberek közé menni, kapcsolatokat létesíteni. A követségek biztonsági tisztjei mindezt jót tudták, valamint azt is, hogy mi többet tudunk kínálni, mint amit a vasfüggöny mögötti élet megengedett. Egy sikeres megállapodáshoz (beszervezéshez) persze a másik fél merész kockázatvállalására is szükség volt. Így aztán az egész egy szellemi kihívássá, igazi észjátékká vált.

A legkülönfélébb és legkevésbé feltűnő fedésekkel férkőztünk a célszemélyek közelébe, hogy azután a megfelelő alkalommal kijátsszuk a kártyánkat. Néhány kollégám különleges szakértelemre tett szert a konspirált életvitel (sportautók, előkelő lakókörnyezet és lakások használata) tekintetében. Mindez olyan méreteket öltött, hogy a költségvetésben szigorításokat kellett bevezetni.

Az én fedőtörténeteim jóval egyszerűbbek voltak, mégis ahhoz, hogy működjenek és életszerűek legyenek, bizonyos ideig igazodnom kellett a másik énem diktálta élethez; például különböző lakásokban és szállodákban töltöttem néhány éjszakát. Furcsa érzés volt, hogy nem messze tőlem lányaim lefekvéshez készülődtek, és mit sem sejtettek édesanyjuk hollétéről és kettős életéről.

Egyszer – rendhagyó módon – az élet úgy hozta, hogy a két dolog menthetetlenül összekuszálódik. Ez nem vallott profizmusra, de a megoldás sem bizonyult mindennapinak. Egy váratlan közlekedési sztrájk miatt kerültem bajba. Két lányom hazahozatala az iskolából és egy halaszthatatlan találkozó szinte egyidejű lebonyolítása miatt főhetett a fejem. John nem volt velünk, és a nevelőnő csak az egyik lányt tudta hazafuvarozni. Szerencsémre a lakás (a találkozó színhelye) közel esett a másik lányom iskolájához, így megszületett a megoldás: kapott egy kulcsot a lakáshoz. Elmagyaráztam neki, hogyan jut oda és mit mondjon, ha valaki rákérdez. Ott várjon rám. Így történt, hogy amikor odaértem, megvacsoráztattam, majd a hálószobába zártam, ahol leckéjét írta, amíg a találkozó zajlott. Reggel egyenesen onnan vittem iskolába. Tizenegy évesen sejthette, hogy titkos feladatot teljesítek a kormánynak, de mind a mai napig pozitívan emlékszik vissza az egészre.

Egy másik alkalommal az ügynök jelezte, hogy átállna hozzánk. A találkozónak természetesen a legteljesebb titoktartás közepette kellett megtörténnie. Mindent egyeztettünk, és már indultam volna a találkozóra, amikor csöngött a telefon: a nevelőnő jelentkezett, hogy a kisebbik lányomat, Harrietet kórházba vitték, oda tudnék-e menni?! Ott volt az „emberem" – aki tegyük fel, hogy később visszatért volna a találkozó színhelyére, de mi van, ha nem ezt teszi, és elveszítjük?! Amit tehettem, az a következő volt: elmentem a találkozóra, és a titkos villából telefonon

meggyőződtem róla, hogy a lányom nincs életveszélyben. Ezután az ügynöktől kölcsönkértem taxira és egyéb kiadásokra. (Aznap nem volt időm bankba menni.) Nem tudom, a cég vajon rendezte-e a kiadásait, mert végül meggondolta magát, mégsem állt a mi oldalunkra.

Nemrég lenyűgözve figyeltem az egyik elismert pénzügyszakértő újságírónőt: egy fontos megbeszélést szakított meg, amikor fogadta lánya telefonhívását, majd könnyedén folytatta a cég vezetőivel megkezdett tárgyalást. A mai világban a mobiltelefonok sok ehhez hasonló helyzetet teremtenek. A nagy ház nehéz és komplikált házimunkák sorozatát követelte meg, amihez sem az anyagi fedezet, sem John segítsége nem állt rendelkezésre. Ráadásul mindez nemhogy összehozott, még inkább szétválasztott bennünket. Úgy alakult, hogy amikor együtt voltunk, akkor sem értettünk egyet, ami nem csoda, mert mindketten sokat dolgoztunk és elfáradtunk. Ebből az időszakból egy kis feljegyzés maradt fenn, amit az egyik lányom írt: „Mama! Ne veszekedj a papával!" Nem mintha megoldott volna bármit is, de azért jelezte a problémát.

Az ügynökök „foglalkoztatása" megalapozott tudást és sokszínű egyéniséget feltételezett. Mindez azonban mit sem ért, ha nem megfelelő időben hozták a kiszemelt személy tudomására, hogy akivel kapcsolatban áll, az a brit titkosszolgálat tagja. Az egész egy összetett pszichikai folyamat eredményeként jött létre. Ha jól meggondolom, a jelölt a saját

és családja életét és jövőjét helyezte a kezünkbe. Már egyetlen beszervezés is megérte. Annál is inkább, mert a másik oldal brit állampolgárok sorát környékezte meg, hogy információkat gyűjthessen.

Az ellenfél akcióinak akkor egyetlen hatásos ellenszere volt; mégpedig a kettős ügynökök foglalkoztatása. Egy részük be is vált, míg a többi „elveszett" vagy felmorzsolódott az ideológiai zűrzavarban. Csupán kellő hozzáállással, türelemmel és óriási energiával lehetett valakit kettős ügynöknek beszervezni, vajmi kevés fizetségért. A szovjetek bevált szokásává vált, hogy az etnikai kisebbségek tagjait környékezték meg és szervezték be ellenünk. A mi részünkről volt rá eset, hogy egy kiemelten fontos jelölt afrikai létére egy kelet-európai szolgálat részére dolgozott, mint háborús tartalék. Bizonyos időközönként operatív, rádiós és kódfejtő kiképzést kapott a vasfüggöny mögött. Egyszer csak elkezdett aggódni, és nem volt megállás, mert senki sem lett volna képes rá, hogy meggyőzze, a vele folytatott együttműködés szigorúan titkos, nincs miért aggódnia.

Egy alkalommal hazafelé jövet megrázó élményben volt része. A következő történt: ottani megbízóitól némi készpénzt fogadott el, amit magánál tartott a reptéri ellenőrzés során. Aggodalomra persze semmi oka sem volt, hiszen ott is és Londonban is védelem alatt állt. A fokozott ellenőrzés hatására azonban egyre idegesebb lett. Amikor rá került a sor, természetesen minden csomagját átvizsgálták, de zsebeit nem. Már elfelejtette volna az egészet, amikor né-

hány utast, köztük a mi „emberünket" leszállították a gépről. Nem tehetett mást; a hányásra kijelölt zacskóba rejtette, amit lehetett. Mivel az ellenőrzés semmi érdemlegeset sem talált, visszaült a gépre, és mindent a helyén talált. Addigra már nem volt a régi: percek alatt idegroncs lett belőle. Remegett az egész ember. Sohasem tudtuk meg, mi is történt valójában. Azért elismerés illeti, mert a pénz biztos, hogy nem játszott szerepet abban, amit tett, talán a haza szolgálata. Az biztos, hogy sohasem gazdagodott meg belőle. Rajta – és még sok máson – keresztül jutottunk nélkülözhetetlen információkhoz. Ezek az ismeretek védtek meg bennünket a későbbi profilváltáskor.

A nagy váltás a falklandi háború idejére esett. Emlékszem, Jan Macdonald, a Védelmi Minisztérium sajtószóvivője „fordította le" számunkra a tévén keresztül az eseményeket (hogyan süllyedt el a HMS Sheffield).

De legyünk őszinték: annak dacára, hogy a hidegháború véget ért, a kémkedés és az elhárítás semmit sem változott. Minden ment tovább, legfeljebb kisebb erőbedobással és nagyobb körültekintéssel. Háborús időkben érthető és elfogadott ez a fajta tevékenység. Ma már elsősorban a nemzetközi terrorizmus miatt az információszerzés és a megelőzés legfontosabb láncszemévé lépett elő. Izgalmas, de nem veszélytelen munka. Segítőink éjjel-nappal végzik a dolgukat, ami sokszor elvonja őket a családjuktól, és nagyon kevés magánéletet engedélyez a szá-

mukra. A terrorizmus elleni harcot csak teljes odaadással lehet folytatni.

Ezen a ponton kezdett fontossá válni a megfelelően képzett és orientált nők alkalmazása, akik nem féltek tenni a dolgukat és értettek is hozzá. Az ügynökök „foglalkoztatása" az első információadástól egy hosszabb vagy rövidebb ideig tartó titkos kapcsolattartást jelent, melynek során az ügynök személye rejtve marad. Összetett tevékenységről van szó, az ügynök megfelelő „tálalásától" kezdve egészen addig, hogy garantálni kell biztonságát, és segíteni a lelki, anyagi vagy akár a házasságkötéssel összefüggő kérdésekben.

Az 1990-es évek elejéig a nők nem játszottak szerepet a beszervezésekben, illetve a terroristák elleni harcban. Ennek fő oka az volt, hogy az arab világban, de akár Írországban sem volt meg a társadalmi háttere az effajta tevékenységnek. Még a férfi alkalmazottak sem hittek a nők alkalmasságában. Miután három évet töltöttem a „szovjet vonalon", átkértem magam az IRA elleni ügyosztályra. Itt az a Cecil Shipp volt az igazgatóm, aki annak idején az 1930-as évek cambridge-i rezidentúrájának ügyét nyomozó csoportot irányította. Időközben CIA- és FBI-összekötőként is dolgozott. Nagy jövő előtt állt, elismert szakemberként tartották számon.

Mint a profi kémelhárítók általában, igen aprólékos, mindent részletező ember volt. A részinformációk nélkül nem is dolgozta ki a fő stratégiát. Ez a stílus sok esetben lassította ugyan az akciókat, de károkat nem okozott.

Egyébként sokat köszönhetek neki, mert első ízben ő dobott be a mélyvízbe. Az ír területre viszont nem javasolt, mondván; a gyerekeknek anyára van szükségük. Vajon ki mondhatta volna, hogy nincs igaza? A lányaim biztos, hogy nem.

Manapság a veszélyes munkákra történő kijelöléskor nem csak a nők esetében mérlegelnek. Fő szempont mindig az alkalmasság és persze a személyes körülmények. Egy biztos: a nők helytállnak a legveszélyesebb szituációkban is.

14

Mivel a terrorizmus hihetetlen gyorsasággal terjedt – és néhány év alatt a világ biztonságának első számú veszélyeztetőjévé vált –, nem csoda, ha végül ezen a vonalon kötöttem ki. De előtte még egy fontos, vezető beosztást töltöttem be.

1983-ban (ekkor már három éve a szovjet blokk elleni harc helyettes vezetője voltam) olyan füleseket kaptam, hogy elmozdítanak beosztásomból. Főnököm azt az utasítást kapta, hogy addig ne közöljön velem semmit, amíg Cecil nem szól róla. Ő, mint MI6-tiszt, meglehetősen sajátos módon hozta tudomásomra, hogy hová kerülök; a belső (házi) telefonkönyvet ott lapozta fel, ahol a leendő terület száma szerepelt. Mondanom sem kell, hogy az egészről semmit sem tudtam, és napokig próbáltam információkat szerezni, hogy mire számíthatok. Kiábrándító volt az egész. Új munkám a társadalom azon részeinek feltérképezése volt, amelyek a felforgató tevékenységre különösen érzékenyek voltak. Egyelőre

csak annyit sikerült kiderítenem, hogy a helyettes igazgatót nyugdíjazták.

Amikor Cecil közölte, hogy kineveztek, igyekeztem meglepettnek látszani, de valójában nagyon büszke voltam, hiszen a cég egyik igazán fontos pozíciójába kerültem, ami előttem csupán egyetlen nőnek sikerült. Azért nem voltam maradéktalanul elégedett, mert azt gondoltam, hogy megint csak az óvatosság játszott döntő szerepet kinevezésemben.

Kinevezésem nemcsak anyagilag, de a munkaidőbeosztás szempontjából is előnyös volt. Egy viszonylag jelentős (40 fős) egységet vezettem. Az operatív részlegek kevesebb emberrel dolgoztak. Erre nagyrészt a titoktartás és az akciók jobb koordinálhatósága miatt volt szükség. Az ő tevékenységüknek nemzetközi, diplomáciai kihatásai is lehettek. Előfordultak erkölcsileg kényes helyzetek és nemritkán jogilag kérdéses esetek, amelyek főként a terrorszervezetekbe beépített ügynökökkel voltak összefüggésben.

Új beosztásom a felforgató tevékenységeket elhárító igazgatóság egyik ügyosztályának igazgatóhelyettesi posztja volt. A Gower Streetről a Curzon Street House-ba, egy bunkerszerű épületbe költöztem, nem messze az öreg Leconfield House-tól, ahol pályafutásom kezdődött. Az épület két dologról volt nevezetes. Háború esetén elsősorban a királyi család védelmét szolgálta, másrészt Mrs. Thatcher munkahelyének adott otthont, még oktatási és kultuszminiszteri időszakában. Mindezt onnan tudom, hogy egy alkalommal meglátogatott bennünket, és pont

abban az irodában időzött, ahol valaha ő, akkor pedig éppen én dolgoztam.

Néhány hétig úgy tűnt, hogy teljesen megfeledkeztek rólam. Nem kerestek sem telefonon, sem személyesen. Mintha az operatív munka minden módozata megszűnt volna számomra. Idővel azután rájöttem, hogy a bonyolult és összetett problémák sorozatát kell megoldanom.

Szakmai kinevezésem sok megoldandó kérdést, köztük a bányászsztrájkot, a Greenham Common-tüntetést, a CND (Nukleáris Leszerelésért Mozgalom), valamint a Szocialista Munkáspárt egyetemi szárnyának és nem utolsósorban a „Militant Tendency" liverpooli vonalának feldolgozását jelentette. Alaposabb vizsgálat után kitűnt, hogy mindez nagyrészt a szovjet követség és egyes trockista szervezetek támogatásával jöhetett létre. A felforgató tevékenység főleg a helyhatósági intézmények, az oktatás, a szakszervezetek, a békemozgalmak és a Munkáspárt támogatásával a társadalom érzékenyebb részeire volt hatással, azokra, amelyek mindenfajta gyanún felül álltak. Helyzetünk és megszabott feladataink alapján nekem és munkatársaimnak kellett eldöntenünk, hogy ezek milyen veszélyt jelentenek a demokráciára.

Az 1980-as években az MI5 a parlament 1970-es, a felforgatás fogalmát meghatározó álláspontja szerint járt el. Az 1989-es, a titkosszolgálatokra vonatkozó törvénybe is ezt emelték át. E szerint a felforgatás: „Minden olyan tevékenység, amely a parlamenti de-

mokráciát politikai, gazdasági vagy erőszakos úton próbálja meg aláásni." A hangsúly a demokráciaellenességen volt. A politikai nézetkülönbség fel sem merült. Hagynunk kellett, hogy szerveződjenek. Nem tehettünk mást. Az 1980-as évek végén a titkosszolgálati törvény parlamenti vitájában Douglas Hurd belügyminiszter tisztázta a kérdést: „A törvényjavaslat meglehetősen szűkre szabja a titkosszolgálatok jogait, ha az egyén vagy az adott szervezet, illetve gazdasági társulás nem jelent veszélyt a fennálló rendszer egészére. Az sem okoz gondot, ha külön véleményük van a parlamentről, és küzdenek a szakszervezetekben, vagy akár meg akarják változtatni a kormány biztonságpolitikáját, foglalkoztatáspolitikáját vagy külügyi stratégiáját. A kormánynak nem érdeke, hogy ilyenkor bevonja a titkosszolgálatokat, mert egy fő veszélyt tart szem előtt; a parlamenti demokrácia meggyengítésének szándékát, amely a nemzet biztonságát veszélyezteti." Részletesen tanulmányoztuk a kérdést. Szerencsére a szolgálat berkeiből a legjobb elmék jöttek a segítségemre. Nehéz helyzetben voltam.

A sajtó egy része nekem esett a demokratikus intézményrendszer támadásáért (CND). Hilda Murell, egy idős békeharcos – akit holtan találtak valahol vidéken – haláláért is az MI5-ot okolták. Szerintem szimpla rablógyilkosság történt. Egy biztos, az MI5 nem öl embereket.

Mint ahogy tényként kezelhetjük, hogy az antinukleáris mozgalom nagy jelentőséggel bírt a szovjetek számára, a Nyugat-ellenes felforgatás sarkalatos pontja éppen a nukleáris erő létének megkérdőjelezése, a védelmi képesség gyengítése volt. Ez persze nem azt jelentette, hogy a CND-ben mindenki az oroszoknak dolgozott. Ugyanakkor a szovjet hivatalos szervek azon voltak, hogy a CND egyes vezetői posztjaira a nyugati kommunista pártok tagjai kerüljenek. Rajtuk keresztül azután befolyásolhatták az egész mozgalmat. A mi feladatunk ezek kiszűrése, nem pedig az egész mozgalom ellenőrzése volt. Több esetben – még a parlamentben a miniszterek is – cáfolták, hogy közünk lenne a CND megfigyeléséhez. Végül arra a következtetésre jutottam, hogy ha már egyszer gyanúba keveredtünk, mindez nem sokat segít.

Mindezt jól példázza az 1984-es bányászsztrájk, melyben a NUM (Nemzeti Bányászszakszervezet) tagsága nagy számban vett részt. Az egészet ugyanakkor egy háromtagú csoport irányította, akik kinyilvánították, hogy a sztrájkot az alkotmányosan megválasztott Thatcher-kormány leváltására akarják felhasználni, mégpedig a kommunista párt aktív támogatásával. Mit tehettünk, hogy a törvényesség határait túl ne lépjük?! Bár a sztrájkőrség és a bányászfeleségek szervezte ellátó-támogató csoportok sok fejtörést okoztak a rendőrségnek – hiszen nekik a törvényességet felügyelniük kellett –, úgy döntöttünk, hogy ezekbe a dolgokba nem avatkozunk be. A minket ért vádak, hogy a sztrájkőrségben ügynököket „foglalkoztattunk" és lehallgattuk őket, természete-

sen valótlanok voltak. A mi dolgunk a sztrájkot kihasználó felforgatók tevékenységének feldolgozására irányult.

A Whitehallba küldött jelentéseinket akkoriban alapos vizsgálat követte, hogy megfelelnek-e a törvényességi feltételeknek. Mint különösen fontos dokumentumok, tanulmányozás után megsemmisítésre kerültek. Az Energiaügyi Minisztérium hivatalnoka elvesztett egy ilyen fontos iratot, és a felfokozott hangulatban pánik tört ki. A Thames House-beli irodáját tüzetesen átkutattuk, amikor az illető közölte, hogy a kertjében olvasás közben a szél fújhatta el az iratot. Abbahagytuk a keresést, vártunk, hátha ismét felbukkan valahol, de ismereteim szerint nem került elő soha többé. Később az MI5 költözött az épületbe, és mivel akkor az egészet ízekre szedték, vártam, hogy megtalálják a lambéria mögött. De nem találták meg.

Az akkoriban elterjedt legbizarrabb teória szerint John (az Egészségügyi és Biztonsági Kormányhivatal főigazgatója) és én Mrs. Thatcher segítségére voltunk a NUM-sztrájk letörésében és a szakszervezet szétzúzásában. Ebből persze egy szó sem volt igaz, sőt John, mint felelős állami vezető, azon igyekezett, hogy az új bányabiztonsági előírások törvényerőre emelkedjenek. A NUM ellenezte ezeket, és azt szorgalmazta, hogy a bányászat a régi normák szerint működjön tovább. A bányászszakszervezet tisztségviselőit tömörítő NACODS a sztrájk befejezésekor ezekre a szabályozásokra hivatkozva akarta bezáratni a sztrájkot ellenző és a munkát folytató nottinghamshire-i aknákat.

Az, hogy kettőnk szerepéről (Johnról és rólam) milyen elméletet „gyártottak", csak 1988-ban vált világossá előttem. Az új bányászati szabályozások bevezetéséről folytatott tárgyalások közepén egy alkalommal John éppen a bányászszakszervezet egyik vezetőjével utazott ugyanazon a vonaton. A szakszervezetis egyszer csak váratlanul odahajolt hozzá és azt mondta: „Azt hiszi, nem tudják, hogy a felesége magas beosztásban van az MI5-nál?!"

Kezdett összeállni a kép: a NUM-ban egyesek tudtak róla, hogy mi a munkám a cégnél. Ezt persze kombinálták John tevékenységével, és máris tudni vélték, hogy a szakszervezet megsemmisítésére törekszünk. Meggyőződésem, hogy aki ezt akarta hinni, az el is hitte, és nem volt rá mód, hogy megváltoztassuk a véleményét, még ha kategorikusan tagadtuk is. Az igazság éppen az ellenkezője volt annak, amit terjesztettek rólunk: A bizalmas információk megosztása helyett valójában nem is találkoztunk, gyakorlatilag külön éltünk.

Mindent összevetve alaptalan volt a vád, hogy az MI5 a politika kiszolgálója. A bányászsztrájk idején sem voltunk Mrs. Thatcher jobbkeze a NUM megtörésében. Hivatali időm alatt mindössze két olyan esetre emlékszem, amikor a kormány részéről kérés érkezett, hogy nézzünk utána valaminek. A bányászsztrájk nem tartozott ezek közé. A szolgálat egyik kérést sem teljesítette. Ha jól tudom, egyik főigazgatót

sem marasztalták el, mert késlekedett volna a döntéssel, vagy mert visszautasította volna a kérést.

MI5-os múltam később különös módon éreztette hatását. Évekig a London University Akadémiai Központhoz tartozó Rákkutatási Intézet tiszteletbeli elnöke voltam. A rákkutatóval szorosan együttműködő Royal Marsden Kórház vezetőségi tagságának elnyerése (ez régi hagyomány a két intézmény között) érdekében az Egészségügyi Minisztériumból bizonyos papírokat kellett beszereznem és kitöltenem. Ezután hosszabb csend... majd meglepő reakció következett.

Frank Dobson miniszter kijelentette, hogy nem akar egy volt kémet látni a nemzeti egészségügyben. Ha ez így tényleg megtörtént, akkor idővel biztos, hogy megváltoztatta a véleményét, mert bekerültem a testületbe.

Bár nem vagyok teljesen biztos benne, meglepne, ha ez a kis epizód nem a bányászsztrájkkal állt volna összefüggésben. Sőt mi több, volt egy másik hasonló is. 1993 táján a kórházak biztonsági ellenőrzésére hívták meg Johnt. Ezen több szakszervezeti vezető és maga Frank Dobson is részt vett. Dobson nem fogott vele kezet, és beszédében élesen bírálta, amiért lélektelenül kezeli a szénbányászok biztonságát és életkörülményeit. A megalapozatlan vádakat John visszautasította. Nagyapja és dédnagyapja szénbányászok voltak, és apja is ebben az iparágban töltötte aktív éveit. John mély szimpátiát érzett azok iránt, akik ezt a munkát végezték.

Amint gyűltek az információk, egyre többször kényszerültünk mérlegelni, mit kell tennünk és mit nem. Azt hiszem, többnyire helyesen döntöttünk, de biztosan hibák is becsúsztak. A felelősség ilyenkor nem csupán a miénk volt. Az a régi törvény érvényesült, hogy minél kényesebb területet érintett a nyomozás, annál magasabb szintről engedélyezték. Ez az időszak az 1980-as parlamenti törvény kibocsátását előzte meg, amely megteremtette a szolgálat civil ellenőrzését, és utat nyitott az állampolgároknak, hogy élhessenek panaszjogukkal. El kell mondanom, hogy még egy egyszerű telefonlehallgatás végrehajtásához is legalább államtitkári, de többnyire belügyminiszteri engedélyre volt szükség. Ehhez minden szintet végig kellett járni; a helyettes igazgatón keresztül a belügyminisztériumig, ahol a szakértői véleményezés után a belügyminiszter áttekintette az anyagot. Csak ezután került aláírásra. Az általam ismert belügyminiszterek mind a legteljesebb felelősségtudattal végezték ezt a munkát.

1985-ben stabil törvényi háttér született a levél- és csomagellenőrzésről. Létrehoztak egy biztosi beosztást – mindig egy rangidős bíró személyében –, és visszamenőleg ellenőrizték a kiadott engedélyeket. Ezzel egy időben a levél- és telefonellenőrzéssel összefüggő lakossági panaszok kivizsgálásával is megbíztak egy bírót. Az új törvény elsősorban abban volt segítségünkre, hogy megtaláljuk a módját annak, hogyan működjünk együtt a tapasztalt ügyvédekkel (hogyan tálaljuk az általunk vizsgált ügyeket).

Az 1990-es években a legújabb parlamenti szabályozás következtében ezek a dolgok ma már formális eljárás keretében zajlanak, melynek során a helyettes főigazgató irodájában, teázgatás közben egy arisztokratikus egyénnek kellett (akkor éppen Lord Bridge of Harwich volt a főbiztos) elmagyarázni, milyen ocsmány dolgokat műveltek a célszemélyek.

A „Nagy választási lecke" elnevezésű választási rutinellenőrzésért szintén az én ügyosztályom volt a felelős. A választások alkalmával az MI5 főigazgatója felelt minden, a leendő miniszterelnök pártjához tartozó parlamenti képviselő átvilágításáért. Az információkat azután a miniszterelnök figyelembe vette az új kormány megalakítása során. Fő szabályként érvényesült, hogy egyik párt sem tudhatott meg semmi érdemlegeset a másikról. A komoly biztonsági rizikót jelentő képviselők száma ugyan minimális volt, de a teljes körű ellenőrzés rengeteg munkát adott. Gyakorlatilag a választás időpontjának bejelentése és a választás napja közötti időszak állt a rendelkezésünkre. Előfordult, hogy nem sikerült minden jelöltet időben ellenőrizni. Ennek többféle oka is lehetett: elsősorban az információgyűjtés szigorúan titkos volta, másodsorban az információk kényes jellege, valamint az a tény, hogy a pártoktól nem kérhettünk segítséget. Mint ahogy fogalmunk sem volt róla, hogy melyik párt fog nyerni és személy szerint kik lesznek a képviselők. Így az utolsó simításokat a legutolsó pillanatban kellett elvégeznünk. További gondot jelentett azon információk meghatározása,

amelyek elég súlyosnak bizonyultak a vizsgált személy kiszűréséhez. A végső következtetéseket a szolgálat legfelsőbb szintjén hozták. Azon már meg sem lepődtünk, hogy főnökeink nem mindig értettek egyet velünk.

Az 1983-as választásokat megelőző napok örökre emlékezetesek maradnak. Éjt nappallá téve dolgoztunk, hogy minden precízen és rendezett külalakban kerüljön a kabinetirodára. Először az igazgatómmal, majd a főigazgatómmal kellett láttamoztatni mindent. Szövegszerkesztőnk még nem volt, és lemezre sem vihettük az anyagot, mert a főigazgató biztonsági okokból nem engedélyezte. Balszerencsémre mind David Ranson igazgató, mind John Jones főigazgató elődeim voltak a posztomon, így konkrét elképzeléseik voltak a feladattal kapcsolatban: kétszer is újragépeltük a teljes jelentést. Először David talált benne hibát, majd John Jones kérésére változtattunk meg néhány részletet.

Ha jól belegondolok, túl sok pozitív példával nem találkoztam, de ennek ellenére igyekeztem kialakítani saját vezetői stílusomat. A megnövekedett információigény ekkor vált általánossá, de egy titkosszolgálat esetében (emberek életéről dönthet) nem jelenthette létfontosságú információk szétkürtölését. Bár a gyakorlatban ezt eltúlozták, rám nem ez volt jellemző. Én mindig kikértem az idősebb, tapasztaltabb kollégák véleményét. Mindent elkövettem, hogy a beosztottaim csapatmunkát végezzenek: Szertartássá tettem a teanapot (talán a levéltári emlékek

hatására), melynek során legalább hetente egyszer mindannyian találkoztunk, tudtuk, mi történik körülöttünk. Így nagyjából képesek voltunk egy közös elképzelést kialakítani és azt végre is hajtani. A 21. században persze ebben nincs semmi különös, de akkor, az 1980-as évek elején új kezdeményezésnek számított.

Vezetőként ettől kezdve a személyes felelősség került előtérbe, de sajátos módon, mert valójában az „vitte a balhét", aki jelen volt a helyszíneken, és nem az, aki a központból irányított. Ezeket a dolgokat a balsikerek és tévedések, a gyakorlati tapasztalások alakították. Később, amikor megváltam az MI5-tól, érdekes volt látni, hogy egyes kereskedelmi társaságok milyen rossz megoldásokat találtak erre a problémára. Néha még az sem volt világos, hogy ki miért felel valójában.

Később, amikor az antiterrorista ügyosztály vezetője lettem, sokszor volt olyan érzésem, hogy az én dolgom csupán az, hogy üljek az íróasztalomnál és aggódjam azokért, akik életveszélyes körülmények között végzik feladataikat. Természetesen nélkülözhetetlen szerepem volt a személyzeti, tervezési, kiképzési, ellátási és végrehajtási feltételek megteremtésében. Ezzel együtt nem tehettem mást, mint hagytam, hogy minden menjen a maga útján. Akár jól, akár rosszul.

Akkor kezdtem ismertté válni a Whitehallban, ami a szolgálatnál betöltött funkció velejárója volt. Többek között megismertem Robert Armstrongot, a kabinetiroda titkárát, egy mandarin külsejű férfiút. Jóllehet a szolgálat ügyei fontosak voltak számára, emlékezetem szerint sohasem tett megjegyzéseket. Amikor pedig a Spycatcher-ügyben Ausztráliában képviselte a brit kormányt, feltételezem, hogy az irántunk tanúsított lelkesedése enyhén szólva megcsappant. Ebben az időszakban az MI5 vezetői úgy voltak vele, hogy jobb, ha nem vagyunk szem előtt. Nem voltak ismertek kormányzati szinten. Ez azután visszaütött, mert a Whitehall sem mindig a megfelelő módon kezelt bennünket, pedig gyakran elkelt volna a segítségük!

15

Az 1980-as évek kezdete nem sok jót hozott sem a munka, sem a magánélet terén. Számomra az MI5 továbbra is egy férfidominanciájú, ódivatú szervezet volt, amely csupán hosszú évek alatt volt képes a megújulásra. Úgy tűnt, hogy a vezetés távolról szemléli az eseményeket és nincs kapcsolata az állománynyal. Ritkán fordultak meg az emberek között, mert idejük nagy részét irodáikban töltötték. A beosztottak túlnyomó többsége, köztük az általam képviselt középvezetői szint csak akkor hallott felőlük, amikor valami probléma adódott. Arról sem vagyok igazán meggyőződve, hogy megfelelőképpen képviselték volna a céget akár a Whitehallban, akár az ország nyilvánossága előtt. Ha a sajtó vagy a Whitehall érdeklődést mutatott valamelyik ügyünk iránt, inkább visszakoztak. Ezt nem csak én éreztem így. A 80-as évek elején válság válságot követett.

Én korábban megfogadtam, hogy nálam nem lesz krízisállapot, és ehhez is tartottam magam: megpályáztam a Roedean Leányinternátus igazgatói beosz-

tását. A jelentkezési lapok kitöltése már önmagában problémás volt, mert nem kellett volna beírnom, hogy hol dolgozom.

Volt ott többféle nyomtatvány is, de mind olyan szürke, jellegtelen, mintha azt sugallták volna, hogy a munkáltatónak teljesen mindegy, hogy kit vesz fel. Olyan kérdéseket firtattak, hogy úgy éreztem, be kell írnom – mint korábbi munkahelyemet – a titkosszolgálatokat. Meghallgatáson is részt vettem, ami rendhagyóra sikeredett, mert megjelenésemmel egy időben érkeztek meg a papírjaim (a posta ördöge). A felvételemet elbírálók egyik szemükkel engem, a másikkal ajánlóleveleimet fürkészték (így történhetett, hogy nekik fogalmuk sem volt, hogy mit kérdezhetnek, nekem meg, hogy mit is mondhatnék), végül az oktatási gyakorlat hiányára hivatkozással elutasították a felvételemet. Igen meglepődtem, amikor kiderült, hogy a jelentkezési lapom egy példánya valamelyik újságíróhoz került.

Otthon minden rosszra fordult, ezért úgy döntöttem, jobb lesz, ha John és én külön élünk. Talán, ha nem dolgozom, vagy kevésbé stresszes munkám van, másképp alakul minden. Nincsenek általános ismereteim, de az biztos, hogy a titkosszolgálatoknál a házastársi kapcsolatok megromlása nem ment ritkaságszámba. A válásig ugyan nem jutottunk el, és barátságunk megmaradt, de az is egyértelművé vált, hogy többé nem leszünk képesek együtt élni. A Spion Kopot 1984-ben eladtuk, és decemberben lányaimmal az Alwyne Villas utcába, egy jóval kisebb házba költöztem.

Ez egy kora viktoriánus épület volt, kiglancolva és fehérre festve. Eleinte tetszett így – a régi ház megosztottságából eredő káosszal már enyhén szólva tele volt a hócipőm –, de kis idő múlva vadul festeni és tapétázni kezdtem. Miközben az egyik lányom *A Legyek ura* c. könyvből olvasott fel, én az ebédlőben a tapétaszegélyt ragasztottam, és a másiknak egy 18. századi Islingtonról szóló tanulmány elkészítésében segítettem. A kertre is jutott időm. Ha az odaköltözésünkkor tudom, hogy hét év múlva a házunk országos téma lesz, és minden újságban megjelenik mint az MI5 főigazgatójának otthona, hát mit mondjak, talán el sem hittem volna. Akkorra éppen el kellett költöznünk, méghozzá csendben, feltűnés nélkül: túl sokan tudtak róla, nem volt biztonságos ott lakni.

A biztonság tekintetében sokat tanultunk az alábbi esetből: valamelyik este vacsora után csengettek. Egyik lányom (bár kioktattam őket, hogy ilyenkor mit kell tenni) elővigyázatlanul ajtót nyitott, majd bekiabált: „Egy ember van itt, téged keres." Közben az ajtót nyitva hagyta. Amikor a bejárathoz értem, éles villanást észleltem. Egyetlen másodpercig azt hittem, rám lőttek, de fényképezőgép volt. Gyorsan berántottam az ajtót.

A *New Statesman* fotósa és újságírója állt a házunk előtt. MI5-tisztekről készítettek riportsorozatot azzal az ürüggyel, hogy megalapozatlanul vizsgálódnak egyes politikusokkal kapcsolatban. Az igaz-

sághoz tartozik, hogy szinte lehetetlen volt e tárgykörben információkhoz jutni. A szolgálat pedig sohasem korrigált egyetlen leközölt hírt sem.

Ezután a levélbedobón keresztül egy-két percig kiabáltunk egymással. Közöltem velük, hogy nem adok interjút, és hogy tűnjenek el. Két lányom elképedve fogadta az egészet. Mindannyian ijesztőnek találtuk, ami történt. Néhány év múlva már lazábban fogtuk fel az ilyen dolgokat. Fogalmam sincs, honnan tudták meg a nevem, de attól kezdve könnyű dolguk volt, mert egy korábbi Who's Who-ban John megadta Spion Kop-i címünket. (Akkor még nem volt semmi oka rá, hogy titokban tartsa.) Fel sem merült bennem, hogy egy szimpla költözésből ilyen problémák adódhatnak. A gyerekek iskolai ismeretsége a szomszéd gyerekekkel sajnos odavezetett, hogy a *Statesman* újságírója a kellő információk birtokában könnyen ránk talált.

A fotó egyébként nem sikerülhetett, mert villámgyorsan becsaptam előttük az ajtót. Emiatt később titokban fotóztak le, amint éppen a földalattihoz igyekeztem. Ez a kép megjelent. 1991-ben történt főigazgatói kinevezésem óta ez az egyetlen fotó készült rólam, amit az összes hazai és külföldi újság leközölt.

Megújulás csak a krízis leküzdésével képzelhető el. Végső kimenetele attól függ, hogyan kezelik azt. A 80-as években az MI5 két nagyobb és egy kisebb válságon ment keresztül, amelyek a cég hazai és külföldi megítélésére egyaránt hatással voltak. Ha jól látom a lényeget, a válságok egy új, modern világba re-

pítettek bennünket. Az első trauma közvetlenül igazgatóhelyettesi kinevezésem után következett be.

1983-ban Michael Bettaney, a kémelhárítási részleg egyik beosztottja felajánlotta szolgálatait a londoni orosz követségnek. Ennek az ügyosztálynak (korábban én is itt dolgoztam) az volt a feladata, hogy kiszűrje az orosz követségen fedéssel dolgozó hírszerzőket. Helyzeténél fogva Bettaney pontosan ismerte a különböző titkosszolgálati eszközök alkalmazásának módját, valamint azok „kivédésének" lehetőségeit. Kettős oka volt, hogy nem vált egy második Kim Philbyvé vagy Antony Blunttá. Egyfelől az orosz követség biztonsági tisztje fenntartással fogadta árulását, mert csapdát sejtett, amibe nem kívánt besétálni. Másfelől – ezt sem az oroszok, sem Bettaney nem tudhatta – egy MI6-ügynök dolgozott az orosz követségen, a KGB-rezidentúrán. Oleg Gorgyijevszkij jelentett mindent az MI5-nak. Bettaneynek semmi esélye sem volt.

Engem nem vontak be az eseményekbe, addigra már az új feladataimmal ismerkedtem. Annyi bizonyos, hogy ha Bettaney többet tud a cég belső dolgairól, vagy nem megy bele a játékba, vagy pedig más módját választja az árulásnak, még az is elképzelhető, hogy Gorgyijevszkijt is képes lett volna lebuktatni. Az egész ügy arra utalt, hogy a szolgálatnál zavarok mutatkoztak.

Az irányításom alá tartozó részlegből Bettaneyt sokan ismerték és kedvelték, ezért megdöbbenéssel fogadták, hogy kémkedésért letartóztatták. Ekkor

jött a második fiaskó. Cathy Massiter – aki a tévében és az újságokban egyaránt nyilatkozott – kilépett a cégtől, és elismerte, hogy a CND ellen kémkedett. Ez a szókimondó stílus a 90-es években kezdett elterjedni, persze nemcsak a titkosszolgálat világában. Az MI5-ot felkészületlenül érték az események. Sokunknak nem volt könnyű megemészteni, hogy amíg a mi időnkben a nyilvánosság előtt semmiről sem lehetett beszélni, egy kollegina hirtelen minden szabályt felrúg, ami addig szent volt előttünk. Teszi ezt a tévében, ráadásul azt is elmagyarázza a nézőknek, hogy mi volt a konkrét munkája.

Cathy Massiter esete rávilágított, hogy szükség volt valakire, egy kívülállóra, akihez a titkosszolgálat területén dolgozók bizalommal fordulhattak, ha kétségeik merültek fel munkájukkal kapcsolatban, vagy egyes problémájukat nem szakmai felettesükkel akarták megvitatni. Egy olyan személyügyi tanácsadói beosztás jött létre, amelyet a mai napig nyugállományba vonult magas rangú állami hivatalnokok töltenek be. Az azóta eltelt időszakban látszatra nem sokan vették hasznát, de ha jobban megnézzük, megtette hatását. David Shayler és Richard Tomlinson esete – akik úgymond lelkiismereti okokból fordultak a sajtóhoz – számomra egyéni következtetések levonására adott alkalmat, hiszen már létezett az 1987-ben bevezetett személyügyi tanácsadói rendszer, amely a titkosszolgálatok munkáját támogató belső ellenőrzési mechanizmus egyik fontos elemévé, alapkövévé vált.

Egyvalamit tisztázni kell: a titkosszolgálatok személyi állománya nem az átlagember szintjén él társadalmi életet, köt ismeretséget vagy tart fenn baráti kapcsolatokat. Az 1980-as évekre a régimódi, túlzott titoktartás ugyan kiment a divatból, és az évtizedes beidegződések addigra elhalványultak, de továbbra is titokban kellett tartanunk, hogy hol dolgozunk. A fiatalabb generációhoz tartozók rugalmasabban alkalmazkodtak, mint mi, „öregek", akik elsősorban a munkatársakkal barátkoztunk. Tisztán emlékszem, hogy én magam egyetlen olyan összejövetelen sem vettem részt, ahol a „Miből élsz? Mivel foglalkozol?" kérdés el ne hangzott volna. Ilyenkor az ember lódított valamit, bármit. Szerencsére soha nem voltam magányos (nem volt rá időm), nem kellett társkereső szolgálathoz fordulnom. Később nagy könnyebbséget jelentett, amikor kineveztek első számú vezetővé. Attól kezdve viszont más problémák kerültek előtérbe.

A külvilággal fenntartott személyes és hivatali kapcsolatok hiánya a szolgálat zártságával volt magyarázható. A baráti és munkatársi lojalitás megelőzte a szolgálat iránti hűséget. (Bettaney például rendszeresen ivott, és botrányosan viselkedett, de nem történt semmi, meghagyták a helyén, holott a vezetőségnek tennie kellett volna valamit.) Amikor a hivatali titokról szóló törvény szellemében felülvizsgálták a szolgálatot, ajánlásokat tettek, és többféle hiányosságot is felfedtek: kiemelték a vezetés zártságát, az állománytól való elszigetelődést. A helyzet

enyhítésére 1985-ben új főigazgatót neveztek ki, olyan embert, aki nem a cég állományából került a legmagasabb posztra.

Az egykori háborús hős, exnagykövet, a 65 éves külügyes Sir Antony Duff otthonosan mozgott a titkosszolgálatok világában. A titkosszolgálatok egyesített bizottságának vezetőjeként és kormányösszekötőként tevékenykedett (éppen nyugdíjba készült), amikor Thatcher asszony meggyőzte, hogy a felsőbb szinten megfogalmazott kritikát továbbítsa a cég vezetésének.

Felemás helyzet alakult ki, mert akik magasabb beosztásban voltak, nem feltétlenül rendelkeztek szakmai gyakorlattal. Igazság szerint a kor titkolódzó stílusából adódóan nem látták, hogy mi történik körülöttük. Egyvalamit azért mindenkinek érzékelnie kellett: az MI5 működtetése – mint kormányzati intézményé – nem volt hétköznapi feladat, sőt befolyásolta a politikai döntéshozó szervezetek tevékenységét. Ezen a szinten egyébként politikailag kényes, sokszor életveszélyes akciók zajlottak. Ezeket kis létszámú, jól irányítható egységek hajtották végre. A túlszervezettség nem tett volna jót. A végrehajtó személyzet számára meg kellett hagyni a lehetőséget a kezdeményezésre, hogy érezhessék döntéseik súlyát.

Ezt a munkát senki sem pénzért csinálja. Az MI5 nem pénzügyi vagy gazdasági szervezet, nem képes – és nem is célja – extra fizetséget vagy más különleges juttatást biztosítani. A motiváció ez esetben komplex módon érvényesül, mert a munka szeretete, izgalma ugyanúgy szerepel benne, mint a végrehajtásba vetett hit, és akkor még nem beszéltünk az olyan régimódi fogalmakról, mint a haza, szolgálat és az egymás iránt érzett feltétlen odaadás. Hogy ez a kényes egyensúly tartósan fennmaradjon, ahhoz bizony nagy odafigyelésre volt szükség.

Minden egyes munkatárs – még a legalacsonyabb beosztásban lévő is – tudhat valami fontosat, vagy legalábbis olyasmit, ami ha kiderül, súlyos károk keletkezhetnek. Pontosan emiatt folyamatos és alapos ellenőrzés folyik. Persze a túlzott gyanakvás sem tesz jót. A közös munkavégzés sikere elsősorban az együttműködő felek kölcsönös bizalmára épül. Megeshet, hogy egymás életéért is felelniük kell.

A nagy szervezeti átalakulások időszakában – amikor az állománynak tudatosan támogatnia kell a változásokat – nagy szükség van jól informált beosztottakra. Egy-egy sikertelen akció utórezgéseinek kezeléséhez kivételes vezetői képességek kellenek. Az igazsághoz tartozik, hogy a felvétel során is történnek hibák és melléfogások. Egy biztos, a tévedéseket nagy gonddal és odafigyeléssel kell korrigálni, mert ha valaki úgy érzi, hogy erőfeszítései hiábavalóak, az könnyen visszaüthet. Nem kell, hogy átálljon, elég, ha a sajtó „felfújja" az esetet. A gazdasági szférával ellentétben nálunk a vesztesek nem kapnak nagyobb összegeket, hogy csendben távozzanak.

Még nem beszéltünk a családi életről: az ügynökhálózat-tartók családjai például többnyire semmit sem tudtak a vállalt rizikó mértékéről. Ami az MI5-

hoz hasonló szervezeteket optimális esetben összetartja, az nem más, mint a közösségi szellem. Amikor 1994 júniusában az MI5 és a hadsereg tagjait szállító helikopter lezuhant a Mull of Kintyre-en, a cég egy emberként gyászolt.

Sir Antony Duffnak egy fásult és jócskán alulmotivált szolgálat talpra állítása volt a feladata. Ezt tűzte ki céljául, és nagy lelkesedéssel látott hozzá a végrehajtáshoz. Leginkább azok támogatták, akik már régóta szorgalmazták a változásokat, de szinte a teljes állomány bizalmát élvezte.

Kezdettől fogva szimpatizáltam vele, de őszintén szólva nem tekintettem a modern vezető mintaképének. 65 évesen, mint felsőbb osztálybeli került hozzánk, nagyköveti múlttal és enyhén iskolás modorral. Ennél fontosabb szempontként érvényesült, hogy józan, nyitott gondolkodású volt. Egyik első intézkedése, az állomány problémáinak felmérése (személyes meghallgatások révén) is erre utalt. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a Whitehall, a kabinettitkár, valamint a miniszterelnök bizalmát élvezte – nála jobb nagyfőnökről nem is álmodhattunk. Egy dolog miatt mind a mai napig neheztelek rá: drágámnak szólított. Nem tehetek róla, de úgy éreztem, hogy nem vesz komolyan.

Pedig ennek pont az ellenkezője volt igaz, hiszen a felforgató tevékenységet elhárító igazgatóság megbízott vezetőjévé nevezett ki. (Elődömet váratlanul és idő előtt nyugdíjazták.) Egy egész igazgatóság tartozott hozzám, amelynek része volt egy operatív ügynökhálózatot tartó ügyosztály.

Az egész néhány hónapig tartott, mert találtak egy nálam alkalmasabbat, engem pedig várt a személyügyi terület, ahol korábban már dolgoztam. Ezzel egy időben közölték velem, hogy számítanak rám, és rövidesen kinevezett igazgató leszek, ami minden várakozásomat felülmúlta.

1981. augusztus 9., Heathrow repülőtér: Viktor Lazin sietve távozik. Diplomatához méltatlan tevékenységért kiutasították az Egyesült Királyság területéről. „Kimondottan feldobott, ha egy-egy orosz diplomata kiutasításáról kaptam híreket."

Georgi Markovot a bolgár titkosszolgálat a Waterloo hídon mérgezett esernyővel tette el láb alól. „A rendőrség értesített, és bevallom, először nem vettem komolyan. Később persze kiderült, hogy az ügy halálosan komoly."

Az 1984-es bányászsztrájk idején a bányászokat segítő feleségek, hozzátartozók ellenőrzése nem hozzánk (MI5) tartozott, hanem a rendőrséghez.

Fent: melegednek a sztrájkolók Corton Wood Collieryben.

Lent: Arthur Scargill a rohamrendőrök sorfala előtt. (Orgreave)

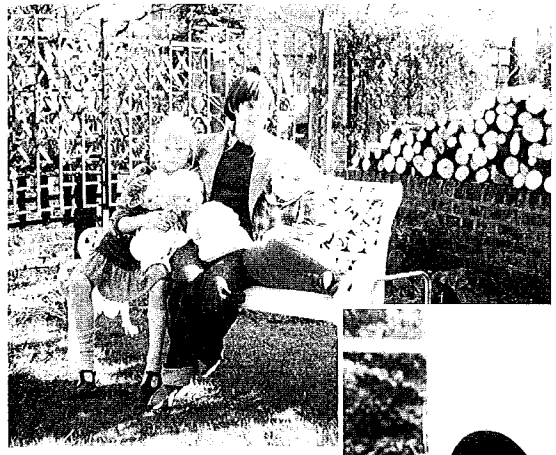

Spion Kop-i kertünkben. (1978)

Johnnal egy partin. (1983)

Spion Kop költözés előtt. (1984)

„Az új házunkban minden fehérre volt festve." Harriet, Alwyne Villasban. (1984)

The woman in the know

A New Statesman riporterei valósággal megszállták a bejárati ajtó környékét, és titokban fotókat készítettek rólam. (1986)

„Az Ideiglenes IRA fő célpontjára, az Európában állomásozó brit katonaság operatív védelmére összpontosítottunk." Roermond, Hollandia: tűzharc után (1988)

Vagyim V. Bakatyin, akit Gorbacsov nevezett ki a KGB élére. Igazi demokrataként elkötelezte magát a szervezet reformja mellett.

A KGB központja a Dzerzsinszkij téren. Itt folytak a tárgyalások. (1991)

Útban Ausztráliába a Spycatcher-meghallgatásra, Sir Robert Armstrong egy fotóssal társalog. (1987)

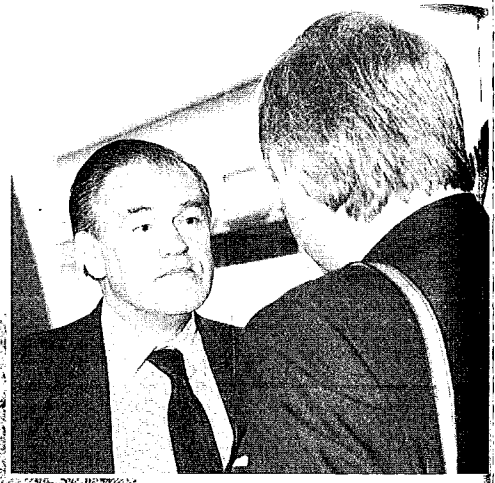

CAZAB-tanácskozás. (1988) A szigeten csak kenguruk éltek. A biztonsági intézkedések mértéke messze meghaladta a ránk leselkedő veszély nagyságát.

A megbeszélések szünetében Moszkvában városnézésen vettünk részt. Olyan hideg volt, amelyhez hasonlót még sohasem éltem át.

XCLUSIVE: The new chief of MI5

ING down a London street ıy, Stella Rimington in the ture taken of her since she head of MI5. Mysteriously, pictures of her have vanished from records. But a Mail On Sunday investigation charts her past, from cupboard monitor at school to head of the nation's most secret service. *Full story: Page 15*

Picture: KEITH PANNELL

Életem kezdett egy nyitott könyvhöz hasonlítani: a fotósok a lakásom előtt várakoztak, és minden erkölcsi értékrendet felrúgva készítettek fotókat rólam. Itt éppen egy zűrös hétvégén „kaptak le".

EVENING STANDARD 9 MARCH, 1993

Az Evening Standard karikatúrája: a Marks & Spencer áruházban; „Ha nem tévedek, maga Stella Rimington. Akkor ma én is olcsóbban vásárolok."

EVENING STANDARD 19 JULY, 1993

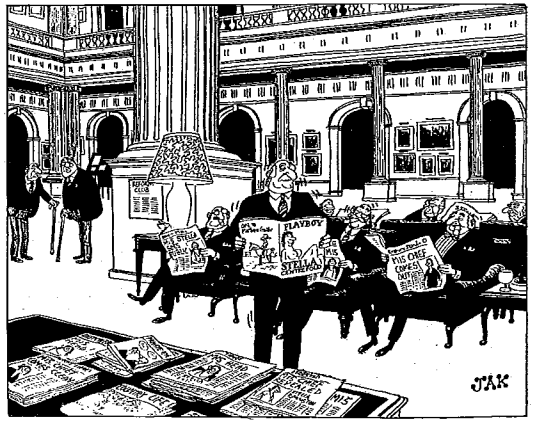

Az Evening Standard karikatúrája: „Szerintem csak idő kérdése volt."

Első hivatalos fotóm az MI5 főigazgatójaként. Mellettem Michael Howard belügyminiszter. (1993)

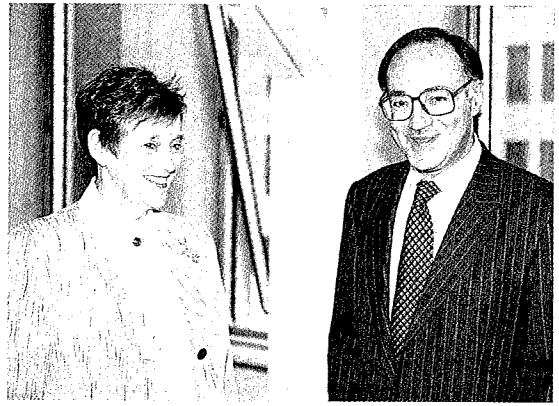

Jonathan Dimbleby megpróbálja oldani a feszültséget, mielőtt „színre" lépünk. (1994)

Louis Freeh-vel, az FBI igazgatójával. (1996)

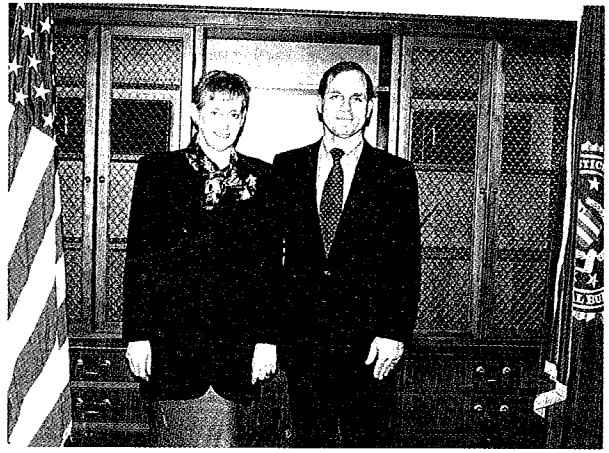

John Major átadja az MI5 új központját. (1994)

Látogatás Trinidadban (1999)

64. születésnapomat Koppenhágában, Tom Stoppard Hamlet-előadásában ünnepeltem, szereplőként. (1999)

16

Amikor az 1960-as évek vége felé a céghez kerültem, a felvétel titkosan, de találomra, véletlenszerűen zajlott. 1997 óta az MI5 újságokban és folyóiratokban hirdet, keres munkatársakat. Az 1980-as évek közepén a felvételek során még mindkét módszer élt. Rövidesen egyértelművé vált, hogy ha csupa klónozott embert alkalmazunk, nem leszünk képesek lépést tartani a fejlődéssel. Ahhoz, hogy az MI5 és a külvilág kapcsolatában lényegi változások történjenek, sok mindennek meg kellett változnia.

Igazából munka közben, a felvételek bonyolítása során döbbentem rá, hogy a céghez kerülőknek hányféle követelménynek kell megfelelniük, és milyen személyi adottságokkal kell rendelkezniük. Nemcsak operatív tiszteket, de fotósokat, kommunikációs szakembereket, nyelvészeket, ügyvédeket is alkalmaztunk (kis létszámban). Figyelőkre szintén nagy szüksége volt a cégnek. Kétféle figyelés létezett: az ún. „mobilok" gyalog vagy gépkocsival követték a célszemélyeket. Legfontosabb tulajdonságaik

az éberség, a munkabírás és a környezetbe történő beilleszkedés. Hosszan tartó készenlét után tartós igénybevételnek voltak kitéve. A figyelők másik csoportja, a „statikus" vagy állandó figyelők éjjel-nappal egy helyről követték az eseményeket. Házakat, lakásokat, üzemeket figyeltek, és rögzítették az ott történteket. Aki komoly nehézségek árán ébren tudott maradni, az nagy valószínűséggel sikeres akciót könyvelhetett el.

A figyelők kiválasztása legalább annyira bonyolult volt, mint maga a munka. Volt közöttük exrendőr, jazztrombitás, állatkerti dolgozó és arisztokrata is.

Az 1980-as évek közepén az ún. „tippkutatók" főleg a tehetséges diplomások közül válogattak. Körültekintően megkörnyékezték a jelöltet, mondván, hogy kormányhivatalokba keresnek alkalmazottakat. Azután hozzánk küldték, akit érdekelt a dolog. A „tippkutatók" általában két nagyobb hibát követtek el: voltak, akik rejtélyes módon senkit sem hoztak a céghez, míg mások túlzásba vitték, és James Bond-hasonmásokat produkáltak. A legjobbaktól eltekintve a rátermettség véletlenszerű volt.

Létezett még egy módszer, amely pozitív eredményeket hozott: a Belügyminisztérium állományába jelentkezők közül voltak, akiket át lehetett csábítani. Ahhoz, hogy az MI5 saját nevében toborozhasson, egészen 1996-ig kellett várni. Ettől kezdve a cég csupán egyike volt a szabadon választható állami hivataloknak. Ezek sorában a szakma rangos helyet vívott ki magának. Sokan jelentkeztek, többen, mint máshová.

Részben ezért egy szelekciós testület (CSSB) alkalmazására került sor a diplomások körében végzendő tehetségkutatás hatékonyságának növelésére. A probléma akkor kezdődött, amikor ehhez konkrét teszteket kellett kidolgozni. A cég története során az alapító Vernon Kell idejéből (1909) maradtak fenn ilyen „technikák", például lovaglás közben mandzsettára jegyzetelni. Kell szerint „a kollegináknak elég, ha jó lábuk van".

Az állományba vétel során olyan emberekre volt szükségünk, akik sokféle pozitív tulajdonsággal rendelkeztek. Elsősorban éles eszű, jó elemző- és lényegfelismerő képességgel bíró, valamint mind szóban, mind írásban önmagukat kiválóan kifejezni tudó operatív tiszteket kerestünk. Nagy hasznukat vettük az önállóan dönteni tudó, veszélyhelyzetben is „működőképes" embereknek. A felsoroltakon kívül nem ártott, ha valaki jó közösségi szellemű, kiegyensúlyozott és becsületes. Tekintélyes lista, az biztos.

Persze tudomásul kellett vennünk, hogy huszonéves jelöltekről van szó, akik még nem kiforrott egyéniségek. Egy időben ragyogó elmék kerültek az MI5-hoz, de az információk csak nem érkeztek az elvárható mennyiségben. Mivel titkos szervezetről volt szó, egy rosszul kiválasztott ember felvétele súlyosabb következményekkel járt, mint bárhol másutt.

Körülbelül egy évet töltöttem a felvételi osztályon, 1986-ban a Kémelhárítási Igazgatóság főnökévé neveztek ki. Ez a legendás „K" felségterülete volt. 80 évnyi késéssel így lettem Vernon Kell, az MI5 ala-

pítójának utódja. Mint nő első ízben én kerültem ilyen magas beosztásba. A férfiak nem is hagyták szó nélkül. A nők aránya a szolgálatnál amúgy is kezdett olyannyira jelentőssé válni, hogy a vezetés kénytelen volt magasabb beosztásokban is alkalmazni őket.

Szakmai előmenetelem jó volt: a gyakorlatban szerzett tapasztalatot az igazgatóhelyettesi pozíciók jól kiegészítették. Az egészet nem éreztem tehernek, inkább megtiszteltetésnek. A kémelhárítás főnökének lenni számomra kivételes szakmai lehetőséget jelentett. 1986-ban a Varsói Szerződés tagállamai még messze nem adták fel Nyugat-ellenes tevékenységüket. Bár az évek során az Egyesült Királyság kormányai mindent elkövettek, hogy eltántorítsák őket, azért időről időre értek el sikereket.

A kémelhárítás vezetőjeként kénytelen voltam bizonyítékokkal szolgálni olyan ügyekben, amikor valaki álnéven élt és tevékenykedett az országban. Az összes kém közül őket lehetett a legnehezebben kiszűrni. Sem az országukkal, sem a követségükkel nem tartottak semmiféle kapcsolatot, nem beszélve a megfigyelés alatt álló követségi alkalmazottakról (ezek egy része hírszerző volt).

A rendőrséggel szoros együttműködésben felderített, ún. telepített ügynököt lakásának konyhájában sikerült leleplezni, amint rádió-összeköttetést létesített megbízóival. Jómagam szakértőként szerepeltem a tárgyalásán.

Nem állítom, hogy felemelő érzés lett volna, főleg annak, aki egész életében a szigorú titoktartás szabá-

lyaihoz tartotta magát. (Később, a terrorizmus erősödésével megszokottá vált az effajta közszereplés.) Hogy a titkosságnak legalább a látszatát megőrizzük, a tárgyalás – ahol kissé ódivatú szerelésben jelentem meg – a nyilvánosság és a sajtó teljes kizárásával zajlott, az Old Bailey-ben. Agatha Christie Miss Marplejának éreztem magam, és lenyűgözött, hogy ugyanaz a bíró hónapokkal később egy fogadáson nem ismert fel.

1987-ben Peter Wright megírta *Spycatcher* című könyvét, amely valójában több volt, mint önvallomás. A harmadik jelentősebb válságot okozta az MI5-nál, hiszen minden benne volt, amire szerzője vissza tudott emlékezni. Az összes akciót és fedőnevet megnevezte. A *Spycatcher* a cégnek addig nem tapasztalt károkat okozott. Írója abban a téveszmében élt, hogy a szolgálat átverte, és tartozik neki.

Az ilyen és ehhez hasonló akciók fő célja ugyan valamely szervezet (ez esetben az MI5) hiányosságainak felfedése volt, de többet árultak el a leleplező személyéről. Valójában egyoldalú részinformációkról volt szó, jóval összetettebb ügyekben. Könnyen elképzelhető, hogy személyes indítékok (például harag) játszották a főszerepet az egész szolgálattal vagy annak egyes tagjaival szemben. Előfordult, hogy el nem nyert beosztás, vagy mint Wright esetében, a pénz motiválta az illetőt. Ő például azt hitte, hogy a cég átveri anyagilag. (Többször is felülvizsgálták, és rendben találták a járandóságát.) Ez a magatartás a magánszférában is zavart okozott volna, nemhogy a

titkosszolgálatoknál, ahol minden a titkosság elvére épül. Az ügyet „feldobó" óriási előnyben van, mert azon kívül, hogy vádjait szinte képtelenség „kivédeni", még a sajtó támogatását is élvezi. Csak nagy ritkán teszik fel azt a kérdést, hogy történtek-e lépések az ilyen és hasonló esetek megelőzése (cégen belüli rendezés) érdekében.

Amit Peter Wright tett, jól szemlélteti, milyen nehezen kezelhető problémák adódhatnak az elégedetlenségből. Amennyiben őfelsége kormánya kissé rugalmasabb, a Wright-ügy nem pattan ki. Őszintén szólva az üzleti világban a pénzzel sok mindent meg lehet oldani, amire a költségvetési összegekből gazdálkodó állami közhivatalok nem képesek.

Wright könyve „bepörgette" a Whitehallt és a titkosszolgálat egészét, hiszen nem csak róla szólt a történet. A nemzetet érintő súlyosabb titkok is felszínre kerültek. Ez valami olyasmi lehetett, mint amikor én készültem kiadni ezt a könyvet. Igaz, hogy ma már nem véletlenszerűen jelennek meg könyvek, a Whitehall rajta tartja a szemét a kiadásokon. Szerintem ez esetben pontosan a nagy hűhó vitte félre az egészet, mert különben sokan kimondottan unalmas írásnak találták. Wright második hasonló témájú írása már nem okozott komoly fennakadást az MI5 munkájában.

Sir Robert Armstrong kabinetminiszterre hárult a legkellemetlenebb feladat: a brit kormányt képviselte Ausztráliában, a Sydneyben megtartott tárgyaláson. Minden használható információt megpróbáltunk összeszedni, ami szóba jöhetett odakint. Kétségkívül ő volt az, aki a parlament által a szolgálat számára megszavazott anyagiakat biztosította. Ez azonban nem jelentett a munkába történő automatikus beleszólást. Hiába volt kabinettitkár, Armstrongnak halvány fogalma sem volt a Wright-féle akciókról, és elképzelhetetlenül nehéz, ha nem éppen megoldhatatlan helyzetbe került, amikor bizonyos kérdésekre válaszolnia kellett. Ezt kihasználván Malcolm Turnbull, Wright védőügyvédje nevetség tárgyává tette a brit államapparátus magas rangú képviselőjét.

A Wright által produkált anyagban egyetlen figyelemre méltó, veszélyesnek mondható állítás szerepelt: a Wilson-kormányt megbuktatni készülő harmincfős MI5-csapat esete. Ők abból indultak ki, hogy a Munkáspárti Wilson a szovjetek teljes bizalmát élvezi, és mint ilyen, alkalmatlan az ország vezetésére. Ha ezt továbbgondoljuk, akkor elméletileg a demokratikus intézményrendszer védelméért felelős szervezet került volna szembe a demokratikusan megválasztott kormánnyal. Sir Antony Duff, mint kívülálló, nem látta át a cég belső ügyeit, de ettől függetlenül szigorú belső vizsgálatot rendelt el, minek következtében még a régen nyugállományba vonult idős urakat is kikérdezték. Persze semmi értékelhető sem jött össze. Végül a kabinet nem talált használható információkat, és lezárta az ügyet azzal, hogy ilyen összeesküvés soha nem is létezett. Az igazsághoz tartozik, hogy sokan a mai napig nem látnak

tisztán. Az egész összeesküvés-elméletet maga Peter Wright vonta vissza egy 1988-as Panorama-interjúban. Ezzel a dolog bekerült az örökre tisztázatlan esetek sorába.

Jóval később, amikor főigazgató lettem, elhatároztam, hogy a Wilson elleni összeesküvés-elmélet végére járok. Kapcsolatba léptem a Munkáspárt néhány nagy öregjével, köztük volt belügyminiszterekkel. Világossá vált, hogy hallottak az ügyről, és tartottak a titkosszolgálatoktól. Bár mindent elkövettem, hogy elhiggyék, tévednek, tudtam, hogy még további erőfeszítésekre lesz szükség. Mivel miniszterelnöksége végén Harold Wilson is úgy nyilatkozott, hogy az MI5 „dolgozott rá", az iránta való lojalitás miatt közvetlen politikai, munkatársi környezetét nehezen lehetett volna meggyőzni ennek ellenkezőjéről. Wilson egyik régi munkatársa ugyanakkor kijelentette, hogy tudomása szerint a volt miniszterelnök soha nem tett említést az ügyről, olyannyira nem, hogy ők is az *Observer*ből értesültek róla. Szerintem ha valaki mindenáron ragaszkodik az összeesküvés-elmélethez, azt semmi sem fogja eltántorítani.

Bárhogyan is értékeljük az eseményeket, az biztos, hogy az előző belügyminiszterek, titkosszolgálati vezetők és egyéb hivatalok irányítói még a mainál is lazább együttműködésben tevékenykedtek. Így visszatekintve, véleményem szerint mindkét oldal hibázott. A titkosszolgálatok vezetői hivatalból bizalmatlanok voltak, eleve kizárták, hogy civilek megérthetik a szolgálat nehézségeit. A miniszterek, bár elismerték a titkosszolgálatok szükségességét, úgy vélték, hogy csak „bekavarnak" a kormánynak, és annál jobb, minél kevesebbet tudnak róluk. Az is lehet, hogy attól tartottak, ismereteik idővel hátrányos helyzetbe hozhatják őket, és politikai függetlenségük kerülhet veszélybe. Akárhogy is, a politikusok egy része nem bízott a titkosszolgálat becsületességében és alkalmasságában. Igyekeztek látókörön kívülre helyezni őket.

Mindkét oldal tévedett. A miniszterek rendre kitértek a felelősségvállalás elől, míg a szolgálatok vezetői alábecsülték az általuk irányított szolgálatok jelentőségét. Nem kerültek emberközelbe a politikusokkal, akik nem tudhatták, mi és miért történik a titkosszolgálatoknál. Idős, egykori belügyminiszterek ma azt állítják, sohasem ismerték az MI5 szándékát, és emiatt már-már beteges gyanakvással kezelték. Hát igen... Talán ha utánanéztek volna. Végtére is hozzájuk tartoztak, ők feleltek értük.

Nemrégen a „Hogyan legyünk belügyminiszterek?" című tévéműsorban több exbelügyminiszter hasonló módon reagált az MI5-val kapcsolatos kérdésekre. Ezt a posztot 1965 és 1967, majd 1974 és 1976 között betöltő Roy Jenkins úgy vélte, hogy az MI5 (titkos voltát kihasználva) mindig is „lekörözte" a belügyminisztereket. Ehhez még hozzátette: „Sohasem tanúsítottam különösebb érdeklődést irántuk. Egyébként mindig titkolóztak a kormány előtt." A többi illetékes, például Merlyn Ress belügyminiszter (1976-tól 1977-ig) közvetlenebb, lazább stílusban

nyilatkozott. Douglas Hurd és Michael Howard egyaránt elismerték, hogy mindenről tudtak, amiről tudniuk kellett. Jack Straw kiegyensúlyozottan fogalmazott. Biztos volt benne, hogy az emberek túlzott jelentőséget tulajdonítanak a titkosszolgálatoknak. Saját magát úgy jellemezte, mint aki hirtelen a gépház kellős közepén találja magát, és néz, mint a... Szerintem a kormányhivatalok és a titkosszolgálat mai modern együttműködésére feltétlenül szükség van ahhoz, hogy egyáltalán demokráciáról lehessen beszélni.

A kormányzat és a titkosszolgálatok együttműködésének alapelve: a szolgálat sohasem lehet a kormány legitimizált „fegyvere". Véleményem szerint az idevonatkozó, a 80-as évek végén törvénybe foglalt szabályok már jóval korábban meghatározták a mindennapok gyakorlatát. A Profumo-ügyről 1963-ban készült Denning-jelentés (már utaltam rá) ragyogó példája annak, hogy egy főigazgató mi mindent vesz számításba, amikor arról dönt, hogy végül miről kell és miről nem kell tudnia egy miniszternek. Denning értelmezésében; „A titkosszolgálatok akciói egyetlen célt szolgálhatnak: az ország biztonságának szavatolását, semmi egyebet. Ebből kiindulva ki kell zárnunk, hogy bárkinek a magánéletébe vagy üzleti ügyeibe beleüssék az orrukat, kivéve, ha az ország érdekei forognak veszélyben." Denning nem ítéli el az akkori főigazgatót, amiért nem folytatott külön vizsgálatot John Profumo hadügyminiszter, Christine Keeler és az orosz katonai attasé, Ivanov hírszerző tiszt ügyében. Kritikát csupán Profumo személyiségével kapcsolatban fogalmaz meg, melynek lényege, hogy a call-girllel folytatott viszonya miatt a miniszter ún. biztonsági rizikófaktorrá, zsarolhatóvá vált. (A nő titkos információk kiadására kényszerít-hette.)

A Denning-jelentés mind a mai napig arra emlékezteti a főigazgatókat, hogy vegyék fontolóra, mit közölnek a kormányfővel, és mit nem, már ami közvetlen munkatársai magánéletét illeti. Az igazán nem az MI5 főigazgatójának feladata, hogy megóvja a mindenkori kormányt a botránytól. Az államtitkokat „hordozó" miniszterek zsarolhatósága, illetve annak „kivédése" természetesen a főigazgató felelőssége. Részben ez az oka, hogy az MI5 főigazgatóinak nem kell betartaniuk a szolgálati utat, közvetlen bejárásuk van a kormányfőhöz. A belügyminiszter amúgy is tud minden olyan eseményről, amely komoly károkat okozhat az országnak. A miniszterelnöknek feltétlenül „képben kell lennie". A mindennapi gyakorlat azt mutatja, hogy a miniszterelnök rendszeres konzultációt folytatott a főigazgatóval, ami néhány embert nyugtalanított. John Major például kedvelte a miniszterelnöki rezidencia kertjében folytatott megbeszéléseket, ahová jó rálátás nyílt a környék ablakaiból. A hírek – mint mindenhol – nálunk is gyorsan terjednek. Így fordulhatott elő, hogy egyik-másik, John Majorrel folytatott beszélgetésemet követően volt rá eset, hogy felhívtak telefonon, vajon miről beszélgettünk mi ketten.

17

Egy 1989-es, a biztonsági szolgálatokra vonatkozó törvény minden eddiginél hatékonyabban szolgálja az MI5 és a miniszterek közötti normális, nyitottabb légkört. Eléggé ironikusan hangzik, de tény, hogy mindezt éppen Peter Wrightnak köszönhetjük. A *Spycatcher*ben ő írta le, hogy az 1960-as és '70-es években öt éven keresztül mi volt a dolgunk: „Végül is jól elvoltunk, államérdekből nyomozgattunk, betörtünk ide-oda, miközben a keménykalapos whitehallosok nagystílűen félrenéztek. Úgy tettek, mintha semmiről sem tudnának."

A lehallgatás tekintetében azon volt a hangsúly, hogy a mikrofonok a legjobban hallható (vehető) helyekre kerüljenek, minél közelebb az adott beszélgetés helyszínéhez, megfelelő álcázással, nehogy felfedezzék őket. Tény, hogy – bár ilyen akciók 1989 előtt is voltak, és alaposan előkészítették őket, valamint a rizikó mértékét is figyelembe vették, és a Whitehall tudtával történtek – szilárd, törvényes alapjuk nem volt.

Amikor 1985-ben törvény született a telefonlehallgatásról és a levélellenőrzésről (IOCA), az egyéb lehallgatás kimaradt a szabályozásból. Az állampolgárok lakása stb. politikailag érzékeny területnek minősült. (E téren tehát nem történt változás.)

A döntés – miszerint a magánterületre behatolást a törvény nem szabályozta – nem vette el Sir Antony Duff kedvét a további erőfeszítésektől. Jól látta, hogy az MI5 milyen körülmények között kénytelen dolgozni, és hogy bármit tesz az állam érdekében, annak nincs törvényi háttere. Mivel Peter Wright könyve éppen ezeket a hiányosságokat taglalta, Duff megálljt parancsolt a magánterületen végrehajtandó operatív akcióknak. Emiatt információhiány keletkezett éppen akkor, amikor a terrorizmus és más hasonló cselekmények szinte mindennapossá váltak.

Ekkor felgyorsultak az események, és miután Sir Antony visszavonult, megszületett az 1989-es titkosszolgálati törvény. A rosszindulatú vélekedésekkel ellentétben éppen az MI5 állt ki leginkább a jogi szabályozás mellett. Ezzel szemben egyes kormánytagok nem voltak túl lelkesek. Maga Mrs. Thatcher és több minisztere is úgy vélte, hogy hiba lenne a titkosszolgálatokat rászabadítani a társadalomra, mert az nem tenne jót a kormánynak sem. Persze a hatalom és a törvénykezés elválaszthatatlan fogalmak. Az Európai konvenció 8. cikkelye kimondja, hogy mindenki magánélete, valamint otthona és személyes kapcsolati rendszere szent és sérthetetlen. A továbbiakban az említett cikkely leszögezi: „Ezen jogok érvényesülését – kizárólag törvényes keretek között – a demokratikus államrendet és a nemzetbiztonságot, a köznyugalmat vagy az ország gazdasági érdekeit sértő bűnös tevékenységre utaló, vagy a közjogot, a közmorált és a közegészséget, illetve mások jogait vagy szabadságát veszélyeztető magatartás elhárítása függesztheti fel."

Az Európai konvenció szellemében az állam tehát legálisan, titkos eszközökkel védekezhet a szintén konspirált módon támadó ellenséggel szemben, és az állampolgári panaszokat is orvosolni lehet. De mindez hiába, ha nincsenek hazai, „kéznél lévő" törvények. A miniszterek döntöttek, felvállalták egyrészt a titkosszolgálatok megerősítését, másrészt a magánszféra addigi sérthetetlenségének korlátozását.

Bevallom, hogy amikor komolyra fordult a helyzet – az illetékeseket meg kellett győzni egy új titkosszolgálati törvény időszerűsége felől –, nem voltam biztos a dolgomban. Kételyeim voltak: vajon a törvény erőltetése nem az ellentétes hatást váltja-e ki, azaz hosszú távra elveszíthetjük a kormányt mint tájékozódási pontot. Ebből kiindulva az első igazgatói megbeszélésre egy olyan tanulmányfélét készítettem, amely a kérdés pozitív és negatív oldalát egyaránt vizsgálta. Az összegző következtetés nem a változások mellett szólt.

Ez a hozzáállás és az ilyen szintű ügyek nyílt feszegetése merőben új dolognak számított. Korábban egyszerűen nem volt miről egyezkedni, mert változások sem voltak, vagy ha igen, azokról „odafönt" vi-

ta nélkül döntöttek. A többiek véleményének ismeretében rájöttem, hogy a helyzet tarthatatlan: ha nem kezdeményezünk, végünk. Ettől kezdve elköteleztem magam az új törvény mellett. Egy munkacsoportot is létrehoztam a belügyi apparátussal történő együttműködés érdekében.

Az már az első perctől kezdve egyértelmű volt, hogy összetett, a lehallgatás legalizálásánál átfogóbb törvényt kell alkotni. Lényegében az 1952-es Maxwell Fyfe-irányelvek helyett a szolgálat tevékenységének új és teljes körű szabályozását kellett tető alá hozni, figyelembe véve az Európai konvenció túlkapásokkal szembeni elvárásait. Az elképzeléseinket megfogalmazó és parlamenti szakértők által gondosan kimunkált törvényjavaslatot a belügy jó időzítéssel, taktikusan vitte tovább. Ennek lényege az volt, hogy a titoktörvénnyel – amellyel sem a sajtó, sem a közvélemény nem értett egyet – egy időben került a parlament alsóháza elé. Így azután a mi törvényjavaslatunk sokkal kisebb ellenállásba ütközött, mint amire számítani lehetett.

A törvény végül egy dologra nem tért ki: egy parlamenti felügyelőbizottság létrehozására. Bár szóba került, ezt sokan még túl korainak tartották. Erre 1994-ben, az MI6 és a GCHQ tevékenységének szabályozásakor nyílt lehetőség.

A titkosszolgálati törvény elfogadtatását követően több országból is felkértek: győzzem meg a hivatalos szerveiket, hogy egy modern titkosszolgálat nem létezhet az effajta törvényi háttér nélkül. Az más kérdés, hogy ez nekünk sem ment könnyen, hát még az olyan országokban, ahol a terrorfenyegetettség szinte ismeretlen fogalom. Persze a terroristák többnyire ott csapnak le, ahol gyengének érzik a védelmet. Brit diplomatákat és katonákat gyilkoltak meg Európában, brit állampolgárokat raboltak el Indiában, és amerikai követségeket támadtak meg Afrikában. Jóllehet a hatékony terrorelhárítás nemzetközi együttműködést és megfelelő hatalmi eszközök feletti rendelkezést követel meg, nem ez a döntő. A hangsúly azon van, hogy ezen eszközök (titkosszolgálat, rendőrség stb.) alkalmazása ellenőrzött, törvényes módon történjék.

A norvégoknak például a mai napig nincs lehallgatási törvényük, és mégis jól elboldogulnak, pedig 1990-ben személyesen tőlem kértek tanácsot ez ügyben. Az új-zélandi titkosszolgálatot felügyelő bizottságtól is kaptam kérdéseket. Ők hasonló helyzetben voltak, mint mi, ráadásul a bírósági tárgyalások során döbbentek rá, hogy nem is olyan erősek, mint feltételezték. Náluk a bizottsági meghallgatások nyilvánosan zajlottak, és emiatt a közvéleményt érzékenyen érintette volna mindenfajta állami beavatkozás, amely az otthon vagy a magánélet sérthetetlenségét kérdőjelezte meg. Olyan vélemények is voltak, hogy „miközben az állam betörésért bebörtönöz embereket, a titkosszolgálatot – állampolgárai védelmében – olyan eszközökkel és jogosítványokkal ruházza fel, amelyek szintén törvénytelenek". Mindez ugyan nem gátolta a szolgálatok ér-

dekérvényesítési törekvéseit, de jelezte a civil kontroll fontosságát.

Az MI5 és a Whitehall nagy megkönnyebbülésére a törvényt a királynő szentesítette. A kivételes siker megünneplésére az időközben nyugállományba vonult Antony Duff helyére lépett Patrick Walkert, a törvényt támogató minisztereket, magát a miniszterelnököt és a lordkancellárt is meghívtuk a fogadásra Gower Streeten lévő központunkba.

Ez volt az első alkalom, hogy Mrs. Thatchert közelebbről is megismerhettem. Korábban is járt nálunk, a szolgálatnál, de ezek megrendezett, formális események voltak. Akkoriban még nagyon oda kellett figyelni, hogy ilyenkor kinek mit mondjon az ember, mert az illetékes igazgató részletes beszámolót kért az elhangzottakról. Mrs. Thatcher első látogatása sokak számára emlékezetes marad, ugyanis nem találta elég erősnek a neki felszolgált whiskyt. Bár a szervezők mindent megtettek, hogy a program tökéletesen sikerüljön, erről a lényeges momentumról sajnos megfeledkeztek.

Akkor a Terrorelhárítási Igazgatóság vezetője voltam. Ez idő tájt az Ideiglenes IRA Németországban brit katonákat készült likvidálni. A partit megelőző éjszaka egy németországi katonai bázis felrobbantását sikerült megakadályoznia egy éber őrnek, aki még időben megzavarta a terroristákat a végrehajtásban. Minderről természetesen részletes információkkal rendelkeztem, de mielőtt megszólalhattam volna, a miniszterelnök asszony – miközben a jobb

vállamra szegezte tekintetét – részletesen előadta a történteket. Persze a számára aznap megküldött információkról volt szó, de észrevettem, hogy pontatlanságok is előfordultak abban, amit elmondott. Átvillant az agyamon, hogy illene korrigálnom, de aztán letettem róla. Nem lett volna bölcs dolog. Biztos vagyok benne, hogy nem ez volt az első eset, amikor gyáván meghagyták őt tévedésében.

Az MI5 arculata, munkakultúrája már a törvényalkotást megelőzően sok tekintetben megváltozott. Ez a vezetés nyitottá válásában és a külvilágtól való elzártságunk megszűnésében mutatkozott meg. Az örökölt tabuk megszűntek. Fiatalabb és rugalmasabb gondolkodású emberek, köztük egyre több nő került hozzánk. Végső soron ez a folyamat vezetett odáig, hogy – amire azelőtt sohasem volt példa – három év múlva mint főigazgató a saját nevemen szerepeltem a médiában. Mondanom sem kell, hogy erre aztán végképp nem voltam felkészülve.

Az új törvény számunkra mindenekelőtt azt jelentette, hogy Tribunal elnevezéssel ellenőrző csoportot hoztak létre. Ez az MI5 minden olyan eljárását felülvizsgálta, amely a magánszférát érintette (konkrét kérdésekre konkrét válaszokat vártak).

A Tribunal szinte semmit sem tudott rólunk, ezért aztán mindkét részről tapogatózás folyt. Az igazat megvallva afelől sem lehettek biztosak, hogy nem verjük-e át őket. Persze minket sem kellett irigyelni, mert nem tudhattuk, hogy ellenőreink milyen gondolkodásúak, és mennyire lesznek méltá-

nyosak, vannak-e előítéleteik stb. Az biztos, hogy komolyan vették a munkájukat. Minden dosszié, feljegyzés érdekelte őket, mi pedig készségesek voltunk. Igaz, sohasem hittük volna, hogy ezek az anyagok egyszer a kívülállók számára is hozzáférhetővé válnak.

A magam részéről biztos voltam benne, hogy nincs miért szégyenkeznünk, sőt mi több, csak büszkék lehetünk arra, amit ellenőrzésre átadunk. Ettől kezdve mindenben segítettük őket, olyannyira, hogy a szolgálat egészét átfogó látogatást szerveztünk részükre. Megismerhették a nyilvántartást, a lehallgatás gyakran zavaros, recsegő szövegeit feldolgozó munkatársakat és a dossziékat kezelő elhárítótiszteket. Abból indultunk ki, hogy minél többet tudnak meg rólunk és a munkánkról, annál jobbak lesznek az esélyeink arra, hogy belássák: amit csinálunk, az helyénvaló. Úgy vélem, összességében jó benyomást tettünk rájuk, és értékelték azt a nyitottságot, amit velük szemben tanúsítottunk. Nekünk két szempontból is hasznos volt az együttműködés. Megtanultuk, hogyan értessük meg magunkat olyanokkal, akik nem feltétlenül gondolkoznak úgy, mint mi. Azonkívül bizonyos jártasságra tettünk szert a száraz sherry ebéd előtti fogyasztásában, amely (mint kiderült) a londoni jogászkollégiumok elismert itala.

Antony Duff a törvény kiharcolása mellett egy új MI5-központ létrehozásához is megszerezte a miniszterelnök támogatását. Főigazgatóként jól ismerte a körülményeket, és pontosan tudta, hogy a London belvárosában lévő kilenc különböző épület nem jelent megoldást. A titkos iratok és dossziék „mozgatása" ekkora területen nem volt sem biztonságos, sem pedig gazdaságos. (Még nem voltak számítógépek.) Előfordult, hogy a futárok sürgős küldeménnyel közlekedési dugóba kerültek.

A Gower Street és a Curzon Street közötti ingajárat nem elhanyagolható előnye volt, hogy bevásárlás céljából – egy kis kitérővel – a Marks and Spencert is útba lehetett ejteni. Amikor a millbanki Thames House-ba költöztünk, mindennek befellegzett. Többé nem nyílt lehetőség az ingázásra. Mielőtt az általa kezdeményezett változások életbe léphettek volna, Duff nyugállományba vonult. Tevékenysége nagy hatással volt a szolgálat egészére, és olyan munkastílust hozott létre, amelyre én is bátran támaszkodhattam. Személy szerint is hálával tartozom neki, mert felismerte, hogy a szolgálat legkényesebb feladatait is képes vagyok ellátni. A hidegháború utolsó napjaiban ő javasolt az általam mindig is nagyra becsült kémelhárítási igazgatói beosztásba.

18

Kinevezésem idején lányaim tizenhat, illetve tizenkét évesek voltak. Nem tudták, illetve nem is tudhatták, hogy mivel foglalkozom, de annyit azért sejtettek, hogy titkos munkát végzek a kormány részére. Az, hogy a *New Statesman* riporterei felbukkantak a házunk táján, csupán egyike volt azon váratlan és különös eseményeknek, amelyekhez idővel hozzá kellett szokniuk. Egy alkalommal például telefonon kerestek, és amikor letettem a kagylót, valamelyikük rákérdezett: „Mi történt?" „Semmi különös" – válaszoltam szórakozottan. „Mérgezett hegyű esernyővel megszúrtak valakit." „Tényleg?" „Nem valószínű." Ezzel be is fejeztük a társalgást. A telefonhívás a rendőrségtől érkezett, melyben tudtomra adták, hogy a bolgár titkosszolgálat megtámadta Georgi Markovot a Waterloo Bridge-en. Bevallom, először nem vettem komolyan a merényletről szóló jelentést, pedig az a valós tényeket rögzítette, olyannyira, hogy nem sokkal később egy hasonló eset történt Párizsban is.

A nap 24 órájában megszámlálhatatlan telefonhívást kaptam, ami sokszor azzal járt, hogy hirtelen el kellett mennem hazulról. Előfordult, hogy az átlagosnál nagyobb érdeklődést tanúsítottam, és szokatlanul jókedvű voltam, amikor „nem megengedett tevékenységért" egy-egy orosz hivatalos személyt kiutasítottak. Az Ideiglenes IRA londoni bombamerényletei idején pedig folytonos aggodalommal és rögeszmésen lestem a rádiót, hogy mi fog történni.

Elkerülhetetlen volt, hogy a lányok bizonyos mértékig ne ismerjék meg a szolgálat mindennapi életét. A lakásunkon tartott összejövetelek és fogadások alkalmával sok munkatársammal és a külföldi titkosszolgálatok tagjaival találkoztak. Megbízhatóbb udvarlóik társaságában ilyenkor gyakran befogtam őket pincérkedni. A nevek persze nem rögződtek pontosan. Mindenki Chris vagy John volt számukra. Később, amikor főigazgató lettem, nemcsak én, ők is a média érdeklődésének középpontjába kerültek.

Attól kezdve, hogy különváltan éltem, elhatároztam, a lányoknak is több önállóságot adok. Nekik sem tetszett, hogy velük közel egyidős, a nyelvünket hibásan beszélő és a főzéssel is hadilábon álló „au pair"-ek felügyeltek rájuk. Amikor az egyik német lány – a hátsó ülésen veszekedő Harriet és unokatestvére miatt – parkoló gépkocsiknak (köztük egy Rolls-Royce-nak) ütközött, elhatároztuk, hogy más megoldást kell találnunk. Ezután két helyi hölgyet alkalmaztam a háztartási munkák elvégzésére. Minden simán ment, amíg extra programok nem adódtak:

például egy matekkülönóra vagy edzés. Sajnálom, hogy a vizsgáik idején nem kapták meg azt a segítséget, amit szerettem volna megadni nekik. Először kémelhárítási igazgatóvá, majd később főigazgatóvá történt kinevezésem kötött le, ráadásul a sajtó is piszkálta a céget, szabályosan utaztak ránk.

Mint anya nem voltam könnyű helyzetben. Találékonyabbnak kellett lennem a Vörös Pimpernelnél. A lányaim viszont megtanultak vigyázni magukra, és önállóan eligazodtak Londonban. Beosztásom rengeteg utazással járt. A Nyugat kémelhárításának fő erőssége a hidegháború kezdete óta az Egyesült Királyság, az USA és a Brit Nemzetközösség szoros információcseréjén alapult. A Peter Wright-féle ügyek is beletartoztak a kémelhárítási igazgatók hatáskörébe, mindenesetre számolni kellett velük. Amíg én az USA-ban, Ausztráliában, Kanadában és Új-Zélandon tárgyaltam, édesanyám vigyázott a két lányra.

Az együttműködés, az információk közös felhasználása egyáltalán nem volt a titkosszolgálatok erőssége, de egy olyan világban, ahol a terrorfenyegetettség is egyre erőteljesebb és több országra kiterjedő, a védelemnek is globálisnak kell lennie. 1909-ben, az MI5 megalakulása idején még tilos volt külföldi segítség igénybevétele, de már akkor nyilvánvaló volt, nem lehet begubózni és baráti támogatás nélkül eredményes munkát végezni. Az első és a második világháború között a titkosszolgálati együttműködés a mélyponton volt. A második világháború hozta meg az áttörést, különös tekintettel az USA és az Egyesült Ki-

rályság kapcsolatára. Közös titkosszolgálati akciókkal sikerült megtéveszteni a hitleri Németországot, és a D-nap (a normandiai partraszállás) sikerében is döntő szerep jutott a titkosszolgálatoknak.

A hidegháború egyértelművé tette, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamainak hatékony hírszerző tevékenységét kizárólag a nyugati szolgálatok közötti szoros együttműködéssel lehet megállítani. Még így is felmerült a gyanú, hogy némelyik társszolgálat esetleg orosz befolyás alá került. Ezek a feltevések többnyire alaptalannak bizonyultak, mert a kapcsolatok szigorúan szabályozottak voltak, és mindig két szolgálat között jöttek létre. Ez alól csak a második világháborús szövetségesek: a britek, az amerikaiak és kanadaiak, az ausztrálok és új-zélandiak, együttesen a CAZAB volt kivétel.

Amikor 1970-ben beléptem a kémelhárításhoz, a CAZAB elvárásai szerint oktatták a tisztjelölteket, akiknek a nevei látványos külsőségek mellett egy közös listára kerültek mint fontos információhordozóké. A hidegháború alatt ez egyébként nem volt ritkaság. A szakmában előbb-utóbb mindenki felkerült valamilyen listára. Számtalan ilyen lista létezett. Mindegyiknek külön kódja volt, és csak az adhatott róla felvilágosítást vagy tekinthetett be a dossziékba, aki szerepelt rajta. Nem volt ebben semmi szokatlan. Winston Churchill egy alkalommal hazatelefonált a tengerentúlról – Roosevelt elnökkel tárgyalt –, hogy a Hornblower (A kürtös) című regény mennyire elnyerte tetszését. Churchill kódfejtő apparátusa napokig törte a fejét a Hornblower (mint kódnév) jelentésén, amikor végre rájöttek, hogy C. S. Forester könyvéről van szó, semmi többről.

Ha valaki kilépett a testülettől – más területre ment, vagy nyugállományba vonult –, lekerült a listákról. Furcsa érzés, olyasmi, mint az agymosás, de van értelme. Elsősorban akkor, ha fontos információk kerülnek ki, és feltételezhető, hogy áruló működik a cégnél. Ilyen esetben lényegesen könnyebb leszűkíteni a gyanúsítottak körét. A listákkal kapcsolatban a problémát főleg az okozta, hogy bizonyos idő elteltével az ember maga sem emlékezett pontosan, melyeken szerepelt, és milyen kódneveket használt a titkos akciók során. Nyugdíjazásomat követően hozzám is beállítottak nem csekély mennyiségű aláírandó listával, ahonnan törölték a nevem.

A Peter Wright által a *Spycatcher*ben kivesézett CAZAB eredeti formájában a hidegháború végéig maradt fenn. A terrorizmus és a korábban csekély veszélyt jelentő szervezett bűnözés alapjaiban más típusú együttműködést követelt: gyors és hatékony, egyúttal nyíltabb és széles körű együttműködést.

1988 tavaszán éppen Patrick Walkert, az akkori főigazgatót kísértem el egy Ausztráliában megtartott CAZAB-ülésre, amikor a gibraltári akció lezajlott. Az MI6 főnöke, a CIA és az FBI vezetői, valamint az ausztrál, az új-zélandi és a kanadai titkosszolgálat vezetői – egyszóval a régi jó hidegháborús szövetségek – mind részt vettek a találkozón.

Kis létszámú, profi csapat voltunk, országonként eltérő jellemzőkkel, de közös célok – a legbizalmasabb információk cseréje, a főbb kémelhárítási veszélyforrások bemutatása és konkrét esetek elemzése – által vezérelve. Az amerikaiak (tiszteletre méltó, ősz politikusok, akiket szakértők kísértek el) hatalmas szervezeteket irányítottak, és az operatív tapasztalatok, valamint a feldolgozott ügyek tekintetében fölényben voltak az összes többi szolgálattal szemben. Vezetőjük nagy tudású, tapasztalt, vékony, apró ember volt, aki elődjével, James Angletonnal, Peter Wright alteregójával ellentétben kiegyensúlyozottságot sugárzott. Az inge felső zsebében lévő fekete jegyzetfüzet kivételével semmiféle iratot vagy feljegyzést nem tartott magánál. Feltételezem, hogy ebben olyan fontos információk szerepeltek, melyeket egyéni módszerrel ő maga kódolt.

Egyébként a brit szolgálatok voltak a legrégebbiek, és minden tekintetben az amerikaiak után következtek. Elismert, gyakorlati tapasztalattal rendelkező titkosszolgálati szakemberek irányításával működtek. Új-Zéland – egy exkatonatiszt vezetésével – kis létszámú, de jól irányított és profi szolgálattal rendelkezett.

Az ausztrál partvidék egy olyan szigetén zajlott a találkozó, ahol rajtunk kívül csupán néhány kenguru és az ausztrál szolgálat kiképzőbázisa volt. Mint egyetlen nő, a légkört kissé „macsósnak" találtam. Komoly teniszcsaták és úszás a jéghideg tengerben: ezek szerepeltek a szabadidős programban. Ezen az eldugott helyen az amerikaiak – mint mindig – jelentős kommunikációs csapattal és műholdas adókkal voltak jelen. A CIA és az FBI vezetőit saját fegyveres kíséretük vette körül, amit túlzásnak tartottam, tekintettel a helyszín körültekintő és biztonságos megválasztására.

Mint említettem, a tanácskozás ideje alatt zajlottak a gibraltári események, melyek során az Ideiglenes IRA terroristacsoportja (ahogy ők nevezték magukat: az Aktív Szolgálati Egység) teljes egészében megsemmisült. Már Ausztráliába utazásunk előtt is voltak olyan információink, hogy Madridban tartózkodnak. Patrick Ausztráliában is igyekezett „képben lenni", miközben az akció Gibraltárban folytatódott. Döbbenten fogadtuk a híreket, vajon mi történhetett?!

Ez az akció klasszikus példája volt a kémelhárító munkával járó nehézségeknek, amikor az MI5 a különböző forrásokból összegyűjtött információk alapján következtetett arra, hogy mi fog történni. A lényeg mindig a megelőzés. Uralni kell a helyzetet, még mielőtt a terroristák akcióba léphetnének. (Ne legyenek képesek robbantani.) A dolgok természetéből következik, hogy a rendelkezésre álló adatok többnyire részinformációk, így nem alakulhat ki teljes kép a várható eseményekről. Ha az információk alapján a veszély közeli és sürgős beavatkozást igényel, akkor dönteni kell: vagy semmit sem teszünk, vagy ha cselekszünk, annak esetleg negatív következményei lehetnek.

A gibraltári események kapcsán el kell mondani, hogy jól ismertük az Ideiglenes IRA stratégiáját,

mely szerint Észak-Írország és Nagy Britannia területén kívül támadtak brit célpontokat abból kiindulva, hogy azok ott kevésbé védettek. Részletes információink voltak a végrehajtás módozatairól. Többnyire lőfegyvert vagy autóbombát alkalmaztak. Hírszerzési adatok szerint az Ideiglenes IRA terroristái Gibraltárban is robbantásos merényletre készültek. Nem hibázhattunk: beazonosítottuk a gépkocsit, amit a brit katonai zenekar parádéja alatt akár fel is robbanthattak volna.

Ilyen körülmények között kellett dönteni a legbonyolultabb helyzetekben. A terroristák elegendő bizonyíték nélküli letartóztatása sokszor szabadon bocsátásukhoz vezetett, és későbbi leleplezésük esélyét rontotta. Másfelől viszont nem csekély rizikóval járt, ha nem kapcsoltuk le őket időben. Idegfeszítő döntések ezek, melyeket többnyire az idő szorításában, az állampolgárokat érintő rizikófaktorok ismeretében kellett meghozni.

A gibraltári akció a terroristák halálával végződött. Az csak később derült ki, hogy a gyanús autó csupán a helyet foglalta egy másik, már régóta Spanyolországban tárolt, robbanóanyaggal megpakolt gépkocsinak. Az MI5 tevékenységét több fórumon is vizsgálták. Egy rutinvizsgálatot követően az ügy az Emberi Jogok Európai Bizottsága, majd az Emberi Jogok Európai Bírósága elé került. Minden fórumon ugyanazok a kérdések merültek fel: mennyiben volt jogszerű, illetve elkerülhetetlen a terroristák agyonlövése.

Az elsődleges vizsgálat és az Európai Bizottság törvényesnek és szükségszerűnek ítélte az akciót, de az Európai Bíróság tíz-kilenc arányban ennek az ellenkezőjét állapította meg, azaz számunkra negatív döntést hozott. Ez már önmagában is jelzi, hogy egy ilyen akció levezénylése milyen komoly nehézségekkel jár. Pontosan ezért vannak fenntartásaim a *„Halálszikla"* (utalás Gibraltárra) típusú műsorokkal kapcsolatban. Magasztos érzelemtől vezényelve támadnak minket, miközben fel sem merül bennük, hogy az események rosszabbul is alakulhattak volna.

A tanácskozás szünetében egy kényelmes, laza kerékpártúra során Patrick felajánlotta a terrorelhárítás igazgatói beosztását (a korábbi igazgatót Észak-Írországba küldte). Váratlanul ért, szinte sokkolt a felkérés, hiszen nem csekély gondot okoztam a terrorelhárításnak (lásd Gibraltár!). Végül – bár voltak fenntartásaim – elvállaltam a beosztást.

Még 1969-ben ezen a területen kezdtem, de azután áttértem a hidegháborúval összefüggő operatív feladatok végrehajtására. A Kadhafi ezredes által fegyverrel, robbanóanyaggal és pénzzel támogatott Ideiglenes IRA Észak-Írországon kívül Nagy-Britanniára és Európára is kiterjesztette tevékenységét. Észak-Amerikában fegyverek és műszaki-technikai eszközök beszerzésére, valamint anyagi-pénzügyi alapok megteremtésére törekedtek. A terroristák világszerte mozgásba lendültek, és igyekeztek megerősödni, mind a fegyverzet, mind a felszereltség tekintetében.

Az 1960-as évek végén – miközben az északír terrorizmus tovább fokozódott – a terrorizmus egyéb formái kezdtek kialakulni. A kapitalizmust a terror eszközével támadó, kis létszámú nacionalista csoportok jöttek létre, először Európában. Ilyen volt a Vörös Brigádok Olaszországban és a Vörös Hadsereg Frakció Németországban. Új fogalom jelent meg: a nemzetközi terrorizmus. A terrorcsoportok a közvélemény figyelmét igyekeztek felkelteni. 1972-ben a palesztin „Fekete Szeptember" terrorcsoport szinte a televízió nyilvánossága előtt támadta meg a müncheni olimpián részt vevő izraeli sportolókat, a jelenleg francia fegyházban raboskodó Carlos (a Sakál) vezetésével.

A palesztinok nemzetközi méretekben folytatták a terrorizmust: túszejtések, repülőgép-eltérítések, autóbombás merényletek és fegyveres akciók egyaránt szerepeltek az eszköztárukban. Egyes csoportok – így a Nemzeti Felszabadítási Front Palesztináért és az Abu Nidal csoport – még a Palesztin Felszabadítási Front elnöke, Jasszer Arafat 1988-as békefelhívása ellenére sem hagytak fel a terrorakciókkal. Egyes veszélyforrások idővel megszűntek ugyan, de helyükre újak kerültek. Az 1980-as évek a Nyugatot, de leginkább Amerikát a „Nagy Sátánnak" kikiáltó iszlám szélsőségesek megjelenését hozták. A Nyugat érdekeltségei mindenütt veszélyben forogtak. Sok terrorcsoport a világ különböző pontjain is felbukkant. Az európai enyhülés, a határok lebontása ugyanakkor megnehezítette a terrorizmus elleni harcot.

A kormányok, a biztonsági és rendvédelmi szervek komoly kihívás előtt álltak. Sok országnak időbe tellett, mire megtalálta a leghatásosabb ellenszert. Izrael például speciális katonai kommandót hozott létre a palesztin terrorista vezetők likvidálására, mondván, hogy a terrorizmus elleni harc: háború. A szovjetek és szövetségeseik a Nyugat gyengítése reményében sokszor befogadták, illetve más módon támogatták a terroristákat. Néhány ország, mint például Líbia, Szíria, Irán és Irak külpolitikai céljaik érdekében támaszkodtak a terrorizmusra.

Az USA és Nyugat-Európa kormányai elsősorban a politika eszközeivel szálltak szembe a terrorizmussal. Ez a támogató országok nemzetközi elszigetelését jelentette, és kizárta a terroristákkal kötendő bármiféle alku lehetőségét. Thatcher asszony határozottan kiállt e mellett, de némelyik nyugati kormány bizonytalanabb, elnézőbb volt. A törvény adta eszközöket is alkalmazták: letartóztatások, bebörtönzések. A terroristák nem kaptak politikai fogoly státust, egyszerű bűnözőként kezelték őket. Fokozott védelemben részesítettek repülőgépjáratokat és a politikai élet kiemelten veszélyeztetett szereplőit. Végül, de nem utolsósorban a biztonsági és rendőri szerveiktől beszereztek minden lehetséges információt. Bizonyos esetekben speciális antiterrorista egységek – például az FBI túszmentő akciócsoportja – bevetésére is sor került.

Az MI5 és a többi nyugati szolgálat ez idő tájt szembesült azzal a ténnyel, hogy a kémelhárítás jól

bevált eszköztára – a gyakran idegtépő operatív munka, a kémek elfogása, a szovjet hírszerzők megfigyelése és leleplezése – nem elegendő olyanokkal szemben, akiknek a legfőbb célja: a gyilkolás. Persze ahhoz, hogy megértsük és feltérképezzük őket, továbbra sem mondhattunk le a jól bevált titkosszolgálati módszerekről. A nehézséget leginkább az okozta, hogy földrajzilag távol eső helyeken, illetve olyan országokban működtek, amelyek rokonszenveztek velük. Így a bűnüldözés klasszikus jellemzőit: a gyorsaságot, az azonnali reagálást kellett kifejlesztenünk ellenük.

A lehető legteljesebb siker elérése érdekében a határokon átívelő, gyors és biztonságos információáramlásra volt szükség. Egyrészt azért, hogy a veszélyeztetett ország gyorsan megkapja a szükséges információkat, másrészt, hogy akik már képben voltak, megtehessék az operatív intézkedéseket. A biztonsági szolgálatok közötti kapcsolatok terén a korábbi óvatos, körültekintő együttműködésnél lényegesen dinamikusabb információcsere jött létre. A baráti országok az egymást érintő terrorveszélyt mindig úgy kezelték, mintha az ellenük is irányult volna. Ebben a folyamatban az MI5 vezető szerepet játszott.

Az új típusú együttműködés egyik ösztönzője az Európai Biztonsági Szolgálatok vezetőinek évente két alkalommal ülésező tanácskozása volt. Mielőtt közismertté vált, titkos, viszonylag kis létszámú csoportként működött, és csupán annyit lehetett tudni róla, hogy alkalomadtán a vezetők nagystílű vendég-

látásban részesítették egymást. Ez a fórum idővel az európai szolgálatok közötti együttműködés nélkülözhetetlen elemévé vált. A személyes kontaktus alkalmat adott egymás képességeinek megismerésére, és sokat elárult a vezetett szolgálatokról, s egyben arról is, hogy azok milyen szerepet játszanak saját országaikban. Egyébként, ha a legtitkosabb információk cseréjéről van szó, nem árt tudni, hogy kik használják fel azokat, és az érintett szolgálat szakmailag mennyire megbízható, mennyire profi.

Kezdetben természetesen merültek fel problémák, főleg a megszerzett információk egységes kezelése, értékelése terén. Tegyük fel például (volt rá eset), hogy valamelyik titkosszolgálat a megszerzett adatok alapján, kormánya jóváhagyásával aktivizálja biztonsági erőit, leállítja a légi közlekedést, és lezárja a határokat, míg egy másik ország nem vesz tudomást az eseményekről, és nem reagál kellőképpen. A titkosszolgálatok kulcsembereinek személyes kapcsolata és információcseréje az effajta malőrök előfordulásának esélyét a minimumra csökkentette.

Mivel a terrorcselekmények politikai motivációkkal bírtak, néhány ország külön terrorügyi minisztert nevezett ki. Elmondhatom, hogy mi az Egyesült Királyságban (szerencsére) ilyen intézményt nem hoztunk létre. Hiszen ott volt a belügyminiszter, a külügyminiszter vagy az északír kérdéseket felügyelő miniszter.

Az úgynevezett terrorügyi minisztereket a szakemberek nem tartották sokra. Úgy ítélték meg őket,

hogy csupán politikai karrierjüket egyengetik. Legfontosabb tevékenységük (hazai támogatóikkal együtt) az európai társszervek, a rendőrség és a biztonsági szolgálatok rendszeres látogatása volt. Mindegyik egyéni elképzelésekkel rendelkezett arról, hogy mit kellene tenni. A nemzeti szolgálatokkal szemben egy páneurópai szervezet létrehozásában gondolkodtak. Mondanom sem kell, hogy mindez felesleges pénz- és időpocsékolást jelentett.

Az MI5 elsősorban nem politikai szervezet. Beszerzi és rendszerezi az adatokat, de ehhez elsősorban a kor ritmusát kell felvennie. A régi dossziés, kartonos rendszer mára teljesen elavult, sőt egyenesen hátrányos, akadályozza a munkát. A dossziék helyét számítógépes programok vették át. A figyelésnek is lépést kellett tartania az új követési technikákkal. Senki ne gondolja, hogy a terroristákat nem képezték ki a figyelés ellen. (A KGB-sek úriemberek voltak hozzájuk képest.) A hidegháború során az oroszok persze kiválóan megismerték Londont, a közlekedést, az egyirányú utcákat, a földalatti-hálózatot és az állomásokat, de velük kapcsolatban egy dologban biztosak lehettünk: ha kiszúrták, hogy figyeljük őket, nem fordultak meg, és nem lőttek ránk. A terroristákról ugyanezt nem lehetett elmondani, ők biztos, hogy lőttek volna. Ez az állomány és az állampolgárok életét veszélyeztető, súlyos vagyoni károkkal járó újfajta fenyegetés komoly rizikófaktornak bizonyult, ha az információk minősége, illetve azok kiértékelése nem érte el a megfelelő szintet.

A terrorizmus elleni küzdelem megváltoztatta az MI5 arculatát, mind az általános munkakultúrát, mind a gyakorlati, végrehajtó munkát. MI5-tisztek egy új generációja került a pályára, amikor a terrorelhárításhoz vezényeltek. Modernek, fiatalabbak és a munkában nyitottabbak voltak. Sokat utaztak, és idegen nyelveket beszéltek. Mindez jobb munkavégzést eredményezett. A Whitehall világában is otthonosan mozogtak. Bizottságokban üléseztek, miniszterekkel és tanácsadókkal értekeztek. A terrorelhárítás eredményessége – a gyanúsítottak letartóztatása és elítélése – idővel oda vezetett, hogy a bírósági tárgyalások során egyre gyakrabban került sor az MI5 tagjainak meghallgatására tanúként. Az állomány azon része, amely lépést tudott tartani a megváltozott körülményekkel, szakmailag fejlődött és előrelépett, a többiek pedig vagy lemorzsolódtak, vagy teljesen háttérbe szorultak.

A terrorelhárításnál kezdetben az Ideiglenes IRA németországi brit katonai célpontok ellen tervezett akciói álltak elhárítói tevékenységünk középpontjában. Az akciókat megelőzően a terroristák Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában húzták meg magukat. Az európai titkosszolgálatok közötti együttműködés színvonalát jól mutatja beazonosításuk, nyomon követésük és letartóztatásuk hatásfoka. Az esetek többségében – bár a merényleteket nem mindig tudtuk megakadályozni – az elkövetőket sikerült letartóztatni, igaz, némelyikük nem kapta meg méltó büntetését. Az Ideiglenes IRA megelégel-

vén európai akcióinak sikertelenségét, ismét Nagy-Britanniára összpontosította figyelmét, ahol a sajtónyilvánosság adta előnyöket a maga hasznára fordíthatta.

Amellett, hogy az északír terrorizmus erőink jelentős részét lekötötte, a nemzetközi terrorizmus is megélénkült. 1988 karácsonyán – csupán néhány hete voltam a terrorelhárítás vezetője – ismét az egyik lányom vette fel otthon a telefont. Engem kerestek, mennem kellett. Lockerbie felett felrobbant a PanAm 103-as járata...

Ez a terrorcselekmény nagy megdöbbenést váltott ki, részben váratlansága miatt, részben mert nagyon sok ártatlan (véletlenül azon a gépen utazó) ember esett áldozatul. A tragédia két dologra irányította rá a figyelmet: a légi közlekedés biztonságának hiányosságaira, valamint arra, hogy a terroristák (sajnos) megtalálták a figyelemfelkeltés egyik leghatásosabb módját. „Ki a felelős?" – hangzott el, „Lesz-e következő?" A titkosszolgálatok világa felbolydult. A szakértők és elemzők nyilatkozatai csak fokozták a közvélemény aggodalmát. Ennek a hatása a politikában is érezhető volt.

Ebben a légkörben könnyebb volt felülbírálni korábbi döntéseinket és kiszűrni a hibákat. Az önvizsgálattal együtt járó nehézségeket természetesen nem tudtuk megspórolni, de a hangsúly azon volt, hogy bármiféle korrekciót – enyhén szólva – felfokozott nemzetközi légkörben kellett végrehajtani. A területileg illetékes (ahol a gép roncsai, a személyzet

és az utasok maradványai szétszóródtak) rendőri szervekkel külön MI5-csoport tartotta a kapcsolatot. Törvényszéki szakértőket is bevontunk. Az USA és néhány európai ország csatlakozott a vizsgálathoz.

A nyomozás hosszadalmas és szerteágazó volt. A világ több különböző pontjára terjedt ki, és a bomba elkészítésétől kezdve a robbantásig rekonstruálta az eseményeket. Az alapos információgyűjtés és elemzés végül oda vezetett, hogy az elkövetők egyikét sikerült azonosítani és elítélni.

A terrorelhárítás rendszere az Egyesült Királyság területén bonyolult és rugalmatlan volt. Igazság szerint – bizonyos alapelvek betartásával – minden szolgálat és szakterület számára önállóságot kellett volna biztosítani. Alapelvként érvényesült például a miniszterek beszámolási kötelezettsége nemzetbiztonsági kérdésekben a parlament és a választópolgárok felé. A rendőrség a közbiztonságért, a külügy a diplomáciáért, a védelmi minisztérium a hadseregért felelt. A titkosszolgálatoknál az egyesített bizottság osztotta ki a szerepeket, koordinálta a felelősségi területeket és szavatolta az egységes véleményalkotást. Az MI5-nak elsősorban az Egyesült Királyság ellen irányuló terrorcselekményekre utaló információk megszerzése, értékelése és felhasználása volt a feladata. Az IRA lojalista szárnya és az ír köztársasági terrorizmus ellenőrzése tartozott hozzánk. Észak-Írországban az MI5 a RUC-vel (az Ír Királyi Rendőrség) szorosan együttműködött. Egyébként Nagy-Britannia túlnyomó részén a Metropolitan Police Spe-

cial Branch (a fővárosi rendőrség különleges ügyosztálya) irányította a köztársasági terrorizmus elleni küzdelmet.

Ez az egész kissé bonyolultnak tűnhet, de ha jobban belegondolunk, egy ország biztonsága különböző szervek, szolgálatok összehangolt munkáját követeli meg. Az a lényeg, hogy ha baj van, mindenki tudja a dolgát, ne legyen zűrzavar. Az én időmben az országban, de külföldön is tartottak úgynevezett ráhangoló gyakorlatokat, melyek során mindenki kipróbálhatta magát egy kitalált, megrendezett szituációban. A valóságban egy terrorcselekmény a területileg illetékes rendőrfőkapitány hatáskörébe tartozik (hacsak a hadsereg át nem veszi az irányítást). A „bajba került" főkapitány ilyenkor jelentős számú szakértő és tanácsadó segítségére számíthat, de ez csak akkor ér valamit, ha ő és a stábja rendelkezik megfelelő alapképzettséggel.

A túszmentő akciók gyakorlásának kezdeti időszakában a fiatalok nagy lelkesedéssel jelentkeztek „túsznak", hiszen a gyakorlatok egy része például az egzotikus Bermudákon zajlott. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy 48 órás ébrenléttel, a túszmentők tevékenysége következtében kisebb sérülésekkel és más egyéb megpróbáltatásokkal kell számolni, másodízben már lényegesen kisebb volt az érdeklődés.

Ha az ember túszként szerepelt, ezek a gyakorlatok ijesztően életszerűnek bizonyultak. Én egyszer vettem részt ilyesmiben. Egy szobában, terroristabábuk között várakoztam, amikor az antiterrorista egység ránk tört. Mit mondjak, lehet, hogy rosszul helyezkedtem, de a mai napig érzem, ahogy a lövedékek szele érte a hajam, mielőtt célba értek volna. Gondolom, megmentőink tudták, hogy mit csinálnak, de ettől én még lehettem komoly veszélyben.

Egyvalami nem illett a képbe: a fővárosi rendőrség túlzott szerepet kapott az Ideiglenes IRA elleni küzdelemben. Történelmi anomália volt ez a javából, hiszen az MI5 felelt minden, Észak-Írországon kívül elkövetett terrorcselekményért. Addigra volt annyi tapasztalatunk, hogy a siker reményében szállhattunk szembe az ír terroristákkal Nagy-Britanniában. Távol álljon tőlem, hogy kritizáljam a rendőrséget, de nem igazán tudták, mit kell tenniük. A fővárosi kapitányság minden olyan kísérletet, ami a hatáskörök javunkra történő elmozdulását jelentette, ellenzett – mi több, az ügy elárulásának tekintett. Senkinek sem állhatott érdekében, hogy tönkremenjen a munkakapcsolat, ráadásul a megyei főkapitányok szövetsége (ACPO) egyértelműen melléjük állt. Sokat tanakodtunk, és úgy döntöttünk, hogy a nehézségek ellenére nem adjuk fel. Nyilvánvalóvá vált, hogy magatartásunk ellentétes a korábbi MI5-állásponttal, hiszen az 1984-es brightoni bombamerénylet kapcsán (akkor majdnem a teljes Thatcher-kabinet odaveszett) az akkori MI5-vezetésnek adva volt a lehetőség, hogy átvegye a terrorizmus elleni harc irányítását. Nem éltek vele, mert féltek az esetleges eredménytelenségtől.

A Downing Street 10. és a hadügy támogatásával a kabinetiroda nagyszabású változásokat kezdeményezett. A belügy égisze alatt – a pártok érdekeinek megfelelően – munkabizottság alakult. Személyesen a miniszterelnök karolta fel az ügyet. Gyanítom, hogy e mögött megint csak egy konkrét esemény húzódott meg. Egészen pontosan a Major-kabinet ellen, a Downing Streeten gránátvetővel végrehajtott merénylet.

Szolgálati viszonyunk a rendőrséggel megromlott. A rendőrségi vezetés egy része elvesztette a hitét saját erejében, míg mások nem fogták fel tragédiaként a változásokat. Mindez természetesen sajtóvisszhangot kapott. Engem például a Whitehall bajkeverőjeként jellemeztek, ami távol állt az igazságtól.

Az 1992-es választások előtt a közéletben eluralkodott a bizonytalanság. A Munkáspárt győzelme benne volt a levegőben, de végül a konzervatívok kerekedtek felül. Kenneth Clarke, az új belügyminiszter támogatta törekvéseinket.

Clarke gyors eredményeket követelt. Így történhetett, hogy 1992 nyarán még javában vitáztunk a rendőrséggel, miközben már döntés született az ügyben. Mint főigazgatót behívattak a belügybe. Clarke kérdőre vont: hogyan lehetséges, hogy IRA-vonalon nem produkáltunk számottevő eredményeket? Tudomására hoztam, hogy mindenhez idő kell. Várjon türelemmel, és meglesz az eredmény.

Nem vagyok benne biztos, hogy sikerült meggyőznöm. A belügyminiszterség hálátlan feladat. Könnyen lesz ideges, aki vállalja. London egyik lakónegyedében bérbe akartunk venni egy épületet, ami persze nagyobb forgalommal és nyüzsgéssel járt volna. Kenneth Clarke rémálomszerű képet festett arról, miként tüntetnek majd ez ellen a kisgyermekeiket féltő anyák. Természetesen ment minden a maga útján, nem voltak tüntetések. A bizalmat meg kellett szolgálnunk. Főigazgatóként kezdetben ez sok időmbe és energiámba került.

19

1990 végén megváltam a terrorelhárítástól. A két főigazgató-helyettesi poszt egyikét pályáztam meg. Egy tapasztalt biztonsági főtiszt, David Ranson helyére kerültem, aki az 1974-es bányászsztrájk idején és a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben szerzett magának elismerést. Sajnos néhány évvel nyugdíjazását követően meghalt.

Kinevezésemkor fordult meg először a fejemben, hogy akár főigazgató is lehet belőlem. Bevallom, hogy a másik helyettest, Julian Fauxot esélyesebbnek találtam. Ő a műveleti-operatív munkát irányította. Korábban Moszkvában dolgozott, majd a figyelés vezetője lett. Ő szervezte meg Michael Bettaney figyelését, mely annak 1984-es letartóztatásához vezetett. Irodája falán egy bársonykesztyű függött emlékeztetőül, hogy fiatal korában milyen szemtelenül viselkedett feljebbvalóival. Én a pénzügyi, személyzeti munkát irányítottam. Addigra megszűnt téma lenni – legalábbis a szolgálatnál és a Whitehallban –, ha valaki nő létére egyre feljebb jutott a szakmai

ranglétrán. A rendőrség berkeiben akadtak, akik csak velem és néhány korombeli nőalkalmazottal voltak hajlandók együttműködni. A mediterrán világ, az ottani kollégák – admirálisok és tábornokok – lényegesen gálánsabbnak, megértőbbnek bizonyultak. Észak-Európában szintén rugalmasan kezelték a kérdést. A dán hírszerzés vezetője például évekig egy nő volt.

A terrorelhárítás idővel két ágra szakadt. Úgy éreztem, hogy ki kell kapcsolódnom, lazítanom kell egy kicsit. Mivel ezt az időt is hasznosan akartam eltölteni, francia nyelvtudásom (egyébként folyamatosan tanultam) feljavítása céljából 1991 telén, közvetlenül karácsony után Lille-be utaztam a helyi Kereskedelmi Kamara tanfolyamára. A kis bogárhátúval utaztam, és kint is azzal közlekedtem. Elmondhatom, hogy mindenütt feltűnést keltett, és a franciák lépten-nyomon meg akarták vásárolni tőlem. Mivel akkoriban nem voltak kereskedői ambícióim, nem tudtak rávenni, hogy eladjam.

Bevallom, amikor nekivágtam az útnak, sem a lányaim, sem pedig a cég miatt nem éreztem lelkiismeret-furdalást. Nagyszerű érzés volt, hogy szabadon, kötöttségek nélkül mozoghatok. Sophie egyetemre járt, Harrietre pedig egy rokon vigyázott. Lille külső negyedében, egy fiatal családnál laktam, a fiuk szobájába költöztem. A gyerek az összes holmiját a szoba egy sarkába pakolta, hogy helyet adjon számomra. Ebben a kupacban valamiféle elektromos játék lehetett, ami minden reggel pontban fél négykor

megszólalt. Nem keresgéltem, így aztán sohasem derült ki, hogy mi volt az. Amúgy nem okozott gondot, mert minden „ébresztés" után újból elaludtam, volt időm bőven. Ebből a hangulatból még a „Sivatagi vihar" hadművelet (a televízión keresztül követtem az eseményeket) sem zökkentett ki, noha tudtam, otthoni kollégáim nap mint nap készültségben várják, hogy Szaddám Huszein vagy szövetségesei nem vágnak-e vissza fő ellenségüknek, a Nyugatnak.

Az, hogy egy titkosszolgálat helyettes vezetője biztosítás nélkül, csak úgy jön-megy külföldön, nem számított általános gyakorlatnak, de a cégnél mindenki „névtelenül", konspiráltan dolgozott. Ennek köszönhetem, hogy kinttartózkodásom ideje alatt vendéglátó házigazdáim és tanáraim előtt egyaránt megőriztem inkognitómat. Nehézséget csupán az okozott, hogy a tanárok készségesen segítettek volna a hivatásommal összefüggő szakkifejezések összegyűjtésében. A figyelés, az ügynöki munka, valamint a lehallgatás francia szakkifejezéseit sajnos nem állt módomban megtudakolni tőlük. Nem tehettem mást, biztonsági szakértőnek (zárak, berendezések stb.) adtam ki magam. Megjegyzem, a témában nem csak francia nyelven, de még angolul sem voltam jártas. Amikor egy év múlva főigazgatóvá neveztek ki, a franciák igen meglepődtek, hogy kit tanítgattak oly lelkiismeretesen.

Egy sötét, fagyos januári napon búcsút vettem Lille-től. Útban hazafelé megálltam Bruges-ben, ahol minden múzeumot ismertem még régről, amikor

Brüsszelben éltünk. Egyszer minden véget ér, és hazatérésemet követően ismét a Gower Streeten találtam magam. Elárulhatom, hogy új munkaköröm nem hozott lázba.

A technikai-gazdasági terület vezetése nem szerepelt álmaim között. Ráadásul a kincstár - abból a megfontolásból, hogy az évek során a titkosság miatt minket kevésbé szigorúan vizsgáltak a többi állami szervnél - komolyabban kezelte a titkosszolgálatok gazdasági ügyeit. Elődeink hosszú időn át féltve őrizték a céget a Whitehalltól és a kincstártól. Csak kevesen tudhattak belső ügyeinkről.

Az 1970-es években Michael Hanley volt a főigazgató. Ő majdnem „idegbajt kapott", amikor a Whitehall megpróbált informálódni a cég anyagi helyzetéről. Az igazsághoz tartozik, hogy főigazgatóink nem valamiféle pazarlást vagy túlköltekezést akartak leplezni, egyszerűen nem bíztak abban, hogy a Whitehall megadja számukra a szükséges anyagi támogatást. Nem állítom, hogy a kivételezett helyzet túlkapásokhoz vezetett volna. Elődeink valószínűleg azért nem próbálkoztak újításokkal, mert attól féltek, hogy nem lesz elegendő pénz elképzeléseik megvalósításához. Erre jó példa a szolgálat szétszórt elhelyezése, alkalmatlan, kiszuperált épületekben.

A '80-as évek végén Thatcher asszony visszafogta az állami kiadásokat. A titkosszolgálatokat évről évre ellenőrizték. A mi esetünkben az ellenőrzésre fordított idő és energia nem állt arányban a vizsgált összegek nagyságával. Később ez az eljárás egyfajta kihívást jelentett - legalábbis számunkra -, és az alkalmazott módszerek idővel kifinomultabbá váltak.

Nem volt mit tenni, pénzügyi és személyzeti vonalon egyaránt a helyzetnek megfelelő változásokat kellett végrehajtani. Minden téren a teljesítményarányos jövedelmezést vezettük be, és a régi állami hivatalnokok segítségét, tapasztalatait is igénybe vettük. Ők szívesen adtak tanácsot a kémelhárítás képviselőinek. Ettől önbizalmuk erősödött, de más érdemleges nem történt.

Elsődleges ellenőrző jogköre a Kabinetiroda koordinációs részlegének volt. Utánuk a kincstár gyanakvó, harcias, de profi alkalmazottai következtek, akik elől nemigen „menekülhettünk". Provokatív, kételkedő stílusuk miatt az ember sokszor komplett idiótának érezte magát. Nagy önuralomra volt szükségem, nehogy „felkapjam a vizet". Ez az egész lényegében arról szólt, hogy a titkosszolgálatok vezetőinek időnként meg kellett jelenniük az információkat felhasználó állami szervek: a belügy, a külügy, a védelmi és az északír ügyekért felelős tárcák miniszteriből álló bizottság előtt. (A kincstár felügyeletével természetesen.) A legádázabb kérdések hangzottak el, brutálisabbak, mint egy átlagos ellenőrzés alkalmával. Többnyire előre lehetett tudni, hogy mindig kevesebbet kapunk a szükségesnél, pedig néhány ezer font plusz akár egy londoni IRA-merénylet meghiúsítását jelenthette volna. Talán nem kellene törnöm magam miattuk - gondoltam a bizottsági ülésekről távozóban.

Érdekes, ha az államkiadások kerültek szóba, az egyébként barátságos, kedves emberek is mennyire megváltoztak. Egyszer, pénzügyminisztersége idején, John Major kincstári elöljárók társaságában beszámoltatásra ellátogatott hozzánk. Minden jól ment, de mielőtt rám került a sor, hirtelen eszembe jutott egy olyan téma, amire ha rákérdez, nem tudtam volna a választ. Gyorsan egy papírfecnit csúsztattam egyik kollégám elé, akiről feltételeztem, hogy tud segíteni. Major észrevette ezt, és miután félbeszakította a felszólalót, szigorúan rendreutasított. Úgy éreztem magam, mint egy kisdiák, akit rajtakaptak a puskázáson. Később persze, amikor miniszterelnök lett, nem ez az eset határozta meg kapcsolatunkat.

A számonkérés ezen módja sem tartott örökké. Mire nyugdíjba mentem, az egész elvesztette eredeti hangulatát. Az ügyek lényegében a kabinet titkársága, a kincstár megbízott hivatalnokai és a titkosszolgálatok vezetői között zártkörűen zajlottak. Nem mondom, hogy jókedvű társaság benyomását keltettük, de William Waldegrave kincstári titkárságvezető idején szendvicsek és bor került az asztalra. Azelőtt kávét sem kaptunk. A beszámoltatás stílusa is megváltozott. Kevésbé volt nyomozás jellege, ami mindkét fél helyzetét megkönnyítette. Waldegrave azért mindig jól informált volt, és kellő érdeklődést mutatott.

Mint főigazgató-helyettest ebben az évben új központunk, a Thames House-zal kapcsolatos munkálatok és a költözés foglalt le. Az épület az 1930-as években készült, és az MI5 speciális igényeinek megfelelő átalakításokat – teljes belső átépítést, két épületszárny összeépítését és egy útlezárást – kellett végrehajtani. Egy-két korabeli építészeti megoldást sikerült megőrizni.

Kezdetben úgy nézett ki, hogy az MI5 és az MI6 együtt elfér a Thames House-ban. Kiderült, hogy ez így nem működik, és az MI6 a lambethi Century House már szétesőben lévő épülete helyett az egyik James Bond-filmből ismert Terry Farrell-épületet kapta meg.

Mint minden ingatlanberuházás, ez sem kerülhette el a szokásos hosszan tartó vitákat, mielőtt a Whitehall meghozta döntését, és az épületegyüttes az MI5 használatába került. Ha gyorsabban döntenek, olcsóbban megúszhattuk volna. Az értékbecslést végző kincstári szaküngynökség figyelmen kívül hagyta a szolgálat támasztotta követelményeket. Kiderült, hogy több más hiányosság mellett az épületben számottevő mennyiségű azbeszt található. Így történhetett, hogy az eredetileg tervezett átalakítási költségek jelentősen megnövekedtek. A magasabb költségek aggasztották Thatcher asszonyt. Nem tudom, talán azt gondolta, hogy aranyozott csapokat szereltetünk a mosdókba. Mindenesetre megbízta Stuart Liptont a Stanhope Properties-től, hogy kísérje figyelemmel, mi történik nálunk. A gyanú természetesen alaptalannak bizonyult. Liptont viszont kiváló szakembernek ismertük meg, aki sokat lefaragott a kiadásokból, így aztán a beruházás befejezésé-

ig tanácsadóként alkalmaztuk. Nagyrészt neki köszönhettük, hogy időben elkészültünk, és a költségkereteken belül sikerült maradnunk, bár néhány kiváló tisztünk a célszemélyek felderítése helyett idejét és energiáját a tervezőmunkára áldozta. Minden tudásukra és rejtett képességükre szükség volt ahhoz, hogy számunkra hasznos, alapos tervezet szülessen. Még a KGB sem okozott annyi fejtörést, mint ez a beruházás. Máig sem értem, hogy állami építkezések hogyan készülhettek ennyire szakszerűtlenül.

Ez idő tájt történt valami hihetetlen, előre nem látható esemény, ami kárpótolt mindenért, és titkosszolgálati karrieremet teljessé tette. 1989-ben a kelet-európai országok sorra leváltak a Szovjetunióról. A hidegháború – amely meghatározta az MI5 tevékenységét, beleértve teljes szakmai karrieremet – véget ért. Sem az USA, sem Európa, de még maguk a szovjetek sem számítottak ennyire gyors, szinte egyik napról a másikra bekövetkező változásokra. A történelem olyan fordulatot produkált, ami a Nyugat és a Kelet titkosszolgálataira egyaránt drámai hatással volt.

A megváltozott körülmények hozhattak jót vagy rosszat, új lehetőségeket és veszélyeket. Az MI5 sokak számára még mindig egyet jelentett a hidegháborúval, pedig szinte kizárólag a terrorizmus kötötte le erőinket. Olyan hangok hallatszottak, hogy nincs szükség a cégre, fel kell számolni. Úgy éreztük, mindenáron bizonyítanunk kell, de a helyzet olyan jó szakmai lehetőségeket kínált, hogy az MI6 munka-

társaival hozzáláttunk, és áttekintettük, mit tehetünk. Első számú lehetőségként kínálkozott, hogy felajánljuk segítségünket az egykori szovjet tömb titkosszolgálatainak. Számukra létfontosságú volt, hogy bizonyítsák, többé nem egy elnyomó gépezet részei, és nem az emberek ellen, hanem értük és a demokrácia megvédéséért dolgoznak. Felmerült a kérdés, hogy a jövőben szükség lesz-e ezekre a biztonsági szolgálatokra? A válasz egyértelműen igen, de az új világrend törvényeihez igazodva kell tovább működniük. Az érintett országok újonnan alakult kormányainak segítségre volt szükségük a szolgálatok működésének törvényi szabályozását illetően. Mi ebben profik voltunk, és naprakész ismeretekkel tudtuk segíteni őket.

Az új emberek felvétele és kiképzése terén is támogatásra szorultak. Sok hidegháborús veterán került el tőlük személyes alkalmatlanság vagy operatív szempontok alapján. Nyilvánvalóvá vált, hogy olyan új módszereket kell alkalmaznunk, amelyek korábbi ellenfeleinket szövetségeseinkké teszik. A diplomácia szintén profitálhatott egy ilyen demokratikus, baráti kapcsolatrendszerből. A mi fő célunk az volt, hogy az újjáalakult titkosszolgálatok bízzanak bennünk, és elfogadják, hogy nem kell többé kémkedniük ellenünk. Rengeteget nyerhettünk ezen: erőink jobb kihasználásától kezdve a régi ügyek felülvizsgálatáig, abban a tudatban, hogy nincs mitől tartanunk. A terroristákat támogató, bújtató kommunista rendszerek titkosszolgálatainak ismeretei nélkülöz-

hetetlenek voltak számunkra a terrorizmus elleni küzdelem során. A külügy és az MI6 segítségével baráti együttműködést ajánlottunk nekik. Egy idő után fura helyzetbe kerültünk. Azokat oktattuk (magyarokat, bolgárokat és lengyeleket), akik örök ellenségeinknek számítottak.

A cég szakmai tanfolyamai mind hozzám tartoztak, így hivatalos voltam a tanfolyamzáró fogadásokra. Megkockáztatom, hogy újdonsült szövetségeseink (főleg engem mint főnökasszonyt) marslakóknak néztek bennünket, annyira mások voltunk és más világban éltünk, mint ők. Egyszer egy ilyen vacsora alkalmával beszédet mondtam, ha jól emlékszem, bolgár kollégák előtt. Poénként megemlítettem, óriási sikerként könyvelhetik el, hogy rövidesen náluk is nő lesz a titkosszolgálat vezetője, ami a napnál is fényesebben igazolja, hogy jó úton járnak. Bejelentésemet dermedt csend fogadta. Erre nem voltak felkészülve. Vendégeink válaszbeszédei természetesen mindent a „helyére tettek". Az az igazság, hogy óriási változásokat kellett megélniük, minden a feje tetejére állt körülöttük. Ha mi nehezen váltottunk, vajon mit érezhettek ők? Rengeteg sapkát, illetve szolgálati jelvényt és más apró ajándékot kaptam akkoriban. Rendkívüli és bizarr időszaka volt ez életemnek.

Mindez akkor vált hitelessé, amikor az első ügynökömről – aki önként állt át hozzánk annak idején – megtudtam, hogy később lebukott, és feltehetően kivégezték. Nagy mennyiségű vodka és whisky fo-

gyott az éjszakába nyúló beszélgetéseken, melyek során visszaidéztük, hogy mi mindent követtünk el egymás ellen az elmúlt évtizedekben. Emlékszem, egy alkalommal Budapesten, a brit nagykövet fogadásán a magyar politikai élet mindkét oldalának képviselőivel találkoztam. A régi kommunisták és a fiatal szamizdatkiadók – akik hosszú évekig ellenségek voltak – bár nem teljes egyetértésben, de azon fáradoztak, hogy az ország biztonsági érdekeit közösen képviseljék.

A legnagyobb meglepetés 1991 decemberében Moszkvában ért, amikor első ízben tettem látogatást a KGB-nél. Néhány hónappal korábban Douglas Hurd külügyminiszter találkozott Vagyim V. Bakatyinnal, azzal az emberrel, akit Gorbacsov egy ellene irányuló sikertelen összeesküvést követően nevezett ki a KGB élére. Személyében Hurd a KGB-t megreformálni kész, igaz demokratát ismert meg. A külügyminiszter felvetésére, hogy mindehhez kér-e segítséget a brit biztonsági szervektől, igenlő választ adott. A három főből álló küldöttség vezetőjeként örömmel vállaltam a tárgyalási megbízást. Rajtam kívül egy régi MI5-tiszt, (gyűlölte a kommunizmust, de szerette az országot és annak kultúráját) és egy belügyminisztériumi tisztviselő alkották a csapatot, amelynek nem mindennapi élményben volt része.

Az 1991-es orosz események leírhatatlanul mély benyomást tettek ránk. Semmi sem volt lehetetlen vagy előre kiszámítható, minden a feje tetejére állt. Elakadt a lélegzetem, ha belegondoltam, hogy húsz

év háborúskodás után Moszkvában a szovjet titkosszolgálat vendégei leszünk, és remélhetőleg eredményes, baráti megbeszéléseknek nézünk elébe. Feltételezem, ők hasonlóképpen éreztek. Igaz, mindig hajlottak a cinizmusra. Fogadásunkra a seremetyjevói repülőtéren megjelent KGB-küldöttség vezetője ismerősnek tűnt számomra. Hazatérésemet követően derült ki, hogy az illető az 1960-as években Újdelhiben a KGB-irodán dolgozott. Nekem mint ottani MI5-alkalmazottnak akkor feljegyzést kellett készítenem arról, hogy találkoztam-e vele. Semmi jelét sem adta, hogy emlékezne rám. Egy csokor vörös rózsát szorongatott. Mint kiderült, sokat tépelődtek, illik-e egy olyan beosztású nőt, mint én, virággal fogadni. A VIP-váróban a beszélgetés kissé mesterkéltre sikerült. A nem mindennapi helyzet tette, azt hiszem.

Rodric Braithwaite brit nagykövet szállást biztosított számunkra a nagykövetségen, szemben a Kremllel. Igazi orosz tél ereszkedett Moszkvára. A folyó először befagyott, majd hó lepte be.

A nagykövetségen a hangulat megfelelt az akkori hétköznapok, az utca hangulatának. Nem lehetett tudni, mi fog történni másnap. A Szovjetunió napjai meg voltak számlálva. (Decemberben megszűnt létezni.) A szovjet köztársaságok megegyeztek, hogy létrehozzák a Független Államok Közösségét. A gazdasági összeomlás jelei közvetlenül érzékelhetőek voltak. Az utcákon kis öregasszonyok használt cipőket és más kacatokat árultak. Az áruházak gyakorlatilag üresek voltak, megszűnt a kiszolgálás. Az Arbat

turistanegyedében Jelcint ábrázoló matrjoskababákat lehetett kapni. Mindegyikben egy-egy kisebb Gorbacsov, Hruscsov, Sztálin és egy egészen kicsi Lenin rejtőzött. A rubel értéke percről percre változott.

Nagykövetségünkön még működtek a hidegháborús beidegződések. Az összes biztonsági rendszabályt fenntartották, de a kor szelleme behatolt az épület falai közé, enyhült a feszültség. A régi ellenség már nem volt a régi. A bizalmas megbeszéléseket – köztük a mi tárgyalásainkat – továbbra is a lehallgatásbiztos szobában tartottuk. Abból indultunk ki, hogy az oroszok lehallgatják az épületet, és az orosz alkalmazottak mind KGB-ügynökök. Valójában mindannyian nyíltan beszéltünk, nem fogtuk vissza magunkat. A játékszabályok teljesen megváltoztak. Így első este, amikor a nagykövetségen vacsorát adtak a tiszteletünkre, tudván, hogy valószínűleg lehallgatnak minket, őszintén elmondtuk, amit a KGB-ről és akkori szerepükről gondoltunk. Észrevettem, hogy az egyik felszolgálónő előbb kollégájára nézett, majd felfelé, ki tudja, hová? Lehet, hogy az asztal feletti kristálycsillárra, ahová a lehallgatókészüléket helyezték?

A Dzerzsinszkij téren, a Ljubjanka börtönt – ahol a vallatások, kínzások folytak – magában foglaló KGB-központban zajlottak a tárgyalások. A CSEKA megalapítója, Félix Dzerzsinszkij szobrát nem sokkal korábban döntötte le a tömeg, és valahol egy parkban rozsdásodott. Amint beléptünk az épület-

be, élénk fantáziájú kollégám halkan megjegyezte: „Érzitek a vért a köveken?" Egy tárgyalóterembe vezettek, ahol Bakatyin várt bennünket. Az asztal egyik oldalán kizárólag férfi KGB-tisztek foglaltak helyet. A Hírszerzési és a Kémelhárítási Főigazgatóságot (az MI6 és az MI5 orosz megfelelői) képviselték. Mi négyen kissé elszigetelve, az asztal túloldalán ültünk. Egy tolmácsot kaptunk ugyanis. A külső szemlélő számára a történelmi pillanat által „feldobott" társaság benyomását keltettük, de inkább azokhoz a vadállatokhoz hasonlítottunk, amelyek orra előtt ott a zsákmány, de nem nyúlhatnak hozzá. Régóta vadásztunk egymásra, évtizedek óta próbáltuk elkapni a másikat. Erre a pár napra barátokká váltunk. (Persze nem mindenki érezte így.)

Mi konkrét kérdésekkel és a demokratikus berendezkedésre vonatkozó „forgatókönyvvel" érkeztünk. Bakatyin meghallgatta javaslatainkat, majd távozott, mondván, hogy a szakmai kérdéseket a szakembereknek kell megvitatniuk. Elmondtuk, hogy az Egyesült Királyságban milyen törvények szabályozzák a titkosszolgálatok tevékenységét. Ezután rátértem kéréseinkre.

Az évek során a brit nagykövetség beosztottjai és családtagjai folytonos zaklatásnak voltak kitéve. Mindez a KGB aktív közreműködésével vagy tudtával történt. A diplomaták távollétében idegenek hatoltak be lakásaikba, aminek észrevehető nyomai maradtak: összetört apróbb tárgyak, kikapcsolt hűtőgépek stb. Egyes dolgok eltűntek, majd ismét előkerültek. Kedvelt trükk volt a fél pár cipő elvitele. Néhány hét múlva ezek is előkerültek. Az utcán parkoló gépkocsikat megrongálták, a gumikat kiszúrták. A cél valószínűleg az lehetett, hogy megfélemlítsék az érintetteket. Előfordult, hogy durvább módszereket alkalmaztak. Követték a Moszkvában gépkocsival közlekedő diplomatákat vagy feleségeiket, ami megszokott rutineljárásnak számított. Az viszont már kevésbé, hogy a figyelő autó sokszor veszélyesen közel került, sőt néha nekiütközött a követett gépkocsinak. Felhívtam a figyelmet, hogy a hidegháború befejeződésével ennek a gyakorlatnak véget kell vetni.

Válaszában Bakatyin biztosított afelől, hogy megteszi, ami tőle telik, de ő sem mindenható. Végül abban maradtunk, hogy ha előfordult is ilyesmi, nem a KGB felelős érte. Egy ideig nem történtek hasonló esetek, de szerintem az incidensek később folytatódtak.

Bakatyint 1992 januárjában leváltották. Mindösszesen hat hónapig állt a KGB élén. Utódai megpróbáltak különböző reformokat bevezetni, de néhány év elteltével minden visszatért a régi kerékvágásba. Bakatyin még írt egy könyvet *Hogyan adtunk túl a KGB-n?* címmel. Főigazgatóvá történt kinevezésemkor az ő gratuláló levele (még mint KGB-főnöké) volt a legkedvesebb számomra. Egy elképesztő időszak váratlanul kellemes meglepetése.

1999 őszén a BG (British Gas) tiszteletbeli igazgatójaként Kazahsztánba látogattam. Egyfajta ellenőr-

ző körút volt ez a partnercégnél, amely az ország északi olaj- és gázmezőit tárta fel. A Group 4 biztonsági cég emberei vigyáztak ránk. Mindannyian egykori KGB-sek. Pontosan tudták, ki voltam, és a közös múlt „összehozott" bennünket. Igen jó kapcsolatot alakítottunk ki egymással. Beszéltem nekik 1991-es moszkvai látogatásomról. „Hát igen..." – mondták. „A KGB akkor mélyponton volt. Azt hittük, teljesen elveszítjük korábbi befolyásunkat."

Az igazság az, hogy a moszkvai KGB-t nem nagyon érdekelte a mondanivalónk. Velem is csak azért akartak mindenáron aláíratni egy megállapodást (úgy, mint több nyugati szolgálat képviselőjével), mert ez jól reprezentálta a demokratikus elkötelezettségüket a lakosság felé. Egyébként tárgyalásaink világosan megmutatták, hogy nem volt elképzelésük a saját, illetve az ország sorsának további alakulásáról.

Visszatérve az 1991-es látogatásunkra, a második nap már a Független Államok titkosszolgálatával tárgyaltunk, de nem tudtuk, ki kicsoda, és mit képvisel. Igazából ők sem voltak „képben" a jövőt illetően.

A találkozók szünetében megnéztük Lenint a mauzóleumban és Sztálin síremlékét. A Kreml templomai ismét egyházi szertartásoknak adtak helyet. Szabadidős programjaink során a KGB vigyázott ránk. Szemlátomást nem az első vonalbeli, a legprofibb társaság, de nem is a kezdők. Szerintem csak a munkájukat végezték.

Egy alkalommal Csehov szülőházát néztük meg. Nekem úgy tűnt, hogy valami nincs rendjén, mert

amikor odaérkeztünk, mi voltunk az egyedüli látogatók, vagyis a helyi szervek elkéstek, lemaradtak. Percek múlva egy hölgy csatlakozott hozzánk, aki úgy tett, mintha ő is turista lenne. Az esti program aznap a Bolsoj balettelőadásának megtekintése volt, amelyet természetesen a KGB-vendégek számára fenntartott kényelmes fotelekből nézhettünk végig az első sorban.

A brit külképviseleti tagok zaklatásának beszüntetése mellett volt egy másik téma, amit felvetettem: az ellenünk folyó kémkedés. Úgy ítéltem meg, hogy a hidegháború vége minimum a kémtevékenység mérséklődését fogja eredményezni. Az orosz hírszerzés a KGB Első Főigazgatóságaként működött, melynek akkori vezetője, Primakov (később külügyminiszter, majd miniszterelnök) különtárgyalásra hívott meg. A nagyköveti Rolls-Royce-szal mindhármunkat a KGB egyik villájába vittek.

Ettől kezdve a fikció és valóság keveredett, és az események egyre inkább egy James Bond-filmre kezdtek emlékeztetni. Tél volt, hideg, sötét, és esett a hó. Éppen a csizmámat húztam le, amikor Primakov megjelent az emeleten. Felvezettek hozzá, és egy pompázatos nappaliban találtuk magunkat, ahol súlyos függönyök keretezték a helyiséget. Rövid, visszafogott beszélgetést folytattunk. Kiemeltem, hogy manapság inkább a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni harcot kell az együttműködés középpontjába helyezni. Arra is kitértem, hogy ha komolyan vesszük a közös munkát, úgy nem ártana mérsé-

kelni az Egyesült Királyság elleni kémkedést. Primakov nem helyeselt, képtelenségnek tartotta, amit mondok. Láttam, hogy „rossz helyen kopogtatok", mert a KGB ott folytatja, ahol abbahagyta, és Oroszország biztonsága érdekében továbbra sem hagy fel a kémtevékenységgel.

Világossá vált, hogy nem jutunk egyről a kettőre, így azután befejeztük az eszmecserét. Primakov távozott. Később vacsora közben összegeztem tapasztalataimat a nagykövetnek. A felszolgálók ismét „összenéztek". Másnap este a KGB-villában búcsúvacsorán vettünk részt KGB-s „barátaink" és a nagykövet társaságában. Primakov nem volt jelen, de a többiek nagyrészt igen. Én a mellett a propaganda- és sajtófőnök mellett ültem, aki leginkább hangoztatta az egykori ellenségek közötti őszinte, nyitott hangvétel szükségességét. Tudomásom van róla, hogy egyik utódja néhány évvel később olyan kijelentést tett, amely egy az egyben ráillett a további együttműködésünkre. A következőket mondta: „Vannak baráti országok, de nincsenek baráti titkosszolgálatok."

Visszatérve a búcsúvacsorára, folyt a pezsgő, és köszöntők hangzottak el a királynőre, a miniszterelnöknőre és természetesen rám is. Én angolul szóltam a jelenlevőkhöz, a kollégák és a nagykövet oroszul. A KGB-s vendégek egy része oroszul, a másik angolul beszélt. Ha jól emlékszem, 1968-ban Újdelhiben nem voltunk ilyen baráti viszonyban.

A búcsúeste hangulatát kellett volna megőriznünk a későbbi együttműködés során, a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harcban. Sajnos nem csekély időbe telt, mire az SVR és az FSB, a KGB utódszervezeteinek képviselőivel megtaláltuk a közös hangot. Amikor 1996-ban nyugdíjba vonultam, e téren még nem tudtunk komolyabb eredményeket felmutatni. Ennek oka részben az, hogy az orosz biztonsági és titkosszolgálatok tisztjei közül sokan az új pénzügyi, gazdasági elit szolgálatába álltak.

Összességében elmondható: életem legizgalmasabb időszaka volt. Sohasem hittem, hogy akár a Szovjetunióba, akár Kelet-Európába eljutok egyszer, nem is beszélve arról, hogy találkozzam az addig ellenségként kezelt keleti titkosszolgálatok képviselőivel. A velem azonos beosztásban lévők egészen 1990-ig nem utazhattak kelet-európai országba. Én az 1980-as évek elején Kelet-Berlinig jutottam, és láttam a lepusztult keleti oldalt, a kutyás őröket és az őrtornyokat a senki földjén. Tíz év múlva Kelet-Berlinben, Potsdamban találkoztam német kollégáimmal abban a városban, ahol 1945-ben Churchill, Truman és Sztálin kidolgozták Németország megszállásának és felosztásának menetét.

1999 nyarán Lengyelországban nyaraltam. Olyan vidéken jártam (a lengyel–szlovák határfolyónál), ahová azelőtt az MI5 tagjaként nem juthattam el, legfeljebb munka közben, egy operatív akció keretében.

20

Amikor 1991 decemberének közepén hazatértem Moszkvából, még nem lehetett tudni, hogy ki lesz az új nagyfőnök. Az akkori főigazgató februárban, hatvanadik születésnapján készült nyugállományba vonulni. Karácsony előtt egy megbeszélést követően közölte velem: „Gratulálok. Ön lesz az utódom." Nem ért váratlanul, de utólag furcsállom, hogy senki sem kérdezett rá, vállalom-e vagy sem. Az biztos, hogy nem pályáztatták meg a beosztást, és nem hallgattak meg ezzel kapcsolatban. Mi történik, ha nemet mondok?! Persze igent mondtam, jóllehet tudtam, mi vár rám...

Tudomásomra hozták, hogy a kinevezésem és a nevem néhány napon belül nyilvánosságra kerül. Hirtelen fel sem fogtam, hogy mi ebben a szenzáció, de aztán kapcsoltam. Ez volt az első eset, hogy ilyesmit bejelentettek, és megnevezték az illetőt. Személyemben ráadásul először került nő az MI5 élére.

Felmerült bennem, hogy az illetékesek vajon megfontolták-e a döntést. Felhívtam Clive Whit-

more-t a belügyminisztériumban, aki biztosított róla, hogy a miniszterelnök egyetértésével neveztek ki. Rájöttem, hogy ha a Whitehall egyszer elhatároz valamit, azt jobb elfogadni. Egy ilyen beosztásban nincs értelme mindjárt az elején rossz pontokat gyűjteni.

A döntéshozók olyannyira biztosra mentek, hogy a visszautasítás lehetősége meg sem fordult a fejükben. Kiderült, hogy a kinevezés tényét, valamint a fényképemet a sajtón keresztül nyilvánosságra hozzák. (Az IRA miatt ez kockázatos dolognak számított.) Arról sem tudtam, hogy a médiában kizárólag a köszönetemet fejezhetem ki, azt is csak néhány mondatban, a hivatalos közlemény részeként.

Persze tisztában voltam a parlament 1989-ben hozott, az MI5 tevékenységét legalizáló törvénnyel, melynek értelmében a főigazgatói beosztás súlya, tekintélye is megnőtt. Ebből következik, hogy a közvéleménynek joga volt megismerni a mindenkori főigazgatót, név szerint, teljes valójában. Az igazat megvallva nagy adag politika volt a dologban. A cég nem látta kárát, de a családom és én nem jártunk jól.

Naivan úgy határoztam, hogy a bejelentés napján Harriet és én elmegyünk otthonról, hátha így könnyebben átvészeljük ezt az időszakot. Sophie akkor az egyetemen tartózkodott. Egy, a Curzon Street-i munkahelyemhez közeli szállodába mentünk. Este a tévében végignéztük, hogy a hírszerkesztők mit szenvednek össze, ugyanis se fénykép, se más anyag nem állt rendelkezésre rólam. Azt se tudták hirtelen,

kihez szaladjanak. Nagy nehezen ráakadtak Johnra (volt férjem), aki közölte a nemzettel, hogy személyemben olyan nő került a kémelhárítás élére, aki a jövőben gondosan ügyel a biztonságukra.

Az élet ismét rendkívüli helyzetbe sodort: én, aki igyekeztem mindig névtelen maradni és a háttérben tevékenykedni, most a média fókuszába kerültem. Kinevezésem jelentős nemzetközi visszhangot keltett, és Hongkongtól Buenos Airesig újságcikkek jelentek meg rólam, amelyeket kinti összekötőink megküldtek nekünk.

Egyedül Sophie nem tudott semmit, és mint később kiderült, a tévéből értesült a fejleményekről. „Azt hittem, az anyu valami rosszat követett el" – mesélte később. Egy bizonyos idő elteltével azután elegünk lett a hotelből, és kutyástól hazamentünk.

Az Ian Fleming- és John le Carré-regények, valamint a James Bond-filmek – Alec Guinness-szel és Sean Conneryvel – alapján az emberekben egészen más kép alakult ki a titkosszolgálatok világáról. Egy nő nehezen illett bele mindebbe. Mindenki azt hitte, hogy Vernon Kell korát éljük, pedig rég túl voltunk rajta. A misztikumot lényegében sikerült fenntartani. Nem hiszem, hogy az én szerepem és a kinevezésem körüli cirkusz hosszú távon rontott volna a kialakult összképen.

A hangsúly azon volt, hogy nő létemre fontos pozícióba kerültem, és a kémregényírók leírásai nem illettek rám. Márpedig az olvasók, az állampolgárok ez alapján ítéltek. A sajtó persze gondoskodott róla,

hogy ne bízzam el magam: „Háziasszony mint szuperkém", „Kétgyermekes anya a terroristák ellenfele", „Összes titkaink tudója és királynője" – ilyen címekkel jelentek meg rólam újságcikkek. Igazából akkor lett elegem, amikor a *Sun* című újság a szerelmi életemre utaló cikket közölt. Az volt a legbántóbb, hogy még a lányaim sem leplezték érdeklődésüket, pedig mint később kiderült, mindössze arról volt szó, hogy az apjuk és én különváltan élünk.

A *Titokzatos nő* címmel külön műsorom volt, ahová mindenki betelefonálhatott, aki tudott rólam valamit. A Whitehall üdvöskéjeként tartottak számon. A James Bond-filmekben én voltam az MI6 (Hírszerzés) főnöke, akit Judi Dench személyesített meg. Az is előfordult, hogy kettőnket együtt akartak szerepeltetni valamilyen műsorban.

A sajtó kíméletlenül kiderítette, hogy hol lakom. Akkor már tíz éve éltünk Islingtonban, és még a szomszédaink sem tudták, ki lakik a közelükben. Elhihetik, mennyire meglepődtek, amikor kiderült rólunk (rólam), hogy híresek lettünk.

A fotósok szabályosan letáboroztak a házunk körül, és csak a megfelelő alkalomra vártak. Jobb híján a *New Statesman* egykori „lesipuskás" fotóját közölték rólam. Ma vajon mennyit érhet az a kabát, amit akkor viseltem? Előfordult, hogy ócska farmerben, hétköznapi szerelésben „kaptak le". Olyan retusált fotó is megjelent rólam (erősen árnyékolt szemfestéssel), melyet annak illusztrálására szántak, hogy a francia nők mennyivel csinosabbak, mint a britek.

Elizabeth Gigou, az európai ügyek minisztere Dior vagy Yves St. Laurent márkájú ruhákat viselt. Ez volt az, amit meg kellett tanulnom: jól kell kinézni, mert mindig lesben áll egy fotós. Ha nem ügyelünk a külsőnkre, az könnyen visszaüthet az általunk képviselt cégre. Cherie Blair például szemlátomást eleget tesz a közélet diktálta követelményeknek. Más kérdés, hogy milyen érzésekkel teszi.

Ettől kezdve a sajtó „nem szállt le rólam". Károly herceg és Diana hercegnő házasságának fejleményei mellett a *Sunday Times* kezdett velem foglalkozni. Magánnyomozót fogadtak, és volt rá eset, hogy kisebb összegeket helyeztek el a bankszámlámra csak azért, hogy „kideríthessék", a KGB-vel állok kapcsolatban. Számon tartották otthoni telefonhívásaimat. Tudták, hogy szombatonként mit vásárolok a Marks & Spencer áruházban. Ennél cifrább esetre is volt példa: a *Sunday Times* riportere azzal a bizarr állítással keresett meg, hogy ismerik az életem minden mozzanatát, és tudják, hogy könnyű célpont vagyok a terroristák számára. Biztosítottak róla, ha ez nem elég, akkor az egészségügyi állapotomról is lesznek információik. Nem tudom, a közvéleményt ez mennyire érdekelte, de az adatvédelmi biztos nem reagált, amikor mindezt jeleztem neki.

Csak rontott a helyzetemen, hogy lakóhelyemen, Islingtonban, nem messze tőlünk egy konferenciaközpontban biztonsági témával foglalkozó tanácskozást szerveztek. A helyi rendőrség jónak látta, ha biztosítja a helyszínt, de a szomszédok és az *Islington*

Gazette sajnos engem hozott összefüggésbe a rendőri készültséggel járó kellemetlenségekkel. Az egyik szomszéd kifejezetten szókimondónak bizonyult. „Remélem, ma nem megy be dolgozni, mert akkor elvihetem a gyereket az iskolába" – mondta. Feltételezem, attól félt, hogy ha valaki rám lő, őket találja el. Egy másik szomszéd a helikopterek miatt „kapta fel a vizet", de azoknak semmi közük sem volt hozzám, az Arsenal-focimeccs ideje alatt járőröztek a környéken. Egyszer megkíséreltem szót érteni a szomszédokkal, de azt hiszem, csak rontottam a helyzeten. Végül egy szemközti lakóházból fénykép készült a házunkról, amelyet az *Independent* című lap leközölt. Ekkor úgy döntöttem, hogy elég volt, pakolunk és költözünk. Az IRA tagjai általában olvasnak újságot.

Költözünk... de hová? Néhány miniszter és a vezérkar egyes tagjai számára ez a bevált gyakorlat szerint működött. A titkosszolgálat vezetői és családtagjaik esetében nem volt szükség külön rendszabályok bevezetésére. Kilétüket mindig is titkosan kezelték. Én azonban lehetetlen helyzetbe kerültem, hiszen főigazgató létemre ide-oda kellett költöznöm. Macmillan miniszterelnöksége idején Roger Hollis főigazgató egy nem védett házban lakott Nyugat-Londonban. A *Spectator* szerint a miniszterelnök személyi titkára egyszer felhívta őt: „Gazfickó, ismerem a titkaidat" – mondta, és letette a telefont. Persze kiderült, hogy a hívás a miniszterelnök vonaláról érkezett.

Az *Independent* fotója miatt a biztonságiak tanácsára költöznöm kellett. A Grosvenor Street volt a

legelviselhetetlenebb hely, ahol valaha is laktam. A kutyasétáltatás kész tortúra volt. (A biztonságiak által őrzött, hosszú folyosón kellett közlekedni.) Szinte börtönben éreztük magunkat. Harriet vágya, hogy meghívhassa hozzánk barátait, nem teljesült. A biztonságiak Alfa-7 „fedőnéven" tiszteletbeli kollégának fogadták a kutyát, és járőrözni is elvitték. Ilyenkor nagyon büszkén masírozott.

Megnéztünk egy, a miniszterek számára fenntartott, szigorúan őrzött Whitehall-lakást. Harriet szabályosan „kiakadt", amikor a tekintélyes belmagasságú, stílbútorokkal berendezett és egyenruhás őrök által védett lakást meglátta, ahová az ő barátai is csak ellenőrzés után léphettek volna be. Láttam, hogy családom tagjai nehezen viselik a beosztásommal járó és az életüket jelentősen befolyásoló szabályokat. Aggódtam, hogy széthullik a család, ezért ezt a rizikót sem az országért, sem a szolgálatért nem tudtam vállalni. (Nem költöztünk.)

Az egészet Harriet viselte a legnehezebben. Rengeteget tanult és vizsgázott akkoriban. Sokat volt egyedül, és mint később elmondta, egyaránt félt a sajtótól és attól, hogy az IRA megtalál bennünket, pedig a fotósok őt békén hagyták, nem úgy, mint engem. Én csak nagy nehezen tudtam elkerülni őket úgy, hogy a szomszéd kertjén keresztül jutottam ki a másik utcába.

Sophie lányom sem úszta meg. Az antiterrorista egység Észak-Londonban rajtaütött egy lakáson (a Harrods áruházban talált bombával összefüggésben),

ahol néha találkozott a barátaival. Éppen nem volt ott, amikor az akció lezajlott. A lakásban tartózkodókat mind letartóztatták és kihallgatták. Sophie-t hibáztatták, pedig csupán tévedés történt, a rendőrség rossz címet kapott. A sajtó, főleg a *Daily Star* (*A kémfőnök lánya az IRA soraiban* című cikkében) azt sugallta, hogy nem zörög a haraszt, és ha nem is terrorista, valószínűleg egy szélsőbalos diákmozgalom tagja. Semmi sem számított. Előfordult, hogy a sajtósok egy eldugott hétvégi házban (akkor ott lakott) „törtek rá" váratlanul, és nagyon ráijesztettek.

Amikor kiderült, hogy olyanok is ismerik lakóhelyünket, akiket egy londoni bombamerénylet elkövetésével hoztak összefüggésbe, eladtuk a házat. Szabályosan illegalitásba kellett vonulnunk. Mindez rengeteg kellemetlenséggel és fokozott odafigyeléssel járt. (Főleg egy fiatal számára.) Az sem volt mindegy, hogy kinek adtuk meg a telefonszámunkat, vagy kit hívtunk meg az új otthonunkba. A lányaim főleg az autójuk miatt aggódtak, amiket más néven vezettek. Mindig emlegették, hogy mi lesz, ha balesetet szenvednek, vagy a rendőrök ellenőrzik őket. Mielőtt elindultak, mindig rákérdeztek: „Mama, mondd meg, légy szíves, hogy is hívnak engem?"

Rengeteg időm ment el arra, hogy megfelelő lakást találjak, és amikor sikerült, még rendbe is kellett hozni. Szentestén a vacsorát kempingszékeken ülve, gyertyafény mellett fogyasztottuk el.

A nyugdíjaséveimre vásárolt házzal sem volt szerencsém. Télen történt valami a tetővel, és később

beomlott a mennyezet. Hála istennek nem tartózkodtam otthon, és a szomszédom hívta fel az ingatlanügynökséget, hogy valami nem stimmel, zubog a víz a házban. Mivel éppen a miniszterelnöknél voltam bemutatni az utódom, egyik kollégám ment ki a helyszínre intézkedni. Amikor kinyitották az ajtót, ömlött a víz mindenhonnan. Nem engedtek oda, amíg a vizet ki nem szivattyúzták, és nem rendezték a belső teret. Főigazgatói létem kezdete és vége tehát előre nem látott problémák megoldásával telt.

Kinevezésem körül nehezen csillapodtak a kedélyek. Még körülbelül egy év múlva is hisztérikus volt a hangulat. Egy alkalommal a királynő által adott ebédre voltam hivatalos, ahol sok híresség, köztük a labdarúgó-válogatott szakvezetői is jelen voltak. A sajtó megneszelte ottlétemet, és megszállta a Buckingham Palace környékét, hogy lefotózzanak, amikor távozom. A „nincs fotózás" szellemében – saját biztonsági embereim tanácsára, a palotaszemélyzet segítségével – megpróbáltam elillanni, de nem sikerült. Megint szalagcím lettem, és az újságok azt találgatták, hogy miről beszélgettem a többi vendéggel.

A kinevezésemet követő időszakban különféle nyilvános szereplésekre kaptam felkérést, de ezek nagy része nem lett volna méltó Vernon Kell szellemiségéhez. (Főleg tévéműsorokban akartak szerepeltetni.) A vezető állami tisztviselőket, politikusokat vajon miért nem tüntették ki érdeklődésükkel?

A nyitottság kétségkívül sok problémát vetett fel, de az is bizonyos, hogy amikor a másik két titkosszol-

gálat, az MI6 és a GCHQ vezetőit (férfiakat) nevezték ki, nem volt ilyen nagy felhajtás. Az utódomnak sem kellett magánéleti zaklatásokat elviselnie.

Az igazsághoz tartozik, hogy a médiával ellentétben a titkosszolgálatok közösségét (mind otthon, mind külföldön) nem érte váratlanul a kinevezésem. Az MI5 állományának kb. fele nő volt, és nemcsak gépírók és titkárnők, de nagy számban operatív tisztek is. Én, bár sokat kritizáltam a férfi kollégákat, mindig feljebb jutottam a ranglétrán anélkül, hogy az ő elveik, módszereik szerint kellett volna végeznem a szakmai munkámat. Ahogy az életben sincs semmire örök szabály, az ideális MI5-tiszt sem létezik. Az operatív és más szabályok betartása mellett az egyéniség és a kezdeményezőkészség mindig sokat számított.

Az MI5-ot érintő korszakalkotó változások mind a főigazgatói működésem idejére estek. Ettől kezdve az egész cég (ha lassan is) „felengedett". Ennek látható jelei voltak: új központba költöztünk, és a nyilvánosság számára is elérhetővé váltunk, valamint a médián keresztül engem is sokan megismertek. Azért mégis benne volt a levegőben, hogy nem tudtuk, hol a helyünk az új világrendben, kik vagyunk, hová tartozunk. Mivel én voltam a főnök, nekem kellett minderre választ találnom, mégpedig viharos gyorsasággal.

Amennyire lehetett, igyekeztem kollegiális lenni. A konszenzust kerestem, a közösen hozott döntések híve voltam. Az ún. igazgatótanácsban minden szempontból egyenrangú szakmai vezetők ültek, és hozták meg döntéseiket. (Nem úgy, mint évekkel korábban.) Az igazgatókat arra biztattam, hogy saját területüket ne kiskirályként kezeljék, hanem igyekezzenek az együttműködés szellemében irányítani. Szerencsére mindannyian nyitott szelleműek voltak, és alig várták, hogy ezt érvényre juttassák. Gondom volt rá, hogy elkerüljük a korábbi időszak hibáját, és ne szigeteljük el a céget a külvilágtól, mi több, a civil szféra minden hasznos javaslatát vegyük fontolóra.

Ennek érdekében első ízben szerveztünk lakossági fórumot, ahol igyekeztünk bemutatni, elemezni munkánkat, erős és gyenge pontjainkat, lehetőségeinket és a ránk leselkedő veszélyeket egyaránt. Azonkívül, hogy hagyományt teremtettünk, sikerült rávilágítanunk arra az ellentmondásra, amely a sajtó rólunk kialakított képe és a valóság között mutatkozott.

El kell ismerni, hogy a közvélemény több rosszat, mint jót hallott rólunk, és ezt nagyrészt magunknak köszönhettük. Voltak egy páran, akik szerint helyre kellett volna tenni a dolgokat, de hiába, a hidegháború idején mindenekelőtt a titkosság számított. Az én időmben azután mindez megváltozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a terrorizmus elleni küzdelem függvényében az MI5 mindinkább rászorul a nyilvánosságra, akár tetszik, akár nem. Ez főleg a bírósági tárgyalások során mutatkozott meg, mert ott tisztjeink szavahihetősége forgott kockán. Nem volt mindegy, hogy az ügyészek és a bírák a James Bond-filmek, illetve a sajtó színvonalán ítélték-e meg őket.

Vitán felül állt, hogy az állomány nehezen viselte a sajtó piszkálódásait, hiszen életveszélyes körülmények között végezték munkájukat. Nekem is elegem volt abból, hogy minden egyes, a titkosszolgálatokról szóló cikkben ott szerepelt az MI5 mint a rossz minőséget jelző fogalom. Ennek véget kellett vetni. A nyilvánosság előtt kivívott elismertségem alkalmassá tett rá, hogy javítsak ezen a hátrányos helyzeten.

Aki szakmabeli, vagy valamennyire ismeri ezt a világot, az jól tudja, hogy az ügynökök kiléte, valódi személyazonossága az elsődleges és legfőbb titok. Másfelől viszont ott a sajtónyilvánosság. (Amit meg is hirdettünk.) Idétlen hasonlattal élve: mint a szűz lányok, lassan, fokozatosan adtuk meg magunkat.

Én magam mindent feláldoztam a cég érdekében. Az egész ország büszke lehetett ránk, mert a törvények szerint jártunk el, és voltak eredményeink. Ha tévedtünk, azt elismertük, de továbbra is megvédtük magunkat, sőt ellentámadásba mentünk át.

A nyitottságot helyeztük előtérbe, és ehhez nem volt szükségünk külső segítségre. Először is megjelentettünk egy reprezentatív MI5-kiadványt. (Megjegyzem, erre sem volt példa azelőtt.) Most, hogy a harmadik kiadásnál tartunk, gyakran eszembe jut, hogy akár az „Igenis, miniszter úr" című tv-sorozat részeként is szerepelhetett volna. Mondanom sem kell, hogy az anyag szigorú ellenőrzésen ment keresztül. Végül a Whitehall, ha vonakodva is, de elfogadta. A belügyminisztérium még abba is belement,

hogy egy bankettebéd alkalmával jelentsem be a megjelenést.

A nyitás sajnos felemásra sikeredett, mert – bár a sajtó megjelent képviselőinek minden kérdésére válaszoltam – a belügy felkérte az újságírókat, hogy engem, a forrást, ne említsenek meg beszámolóikban. Nem így képzeltem az ideális nyitást, de a kiadvány azért sikeres volt.

Közben a Whitehallnak az a kényszerképzete támadt, hogy megpróbálom kisajátítani a belügyminiszter hatáskörébe tartozó kérdések megválaszolását, pedig messze nem erről volt szó. Nyilvános szerepléseim terve mindig a belügyminisztériumon keresztül jutott el hozzám. Előfordult, hogy azt javasolták, ne válaszoljak egyes kérdésekre. Ettől függetlenül sokszor nyilatkoztam nem hivatalosan. Elég lehetetlen helyzet volt.

A kiadvány megjelenésének napján, az említett ebéden kívül Michael Howard akkori belügyminiszterrel első hivatalos fotózásomon vettem részt a belügyben. A fényképek terjedelmes kísérőszöveggel (hogy néztem ki, mit viseltem stb.) jelentek meg. A közvélemény reakciója sem maradt el. Nekem az a *Spectator*ban közölt olvasói levél tetszett a legjobban, amelyben valaki kifejtette, hogy mennyire megkedvelte az MI5 vezetőjét.

Nyitott könyv lett az életem. Biztonsági okokból más nevet használtam. De rájöttem, hogy lassan mindenütt felismernek. Ráadásul mint közismert személyiséget kezdtek telefonon hívogatni és levelekkel

üldözni. (Néhányan még ma is ezt teszik.) Nap mint nap döntenem kellett – akár egy hétköznapi bevásárlás alkalmával –, hogy az igazi nevem használjam, vagy sem. Ha a lányok velem voltak, a titkosság rájuk is kiterjedt. Nem voltak oda ettől. Valójában gyűlöltek mindent, ami a magánéletüket megzavarta.

Mind több sajtóebéd-meghívásnak tettem eleget, és rájöttem, hogy gyakran vendéglátóim sem tudják, hogyan viselkedjenek. Egy ITN-rendezvényen Jon Snow lendületesen kezdett kérdezni, mintha a Channel 4 News-ban lettünk volna. Meglepte, hogy egy átlagembert talált ebben a beosztásban. Azt hitte, hogy Rosa Kleb KGB-tisztre fogok hasonlítani, aki az egyik James Bond-filmben, az Oroszországból szeretettel című ben késekkel felfegyverkezve támadt a 007-es ügynökre. Az ITN-nél kérdés-felelet műsorom volt, és amikor nyugdíjba mentem, egy Monopoly típusú, „MI7 az MI5 főnöke számára" elnevezésű játékkal leptek meg. Ebben a valóságos helyszínek fiktív néven szerepeltek. A játékszabályok szerint ha valaki az ITN hírműsorának bemondóasztalán felejtette nyitott aktatáskáját, veszített 40 fontot. Ha viszont egy parlamenti képviselőről (a játék szerint) kiderült, hogy KGB-ügynök, 100 fontot lehetett nyerni. Nem sokkal a nyugdíjazásom előtt néhány kollégámmal játszottuk ezt a játékot, és elképzeltük az újságok címoldalait: „Az MI5 igazgatótanácsa az ITN játékát játssza".

Új stratégiánk megvalósítására kiváló alkalmat kínált 1993 végén a BBC felkérése, hogy vegyek részt a

következő Dimbley-műsorban. Ebben olyan kérdések kerültek terítékre, mint a titkosszolgálatok ellenőrzése demokratikus körülmények között, vagy például meddig mehet el az állam, hogy kevesek jogainak megnyirbálása árán a többség biztonságát szavatolni tudja. Jóllehet az emberek többsége érdeklődött munkánk iránt, a titkosság miatt kevés információ állt rendelkezésre ahhoz, hogy tartalmas közéleti vitákat lehessen folytatni. A tervezett műsor címe – „Demokrácia és biztonság, ellentétes fogalmak?!" – megfelelőnek ígérkezett. Az emberek láthatnak, hallhatnak engem, és véleményt formálhatnak a témával kapcsolatban. Így a közszereplőként tett kijelentéseimre vonatkozó belügyi szabályok ellen sem vétek, ami nem mellékes szempont.

Az engedélyeztetéskor minden korábbi (az MI5-kiadvány esetében felmerült) aggályoskodás megismétlődött. Hosszas fontolgatást követően megkaptam a Whitehall beleegyezését, de a tévéadás vázlatát minden érintett terület képviselőjével egyeztetnem kellett. Egy ízben majdnem holtpontra jutottam, és attól féltem, hogy nem leszek képes beszélni, csak kinyitom és becsukom a szám. David Gillmore-ral, a Külügyminisztérium akkori vezetőjével egyeztettem, aki (feltehetően hivatalnokai sugallatára) gyakorlatilag minden témát ellenzett, ami a külföld felé irányult. Végül aztán Robin Butler, a kabinetiroda vezetője elintézte, hogy bármiről beszélhessek.

Szörnyen ideges voltam, mert nem mindennap fordul elő, hogy valaki a brit kémelhárítást képvisel-

je egy tévéműsorban. Azzal nyugtattam magam, hogy ez fontos gesztus a brit lakosság felé. Mindent összevetve, nem volt okom panaszra, mert nagyrészt kedvező visszajelzések érkeztek. A *Times* magazin az elhangzottakat egy az egyben leközölte, míg más újságokban cikkek jelentek meg róla. Az már önmagában is jelentős sikernek számított, hogy a sajtó csak elvétve foglalkozott azzal, hogy mit viselek, és a nagy füleim biztosan előnyösek számomra a titkos kapcsolattartás során.

Ténykedésünkre (a sajtó és a lakosság tájékoztatása) a parlamentben is felfigyeltek. A biztonsági szolgálatokra vonatkozó 1989-es törvény a parlament számára lehetővé tette a titkosszolgálatok feletti ellenőrzést, de a ház nem élt ezzel a jogával. A titkosszolgálatokért gyakorlatilag a belügyminiszter felelt a parlamentnek. Egy különbizottság nemcsak nekünk, de az abban részt vevő minisztereknek is pluszmunkát jelentett volna. Ugyanakkor a belügy átvilágítási bizottsága készen állt, hogy „ránk vesse" magát. A bizottságból Barbara Roche megtudta, hogy sajtóebédeken veszek részt, és meghívott az alsóházba ebédre. Az eset kiszivárgott, és minden esély megvolt rá, hogy a parlament lépni fog, és megalakítja a titkosszolgálatokat felügyelő különbizottságot. Ehelyett olyan döntés született, hogy a belügy átvilágítási bizottsága látogat el hozzánk a Gower Streetre, és a helyszínen tájékozódik. Időközben tisztázódott, hogy a kormány álláspontja szerint

a bizottság nem avatkozhat be a szolgálat életébe, nincs utasítási jogköre.

A bizottság tagjai titkosan kezelték az ügyet, de a sajtó résen volt, és a bizottság részére küldött gépkocsikat fotósok és riporterek hada követte. A vendégek nem tudták, hova visszük őket, mert nem mondtuk meg nekik. Értük mentünk, és így az egész sokkal titokzatosabbá vált.

Én semmit sem tudtam a fejleményekről egészen addig, amíg a kissé zilált és megviselt bizottság meg nem érkezett hozzánk. Ekkor jött az igazi meglepetés: az úgynevezett reform borjúszelet, amit szakácsunk prezentált részükre. Az egyik vendég, Chris Mullin elcsente a menükártyát, így a sajtó is tudomást szerzett róla, hogy mit adunk enni a bizottságnak. Cikkeztek is róla eleget.

Az irodámban egy bekeretezett Edmund Burke-idézet függött a falon: „Akik nagy dolgokba fognak, számoljanak minden akadállyal: a meg nem értéssel, a rosszindulattal és a közömbösséggel, de főképpen a hozzá nem értők arroganciájával." Bíztam benne, hogy senki sem figyel fel rá, de Chris Mullin kiszúrta, és később kérte, hogy küldjem el neki. Nem ez történt, sőt levettem a falról.

Ez a látogatás az MI5 és a parlament első hivatalos kapcsolatfelvételét jelentette, és minden bizarrsága ellenére történelmi jelentőségű volt. Az átvilágítási bizottság végül nem kapott felügyeleti jogkört az MI5 felett. Az 1994-es titkosszolgálati törvény amellett, hogy legalizálta két testvérszervezetünket, a

SIS-t és a GCHQ-t, létrehozott egy titkosszolgálati és biztonsági parlamenti bizottságot, amely attól kezdve mindhárom szolgálatot felügyelte.

1992 februárjában lettem főigazgató. Április 9-re kitűzték az általános választások időpontját. A választásokat megelőző időszakban a hagyományoknak megfelelően az árnyékkormány miniszterei tájékoztatást kaptak szakterületük hivatalban lévő vezetőitől. Az 1992-es választások esélyese a Munkáspárt volt, ezért úgy döntöttem, hogy Roy Hattersley belügyminiszter-jelöltet, leendő főnökömet meghívom a céghez. Tudtam, hogy egy 1989-es parlamenti vita során a világ legrosszabb titkosszolgálatának titulált bennünket, így hát gondosan készültem a fogadására. Meggyőződésem volt, hogy nem szabad felvennünk a kesztyűt, hanem barátságos, nyitott és nyugodt, egyszóval valódi arcunkat kell megmutatnunk. Ennek érdekében igyekeztem otthonossá tenni az irodámat: alapos takarításra adtam utasítást, és dísznövényeket hozattam. Az irodám falán függő díszkardot (valamelyik elődöm kapta egy kelet-európai szolgálattól) leszedtem a helyéről, mert túl katonásnak találtam. Igencsak rosszulesett, hogy Hattersley egy tévéműsorban utólag csupán egy komor helyiségként írta le az irodámat. Végül nem ők győztek, a Munkáspárt alulmaradt a választásokon. Kenneth Clarke lett a belügyminiszter.

A hazai politika, de a külpolitika úgyszintén sok időmet rabolta el. Az Európai Titkosszolgálatok Szövetsége mellett volt egy másik, mondhatni egzotikusabb szövetség; a Nemzetközösségi Országok Titkosszolgálatainak Szövetsége. Kinevezésem idején Kampalában üléseztek. Meg kell hagyni, ugandai vendéglátóink mindent megtettek, hogy kellemesen érezzük magunkat, de egyvalamit igencsak elszúrtak.

Az történt, hogy a részünkre adott koktélparti gyönyörű helyszínéről (egy hotel parkja) kiderült, hogy Idi Amin emberei ott végeztek áldozataikkal, mielőtt a folyóba dobták őket. A hosszú lábú marabuk nagyon lestek bennünket, lehet, hogy új prédára számítottak? A vendégeket két hotelben szállásolták el. Hála istennek nem abba kerültem, ahol egykor Amin főhadiszállása működött, de nem mindenki volt ilyen szerencsés. Egyik társunk épp egy olyan szobát kapott, ahol a régi rendszer ellenfeleit kínozták halálra. Ő a konferencia ideje alatt alig aludt valamit.

Főigazgatóként összesen két nemzetközösségi tanácskozáson vettem részt, és mondhatom, hogy a legkülönfélébb biztonságpolitikai kérdések merültek fel. Az elsőn afrikai kollégáink komoly érdeklődést mutattak egy olyan témakör iránt, amellyel nekem sohasem kellett foglalkoznom: hogyan lehet megóvni a biztonsági szolgálatokat az uralkodó pártok befolyásától, más szóval a szakmai munka folyamatosságának megőrzése kormányváltások idején. A második alkalommal minden országnak ugyanarra a kérdésre – Mi a legégetőbb problémájuk? – kellett választ adnia. Én a terrorizmust jelöltem meg, míg a namíbiai küldött a marhatolvajlást.

Legfontosabb feladatunk a bel- és külpolitikai aktivitás mellett továbbra is a titkosszolgálati munka magas szintű ellátása volt. Főigazgatói minőségemben elsősorban azt a már korábban meghozott döntést kellett realizálnom, hogy az IRA elleni harc vezetését Nagy-Britannia területén a fővárosi rendőrség különleges ügyosztályától átvegyük. Az átvétel és egy magasabb szintű terrorelhárító munka feltételeinek megteremtése némi időt vett igénybe, de a lényeget nem tévesztettük szem elől: az esetleges terrorakciókat meg kell hiúsítanunk. Az, hogy erőink mintegy negyedét a hidegháborús célpontokról rohammunkával sikerült a terrorelhárítás szolgálatába állítani, nagyrészt a kincstár hozzájárulásának és a saját elemzőmunkánknak volt köszönhető. Ha belegondolok, az egész átállás nem volt olyan vészes, hiszen az operatív munka alapvetően ugyanaz, akár kémek, akár terroristák az ellenfelek. Annak ellenére, hogy minden erő és eszköz rendelkezésünkre állt, sok tanulnivaló merült fel, pedig az északír és egyéb terrorakciók kapcsán voltak már tapasztalataink.

A fővárosi rendőrséggel nem mindig volt felhőtlen a kapcsolatunk. Kezdetben nőket küldtünk a Scotland Yardra átképzésre. Nem mondom, némelyikük kellemetlen fogadtatásban részesült. Igazán komoly nézeteltérésről azonban nincs tudomásom.

Nem a legideálisabb időszakban: a robbantásos merényletek idején vettük át a terrorelhárítást. Egy olyan jól felszerelt, megfelelően kiképzett és éber szervezet, mint az Ideiglenes IRA, nem bizonyult

könnyű ellenfélnek. Önéletrajzában John Major megemlékezik erről a számára sem könnyű időszakról. Az MI5 és a rendőrség kiemelt feladatát képezte, hogy neki és tanácsadóinak a leghasználhatóbb információk álljanak rendelkezésükre. A valóságban az történt, hogy ha nem volt elég erőnk és eszközünk egy-egy fontosabb akció végrehajtásához, egyenesen hozzá fordultam segítségért. Ilyenkor mélységesen átérezte a helyzetet, és a következőket mondta: „Bízom magában, Stella." Mit tehettem, visszamentem, és közöltem a kollégáimmal, hogy a miniszterelnök bízik bennünk. Ők tudomásul vették, és mentek a dolgukra.

Lehet, hogy nem egészen hihető, de a politika sohasem tudott befolyásolni. Csupán egy alkalommal éreztem, hogy alkudoznom kell az amerikaiakkal, de az FBI mindig segített, főleg az északír ügyek megoldásában. Mielőtt nyugdíjba vonultam, az akkori elnök nemzetbiztonsági szakértői egy nagyon baráti kikérdezésnek vetettek alá. Megvolt az önálló elképzelésük az ír helyzetről, amellett, hogy saját információs rendszerrel és politikai cselekvési programmal rendelkeztek. Úgy éreztem, nem illek a képbe, és valójában nincs is szükségük arra, amit tudok. Az egész szokatlan és nyugtalanító érzéseket keltett bennem.

Ismertem jól John Majort, akkor sem hagyott volna cserben bennünket, ha nem tudjuk megakadályozni valamelyik terrorcselekményt. Tisztában volt vele, hogy százszázalékos biztonság nem létezik, és úgy ítélte meg, hogy ha elég profik vagyunk, értjük

a szakmánkat, és nem követünk el baklövéseket, akkor tartja a hátát értünk. Ez fontos volt számunkra. Tudni kell, hogy a sikeres titkosszolgálati akciók (például terrorakciók meghiúsítása) nem keltenek visszhangot, senki sem tud róluk. A nyilvánosság elvétve értesül bármiről. Ennek fő oka az erők és eszközök védelme, titkosságuk megőrzése. Ezzel szemben egy robbantásnak szörnyű következményei vannak. Kezdetben ez sajnos többször is bekövetkezett. Londonban, a Cityben és Docklandsben. Ez utóbbi az 1996-ig tartó tűzszünet végét jelentette, és egy robbantásos merénylet követte Manchesterben. A docklandsi robbantás idején Új-Zélandon tartózkodtam. 1996 februárjában történt, és az aucklandi repülőtéren kaptam a hírt mobiltelefonon. Mialatt a gépre vártam, az új-zélandi biztonsági szolgálat tagjaival a CNN-en néztük, hogy a robbantás milyen káoszt okozott. Még aznap este hazautaztam. Borzalmas utam volt. Otthon azonnal Michael Howardhoz siettem, hogy áttekintsük a helyzetet. Nem sokat tehettünk már.

Az állomány hangulatára, morális tartására is rányomta bélyegét az a tény, hogy a sikereink nem voltak publikusak. Ezzel szemben, ha vesztettünk, lerombolt épületek, halottak és a pusztítás egyéb jelei maradtak a helyszínen. Nehezen viseltük a kudarcot, de tudtuk, hogy mindig nem győzhetünk. A miniszterelnök hozzáállása: az, hogy gratulált, ha sikeresek voltunk, megsokszorozta erőnket.

John Majorrel eleinte egy nappaliszoba-szerű helyiségben találkoztunk, de ott valami furcsa szagot érzett, ezért később mindig abban a teremben fogadott, ahol a kormányüléseket tartották. Sokszor láttam magányosnak és szomorúnak. Jó híreket tőlem sem kaphatott. Kezdetben gyakran ugratott. Emlékszem, egyszer kellő komolysággal rákérdezett, hogy a szolgálat vajon hányszor hallgat le telefonokat engedély nélkül. Már-már komolyan vettem, hogy ilyesmit feltételez rólunk. Ha előfordult volna, biztos, hogy elmondom neki. Amikor aztán jobban megismertem, rájöttem, hogy ez csak beidegződés, kíváncsi volt, hogyan reagálok. Az is előfordult, hogy megkérdezte, a parlamenti képviselők közül ki után nyomozunk. Akkor már tudtam, hogy tudja, ő lenne az első, akit informálnék egy ilyen súlyú kérdésben.

Később, amikor az európai uniós kérdések kerültek előtérbe, gyakran fordult hozzám tanácsért. A szolgálat szerepe, hasznossága ekkor került előtérbe. Mindent elkövettünk, hogy ne érhessen bennünket kritika. Szerencsére az állomány megfelelt a követelményeknek. A miniszterelnök egyébként többnyire magányosnak tűnt, és ha erre gondoltam, szívem szerint sohasem kívánkoztam a politikusi pályára. Majornek jó humorérzéke volt. Egyszer engem is bevont egy tréfába. A BBC elnökét, Marmaduke Husseyt kellett megviccelni. Ehhez tudni kell, hogy korábban a BBC a kormány számára kellemetlen hírt közölt. Engem és Husseyt Major egyszerre rendelt be a Downing Street 10.-be. „Vicceljük meg!" –

mondta a miniszterelnök. „Legyen itt, lássa magát, és higgye, hogy nagy bajban van." Így is történt. Alex Allen, John Major személyi titkára bejelentette Duke Husseyt. Amikor meglátott, Duke csak annyit tudott kinyögni: „Istenem, hát ennyire komoly a helyzet?" A miniszterelnök akkor már harsányan nevetett, én meg csendben leléptem.

Megfigyeltem, hogy a parlamenti időszakok előrehaladtával a miniszterek egyre fásultabbak lettek. Nem hiszem, hogy engem találtak unalmasnak, inkább arról lehetett szó, hogy az én szerepem a tájékoztatásukra korlátozódott, dönteniük nem kellett. Egyszóval zombi kinézetű figurákkal találkoztam, akik félig lehunyt szemekkel és fakó arccal, karosszékükbe süppedve ültek. Michael Howard mindezt úgy próbálta kivédeni, hogy hintázott és izgett-mozgott a székében. Amíg rá nem jött az ember, hogy mit csinál, nem mondom, furán hatott az egész. Hasonló szituációk Majornél és Douglas Hurdnél is előfordultak, persze más és más formában.

Főigazgatói működésem derekán a szakmát nagy veszteség érte. 1994. június 2-án, este hét óra felé megszólalt a telefon. Az ügyeletes tiszt közölte, hogy rossz hírt kell jelentenie. Gyűlölöm ezt a mondatot, annyi minden megfordul az ember fejében. Valamelyik lányomat baleset érte?! Vagy bomba robbant a Whitehallban?!

A hír valóban lesújtó volt. Eltűnt a Chinook helikopter, amelyik kollégákat szállított Észak-Írországból Skóciába. Megpróbáltuk beazonosítani a helikoptert, de ez nem ment könnyen. Közben a televízió már leközölt bizonyos információkat. Feleségek és más családtagok telefonon érdeklődtek, hogy mi történt, mit tudunk róluk.

Mit mondjak, rettenetes esténk nézték elébe. Kiderült, hogy tényleg a Chinookról van szó, és mindenki meghalt, aki a fedélzeten tartózkodott. A Mull of Kintyre mellett, a világítótorony közelében zuhantak le. Sötét, ködös éjszaka volt, szemerkélt az eső. Némelyik áldozat feleségével telefonon beszéltem, de mit tehettem már? Néhány nap múlva Észak-Írországba utaztam. A családtagok vigasztalhatatlanok voltak, és az áldozatok kollégái a fájdalomtól kábultan fogadtak. Egyszerűen nem volt mit tenni, csak ültünk és gyászoltunk. Én, mint a szervezet vezetője, egyszerre éreztem a fájdalmat és a felelősséget, hiszen, ha úgy vesszük, én küldtem őket a halálba.

A temetések több héten át zajlottak. Nagyszerű kollégám, az Ír Királyi Rendőrség (RUC) különleges alakulatának parancsnoka temetését sohasem felejtem el. Egy sötét, esős napon búcsúztattuk Newtownardsban. Az ír szokásnak megfelelően a szertartás után a gyászolók a sírhoz kísérték a koporsót, amely mögött közvetlenül egyenruhás kollégák haladtak. Őket a civilek követték. Előttem egy RUC-rendőrtiszt ment. Áztunk mindannyian.

Azután a mieink temetése következett. Némelyikük egész életében a céget szolgálta, de voltak köztük reményteljes fiatalemberek, feleséggel, családdal. A hozzátartozók nem tudták, hogy férjük, apjuk,

fiuk vagy testvérük pontosan hol dolgozik, de bíztak bennünk, hogy megvédjük őket. És mi ezt nem teljesítettük. Nagyon rossz érzés volt, amelyen igazából sohasem tudtam túltenni magam.

Huszonhét év után, 1996 áprilisában mentem nyugdíjba. Valamivel több mint négy évig voltam főigazgató. Ahhoz képest, amilyen 1969-ben volt, egy egészen más szolgálatot hagytam ott. Akkor mindent könnyedén fogtam fel, az egész egy jó bulinak ígérkezett. Hamarosan komolyra fordult a helyzet, és meggyőződhettem róla, hogy amit teszünk, az alapvető fontosságú. Ettől kezdve a bonyolult feladatok megoldását szellemi kihívásnak, a demokrácia velejárójának tekintettem. Több szervezeti átalakítást megéltem és aktív részesük voltam. Elmondhatom, hogy négyéves főigazgatói működésem alatt sem állt meg a fejlődés. 1996-ban azzal a tudattal távoztam, hogy aki csatlakozik a céghez, az egy modern, felelősségteljes és elismert szolgálat részévé válik, olyan szervezeté, amely tisztában van szerepével, és becsülettel, kellő szakmai tudással, fantáziával és energiával végzi munkáját. Büszke vagyok rá, hogy mindehhez én is hozzájárulhattam.

Utószó

Közel 61 éves voltam, amikor nyugdíjba vonultam, jóllehet a 60 az a mágikus szám, amely ilyenkor szóba jöhet. Másokkal ellentétben, akik addigra minden földi jóval rendelkeztek, én nem igazán boldogultam, legalábbis kezdetben. Amikor az utolsó munkanapomon egy doboznyi céges (munkahelyi) emlékkel, kacattal és nagy csokor virággal tértem haza, Harriet kifakadt: „Hát ennyi az egész?", és elkezdett sírni. Nem mondom, meglepődtem, de meg is értettem őt, hiszen az életét az én munkám határozta meg (barátok, iskola és minden egyéb). Nehezen viselte, hogy mindez a múlté. Nagyon megértő volt, csak elismerés illetheti.

Mivel a házam éppen romokban hevert, és a hivatali lakásomat is le kellett adnom, egy, az MI5 által bérelt ingatlan alsó szintjén lévő kis lakásba költöztünk. Dobozok között éltünk ott, majd egy évig. Megjártuk, mert felettünk 24 órás operatív munka folyt. A kollégák reggel hatkor váltották egymást, és ilyenkor bizony hangos ovációval kísérték a szolgá-

lat leadását, illetve felvételét. (Gondolom, inkább a leadását.) A kutyánk már hozzá volt szokva az effajta eseményekhez, és hangosan ugatott. Az első nyugdíjas hónapok tehát „aktív pihenéssel" teltek.

Már korábban megfordult a fejemben, hogy mi lesz majd velem, hogyan töltöm napjaimat. A hintaszék nem tűnt jó megoldásnak. Jobb ötletnek látszott, ha követem a külügyi hagyományokat, és mint az exnagykövetek, megkísérlem, hogy Oxford vagy Cambridge valamelyik egyetemének vezetője legyek. Miközben ezen meditáltam, egy apróhirdetésre lettem figyelmes, melyben a cambridge-i Emmanuel Főiskola igazgatói posztját pályáztatták meg, nem más, mint Lord St. John of Fawsley ellenében. Jelentkeztem, bár sejtettem, hogy az egész nem komoly, jószerivel már eldöntött kérdés. Jól gondoltam, mert a pályázatot elbíráló tantestület célja nem a lord eltávolítása, csupán annak kinyilvánítása volt, hogy nem ért egyet St. John olyan túlzásaival, mint az uralkodói látogatások szorgalmazása vagy a reneszánsz műemlékek felújítása.

Gondoltam, végigcsinálom. Az egész procedúra meglehetősen középkori légkörben zajlott, mai meghallgatások sorozatát jelentette. Az első egy vacsora keretében zajlott. Ezután a tanári klubszobában csoporttól csoportig kellett vándorolni, hogy a tantestület véleményt alkothasson a jelöltről. Az öltözködésük vegyes képet mutatott, az öltönytől a farmerig és a pólóig. Természetesen mindannyian a szertartásos, földig érő, fekete talárt viselték. A környezet, a

szobák és a termek mind élénk, harsány színekben pompáztak. Ezek az igazgató ízlését tükrözték.

Rákérdeztem, hogy a tiszteletre méltó testületnek tetszik-e ez a környezet, és a nemleges válaszból azt a következtetést vontam le, hogy a kb. hetven klubtagnak nem sok beleszólása lehetett a döntéshozatalba.

A végső megmérettetés során a jelöltek egy vacsora keretében találkoztak a tanári testület tagjaival, ahol azután elmondhatták, mit tennének, ha valamelyiküket igazgatóvá választanák. Ezen a ponton nem értettem, hogy miért kell előre kitálalnom. Mindezt a tiszteletre méltó társaság tudomására hoztam, így nem lepett meg, amikor saját körben, a már említett szempontok szerint választottak maguknak vezetőt.

A sajtó ismét túllőtt a célon. Végig nyomon követte a jelölés és a kiválasztás menetét, kommentálva a részvételemmel járó biztonsági intézkedéseket. Aztán kibökték, hogy a biztonsági intézkedések annyira túlzottak, hogy veszélyeztetik az oktatást, a főiskola életét. Amikor az Ideiglenes IRA bombát robbantott Docklandsben, a jelöltségemet ellenzők rögtön kizárásomat követelték. Persze az IRA nemegyszer hátba támadott, de a felsőoktatás reakciója az egészre legalábbis értelmezhetetlennek bizonyult számomra.

Szóval ez nem sikerült, de más vonalon (nagyvállalatoktól és jótékonysági intézményektől) kaptam felkéréseket, többnyire vezetőségi vagy igazgatótanácsi tagságra. Találtam köztük olyat, amelyik elnyer-

te tetszésemet. Így kezdődött életem harmadik aktív korszaka.

Bizonyos szempontból ezen időszak tartogatta a legtöbb meglepetést. A cégnél eltöltött utolsó években sokszor kiálltam a nyitottságunk mellett: kifejtettem, kik vagyunk, mit teszünk, és főleg, hogy mit nem. Sajnos csak kevesen értették meg, mi a célunk ezzel. Zavarólag hatott, hogy a Hírszerzéssel (MI6) kevertek össze bennünket, amin nem lepődtem meg. Azon viszont igen, hogy a közéletben mint a magánéleti titkok fő tudója szerepeltem.

Egy, a *The Times*ban is leközölt történet jól illusztrálja, hogy mi mindent gondoltak a cégről és rólam: vacsorán vettem részt, amelyet a De La Rue Társaság a Londonba akkreditált diplomaták részére adott. Az üzleti világ java része jelen volt. Én egy asztalnál ültem az egykori szovjet tömb egyik volt tagországának nagykövetével. Az első fogásnál az illető csak alaposan szemügyre vett, de a másodiknál már jól hallhatóan így szólt: „Az összes szeretőm nevét ismeri." Ezek után nem volt nehéz elképzelni, hogy mi járhatott a többiek fejében: „Vajon rólam is tud mindent ez a nő?"

Egyébként a legtöbben azt képzelték rólam, hogy megélhetésem fő forrása ezentúl a gazdasági élet biztonsági rizikóinak kiszűrése és azok feldolgozása, megoldása lesz. Az eszükbe sem jutott, hogy az államapparátus titkos részének irányítása közben szerzett vezetői tapasztalataim alkalmassá tesznek bármely cég vagy társaság vezetésére. Először nem értettem a dolgot, de néhány év elteltével minden világossá vált, és jól körvonalazódtak az üzleti világ és a közszolgálat közötti különbségek.

Emlékszem az utolsó, közszolgálatban töltött éveimre. Akkor már támadások értek bennünket, hogy az üzleti élethez viszonyítva mennyire lassúak, kockázatkerülők és pazarlóak vagyunk. Nem egy miniszterelnök sikeres üzletembereket is bevont a kormányzásba, csak azért, hogy lássuk, mire képesek az igazi profik. Később aztán gyakran kiderült, hogy hibás az elképzelés, mert a piacgazdaság más elvek szerint működik, mint egy költségvetési szerv. A költségvetés nem engedélyez szabad és főképpen gyors reagálást a közszolgálati szereplők számára. A kis ügyeket minden esetben a nagy egész függvényében kell kezelni. Mindehhez jön még az is, hogy a közszolgálatnak jogilag meg kell felelnie a lakosság elvárásainak, így kiugró, eseti megoldásokat nem alkalmazhat.

Az MI5 abban a szerencsés helyzetben volt, hogy választhatott a más területeken kipróbált megoldások között. Bár sokan tudni vélték, hogyan lehetünk gazdaságosak, végül elvétve akadt olyan, aki konkrét segítséget nyújtott számunkra. Azt hiszem, az zavarta őket, hogy alig ismertek bennünket, tartottak tőlünk. Ezzel szemben más területen ez a probléma nem merült fel.

Később átléptem az agyondicsért brit üzleti életbe, és rájöttem, hogy az egész nem olyan, mint amilyennek lefestették.

Bár megfigyeléseim nem voltak általános érvényűek, egy biztos: még a legkiválóbb vállalatoknál dolgozók képessége és tudása sem szárnyalta túl a közszolgálatban dolgozók adottságait. Felmerül tehát a kérdés, hogy a meglévő jövedelemkülönbségek mellett meddig tartható ez az állapot. (A vállalatok nemzetközi szintű fizetéseket tudtak biztosítani.) Addig minden rendben, amíg megfelelő teljesítmény áll a háttérben, de ha arra gondolok, hogy az üzletben maga a jövedelem jelenti a fő motivációt és az egyén boldogulását, akkor nem igazságos a magánszektor és a közszolgálat közötti jelentős anyagi különbség. Igen ám, de sok esetben magas rangú kormánytisztviselők sem veszik rossz néven, ha az üzleti világban nagyjából ugyanannyit keresnek, mint cégük alacsonyabb beosztású tagjai. Persze ilyesmi nem sűrűn fordul elő. A nagy cégek nem látják szívesen a „kiszuperált" közszolgálati vezetőket. Tulajdonképpen meg sem értik őket, a tudást és a rátermettséget fel sem tételezik róluk.

Érdekes volt megfigyelni, hogy az igazi biznisz mennyire független a kormányzati munkától. Persze nem kizárólag a külügy megértő hozzáállásáról beszélek, amely a külföldi kormányok és kulcsemberek felé, a világgazdaság befolyásolásának reményében megnyilvánul. Ide tartozik, hogy a Belügyminisztérium és a rendőrség sok mindent nem hoz a titkosszolgálat tudomására. Ebből következik, hogy a pénzvilágot és a gazdaságot érintő alapvető fontosságú információk nem jutnak célba. Sok minden a

közszolgálat javára szól: például a nehezen kezelhető konfliktusok menedzselésében szerzett tapasztalatok és az információk felhasználásának hatásfoka. Az üzleti életben jó néhány olyan beidegződés működik, amely egyáltalán nem gazdaságos. Sok fontos kezdeményezés alsóbb szintről indul, vagy szakértők bevonásával valósul meg. Nyilvánvaló módon ezek az ötletek később sem válhatnak az Egyesült Királyság gazdasági stratégiájának szerves részévé.

Jóllehet tudtam róla, hogy a brit igazgatótanácsi üléstermek férfiakkal vannak tele, meglepett, hogy 1996-ban még viták folytak a nők bevonásáról a vállalatok felső vezetésébe. Az európai titkosszolgálatok főnökei engem addigra elismertek és befogadtak maguk közé. Az államapparátus vezetésében is dolgoztak nők. Kellemesen csalódtam, amikor több nagyvállalat elnöke is a „kell egy nő a vezetésbe" jelszót hangoztatva meghívott, hogy vegyek részt az igazgatótanács munkájában. Az egyik brit nagyvállalat elnöke egyenesen a szemembe mondta, hogy szükségük lenne egy nőre az igazgatótanácsban, de attól tart, hogy ez nem fog összejönni. „Ehhez meg kellene győznöm őket" mondta. „Drágám"-nak szólítottak már másutt, és nem kívántam egy újabb ilyen típusú munkahelyet magamnak.

A nagy üzleti guruk stílusa gondolkodóba ejtett. A 20. század elején igazi egyéniségek uralták a pénzvilágot és a gazdaságot. Ők még képesek voltak munkások ezreit mozgósítani céljaik érdekében. Öntörvényű emberek voltak, akik a saját fejük után men-

tek. A fejlődés túlhaladta ezt a mentalitást. Úgy tűnik, hogy az üzletemberek mai modern változata még nem jelent meg. A régiek közül soknak az a meggyőződése, hogy a siker érdekében mindenről azonnal tudniuk kell, és a hallgatás vagy a tétovázás a gyengeség jele. Sok mindennel nincsenek tisztában: a kinevezésektől kezdve a hatalom és a felelősség megosztásán keresztül a maguk köré gyűjtött tehetségek gazdaságos foglalkoztatásáig. Ezek az emberek idővel elveszítik tájékozódási és döntéshozatali képességüket, tehát mindazt, amiért alkalmazták őket. Én is szembesültem ilyen problémákkal: például a hosszú távú tervezés vagy a nagyobb üzleti ügyek komplex megítélésének hiányával.

Az üzleti élettel ellentétben a közszolgálatban a kulcsemberek nincsenek túlértékelve. Az állami szervek minden tehetséges alkalmazottból igyekeznek a legtöbbet „kihozni". Ugyanakkor nem mentesek a késlekedés, a belviszályok és a felelősség átháritása okozta hátrányoktól. Ezzel együtt erősségük az ún. „közös emlékezet" kiaknázása a konfliktusmegoldás érdekében. Pontosan kell látni, hogy az üzlet és a közszolgálat más funkciót tölt be, és nem lenne jó, ha elkezdenék utánozni egymást. Persze badarság lenne azt gondolni, hogy az üzlet rendelkezik minden bölcsességgel.

Az én jelenlegi beosztásom mint tiszteletbeli igazgatóé sem volt mindig tisztázott, jóllehet a beosztás korábban is létezett. A Cadbury-irányelvek tettek pontot a vitára.

Azóta sok minden változott: az igazgatók fizetésétől kezdve a vállalatok költségvetési gyakorlatán keresztül a hosszú távú üzleti politika irányelveinek praktikus és titkos kezeléséig minden a tiszteletbeli igazgatók hatáskörébe tartozik. Probléma esetén természetesen elő lehet venni őket. A média felé is ők az illetékesek, egyszóval ők „viszik a balhét".

A tiszteletbeli igazgatók tulajdonképpen olyan kívülállók, akikre azért van szükség, hogy fenntartsák vagy inkább újrateremtsék cégük egykori hírnevét. Nem véletlen, hogy rengeteg tanácsadó és más szakember él abból, hogy különböző társasági események, munkareggelik, -ebédek, -vacsorák alkalmával megvitatják a tiszteletbeli igazgatók munkájának részleteit. (Adottságok, elvárások, fizetés, kinevezés stb.)

A beosztás idővel megváltozott, és anekdoták keringenek, miszerint korábban az elnök véleménye döntött a személyek kiválasztásában. Nem sokat tévedek, ha azt feltételezem, hogy „elődeim" jobbára protokollszerepet töltöttek be: társasági eseményeken jelentek meg, elfogyasztották az ennivalót, és dicsérték az igazgatót. Nos, ez ma már pont fordítva van. Aki három, négy vagy akár nyolc vállalat igazgatótanácsában is közreműködik, valószínűleg nem képes megküzdeni a már tárgyalt sokféle feladattal és felelősséggel. Ha minden jól megy, esetleg. De ha bonyolódik a helyzet, akkor baj van. Manapság nem is könnyű megfelelő személyt találni ebbe a beosztásba.

A kérdés tehát továbbra is ugyanaz: lehet-e valaki jó tiszteletbeli elnök, vagy csak arra használják, hogy

legyen kire ráhúzni a vizes lepedőt. Én például sokat tanultam az MI5 ügyeit felülvizsgáló bírák esetéből, akik úgy vágtak bele a panaszos ügyek vizsgálatába, hogy jóformán semmit sem tudtak a titkosszolgálatokról és azok mindennapjairól. Eleinte minden panasz elbírálásához bekérték az egész ügyiratot. Néha harminckötetnyi anyagon kellett átrágniuk magukat, ami a rendelkezésükre álló idő alatt képtelenségnek bizonyult. Ilyenkor az összefoglaló jelentésekre hagyatkoztak. Előfordult, hogy a panasztevőt nem kérdezték ki, így írásos anyag sem létezett.

Mivel az így nyert információk hitelessége kérdéses volt, olyan módszert kellett kidolgozniuk, amely céljaiknak megfelelt. Ez abból állt, hogy hivatalos és nem hivatalos események során kikérdezték a szolgálat különböző beosztású dolgozóit. Élettapasztalatuk és ítélőképességük segítette őket. Nemcsak arra figyeltek, amit mondtak nekik, hanem arra is, hogy ki mondja, és az mennyire illik a cégről alkotott képbe. A véleményalkotás szabadsága nem forgott veszélyben. Én ezt próbáltam utánuk csinálni az igazgatótanácsban.

Ennek érdekében minden alkalmat megragadtam, jelen voltam az új dolgozók felvételén, és sokat beszélgettem velük. Elutaztam a cégem olaj- és gázlelőhelyeire. Sok mindent és sok mindenkit megismertem. Többségükkel ma is együtt dolgozom. A 64. születésnapomat Norvégiában, egy síliften, majd pedig Koppenhágában, Tom Stoppard ún. „tizenöt perces Hamlet" előadásában, szereplőként ünnepeltem.

Sokan fenntartásokkal fogadták, hogy ilyesmivel foglalkozom, de azt hiszem, ez ma már természetes, hozzátartozik a beosztásomhoz.

Sok-sok évet töltöttem el egy olyan szervezetnél, amely kezdetben semmiféle kapcsolatrendszerrel sem rendelkezett a külvilág felé. Ez alól csak a belügyminiszterek voltak kivételek, de őket sem izgatta túlzottan, hogy mi zajlik a világban. Amikor eljöttem, az MI5 egy jól szervezett, mind a minisztérium, mind a jogi, illetve az adminisztratív szervek és a parlament által ellenőrizhető szolgálattá vált. Nem beszélve a médiáról, amely mindenhová, még hozzánk is elért. Mint minden szabályozott rendszer, ez sem tökéletes, de képes betölteni hivatását, és ez a lényeg. Egyébként a jól működő rendszerek idővel mindig változnak. Vita tárgya, hogy manapság az egész államapparátusra túl nagy teher nehezedik. Úgy látom, hogy emögött egyfajta emberi gyengeség húzódik meg, mert ha valami rosszul működik, sohasem magunkat okoljuk, inkább bővítjük a felelősségviselők körét. Ez károsan hat a fantáziára és a kezdeményezőkészségre. A túlszabályozottság végül oda vezet, hogy elveszünk a szabályok között, és minden úgy lesz jó, ahogy van. Ez pedig előbb-utóbb kikezdi az őszinteséget.

Epilógus

Életem közszolgálatban eltöltött időszakában sohasem volt könnyű összeegyeztetni a munkát és a családi életet. Ráadásul sok mindent összeírtak rólam, gyakran olyanok, akik személyesen még csak nem is ismertek. Mostanáig én magam nem tartottam fontosnak, hogy a nyilvánosság elé lépjek. A könyv rólam szól, az én történetem, és ehhez számos tévhitet kellett eloszlatnom. Egy biztos, a 20. század nagy nemzeti és társadalmi változásait éltem át, miközben folyamatosan fenntartottam a család, a háztartás és a karrier közötti egyensúlyt. Nem minden nő képes rá, hogy eközben saját boldogságával is törődjön. Azt hiszem, nekem sem sikerült.

Önéletrajzi írásomban minden erőmmel arra törekedtem, hogy a titkosszolgálatot olyan megvilágításba helyezzem, ami ellentétes az unalomig ismert szakmai kérdéseket túlzottan előtérbe helyező felfogással. Nem egy fiktív, hanem egy élő, tevékeny szervezetet kívántam bemutatni. Számomra ez a világ sohasem vált unalmassá, de be kell vallanom, hogy

szinte állandó stresszben éltem. Remélem, a komoly dolgok mellett a tréfás eseményekre is emlékezni fog majd az olvasó.

Végezetül, bízom benne, hogy a könyv megjelentetése nem rombolja le a szolgálathoz fűződő 27 éves kiváló kapcsolatomat. Ma is tisztelettel gondolok volt kollégáimra. Azoknak pedig, akikkel már nem dolgoztam együtt, azt üzenem, hogy amit ma készen kapnak, azt valaha mi harcoltuk ki. Hiszem, hogy kiegyensúlyozott, jó humorú, gyakorlatias mentalitású emberekről van szó, akik a munkájukat végzik, és nem a könyvemről vitáznak. Szeretném, ha ez így lenne.

STELLA RIMINGTON

NYÍLT TITOK

A brit kémelhárítás volt főigazgatójának emlékiratai

őszinte összegzése életemnek és annak a huszonhét évnek, amelyet
sszolgálat, az MI5 berkeiben töltöttem…

n voltam az első, a nyilvánosság előtt megnevezett (ráadásul női) ve-
nyos népszerűségre tettem szert. Ez már önmagában is a könyv meg-
ztönzött. Tudtam, hogy sokan ellenzik majd a könyv kiadását, de
eglepett: mekkora vihart kavart!

szült kézirat valóságos kálváriát járt be. Miután véleményezésre átad-
volt kollégámnak, a Whitehall teljes erővel beindította „kármentő"
. Csaknem mindenki lebeszélt a visszaemlékezések kiadásáról. Vé-
kellett, aztán félnem, hogy letartóztatnak…

végül is meggyőztek arról, hogy a titkosszolgálatok egy része még
ntosnak tartja „eltitkolni" az információkat. Ez pedig inkább gátolja,
segítené a mindenkori titkosszolgálatok munkáját, különösen a XXI.
n, amikor a nyilvánosság e téren is elengedhetetlen. A rizikót tehát
ell, de nem szabad hagyni, hogy a dolgok felemás módon kerüljenek
ra.

yv megjelenése óta tart a vita: szabad volt-e megírnia?

hangsúlyozzák: az igazi titkosszolgálat titkos, tehát Stella
onnak csendben kellett volna maradnia…

963957417-1

39 574175

Á
AR 1250-

STELLA RIMINGTON NYÍLT TITOK

STELLA RIMINGTON

NYÍLT TITOK

A brit kémelhárítás
volt főigazgatójának emlékiratai